శ్రీ రామాయణ సారము.

ఇది

వారాణసి సెంట్రల్ హిందూకాలేజి బాలురకు
అనిబెసెంటు దొరసానిగారిచే
నాంగ్లేయభాషలో నుపన్యాసముగ నుడువఁబడి

పర్లాకిమిడి ఎస్టేట్ ఇంజనీరు
విండ్లచెరువు గోపాలయ్య, బి. ఏ., బి.సి.ఇ.
పెంషనర్ సబ్జడ్జి
టి. రామచంద్రరావు, బి.ఏ., బి. యల్. గారిచేత
నాంధ్రీకరింపఁబడి

వసంతా ఇన్స్టిట్యూట్ సభవారిచేఁ
ప్రకటింపఁబడినది.

చెన్నపురి:
వావిళ్ల. రామస్వామిశాస్త్రులు అండ్ సన్సువారిచే
ముద్రితము.

1912.

PRINTED AT THE AUDISARASWATI NILAYA PRESS.
323, Tiruvattyur High Road, Madras.

"థియసాఫికల్ సొసైటి" యను నామమునఁ బ్రసిద్ధిఁ గాంచి లోకమునం దన్ని దేశముల యందును వ్యాపించి యుండు దివ్యజ్ఞాన సమాజమునకుఁ బ్రస్తుత మగ్రాసనాధిపత్యము వహించి లోకమునకుఁ బెక్కువిధముల మహోపకారము చేయుచుఁ గీర్తి వహించి యుండు శ్రీమతి ఆనిబెసెంటు దొరసానిగారు హిందూదేశపు బాలుర యభివృద్ధిఁ గోరి శ్రీవారాణసీ క్షేత్రమున "సెంట్రల్ హిందూ కాలేజి" యనుపేర నొకగొప్ప కళాశాల నేర్పరిచి యున్నవా రని యనేకులకుఁ దెలిసియే యుండును. ఆపాఠశాలను స్థాపించుటకు ముందు మన దేశమునం దెల్లయెడల ననేకములగు పాఠశాలలు స్థాపింపఁబడి యాంగ్లేయభాషయు భౌతికశాస్త్రములును విశేషముగ బాలు రభ్యసించుచుండియు, నాపాఠశాలలయందుఁ బరమార్థవిషయములఁ గొంచెమైనను వారికి నేర్పకుండుటచేతను, కొన్ని పాఠశాలలయందు ఆర్యమతమునకు విరుద్ధము లగు విషయములను బోధచేయుటచేతను, సామాన్యముగ హిందూబాలురకు మతాభిమానము లేకపోవుటయే గాక కొందఱకుఁ దమ మతమునందు ద్వేషబుద్ధియుంగూడఁ

బుట్టుటంజూచి యెంతయుఁ జింతించి బాలురకు తమతమ మతసారమును యుక్తియుక్తముగఁ జిన్నతనముననే బోధించక పోయినయెడలను, బాలురకు మంచి ధర్మములను గఱపి వారలచే వాని ననుష్ఠింపఁ జేయనియెడలను, మంచిస్వభావము, సౌశీల్యము, ఉదారగుణములును బాలురయందు దృఢపడుట యసాధ్యమని యెంచి యప్పటి విద్యాభ్యాస పద్ధతులయందుండు నీగొప్పలోపమును సవరించు నుద్దేశ్యముతో నీపాఠశాల బహుప్రయత్నముతో నేర్పాటు చేసిరి.

అందుఁ దక్కిన గొప్ప కళాశాలలయందు విద్య నేర్పు రీతిని నాంగ్లేయభాషయందును, పాశ్చాత్యుల పద్ధతుల ననుసరించి యనేక ప్రకృతిశాస్త్రములయందును విద్య బాహుళ్యముగ నేర్పుటయేగాక సంస్కృత భాషయును సనాతన ధర్మము అనఁగా హిందూమత సిద్ధాంతములును, కర్మములును, ఆచారములును, వానికి మూలములగు కారణములును బాలురకుఁ జక్కఁగ నేర్పఁబడుచున్నవి.

మఱియు నా సనాతనధర్మములు బాలురకు బోధచేయుచోఁ దమతమ యాచారములను, దమతమ సిద్ధాంతములను దా మవలంబించుచు నితరులయాచారములను

గాని సిద్ధాంతములను గాని ద్వేషించక యాదరించవల యు నని నొక్కి చెప్పుచు మతవైషమ్య మనునది వాసన గూడ లేకుండఁ జేయుచున్నారు. అాదఱును భగవద్భక్తి, రాజభక్తి, పెద్దలయందు గురుత్వము, తోడి వారలయం దనురాగము, చిన్నలయందును, బీదలయందును గరుణ యుఁ, బరోపకారబుద్ధియు, భూతదయయు నభ్యసించుచు దేశాభిమానము, మతాభిమానమును వృద్ధిచేసికొనుచుఁ బెద్దవారలైనపుడు దేశాభివృద్ధి కొఱకుఁ బాటుపడుటకు యోగ్యులగుటకుఁ బ్రయత్నపడుచున్నవారు.

ఇంతియగాక హిందువులచేఁ బవిత్రములని యెంచఁ బడు నితిహాసగ్రంథములగు శ్రీమద్రామాయణ మహా భారతములనుండియు నాచారవ్యవహారములందెల్ల నిత రగ్రంథములనుండియు సారమంతయు గ్రహించి బాలుర మనంబుల వికసింపఁజేయునటుల, వారలయందు దేశాభి మానము, మతాభిమానము, సదాచారము, సద్ధర్మాను ష్ఠానము లోనగునవి వృద్ధిచేయునటుల, ఆనిబెసెంటు దొర సానిగారు పైని పేర్కొనఁబడిన విషయములను వేఱువే ఱుగ బాలుర కుపన్యసించియున్నారు. ఆగ్రంథములయంద లి విషయములు బాలురకు మాత్రము గాదు. బాలురకు వృద్ధులకు స్త్రీలకుఁ బురుషులకును విశేష జ్ఞానదాయక ములై నెలయుచున్నవి. అందు శ్రీమహాభారత విషయ

మును గుఱించి వారిచ్చినయుపన్యాసము లాంధ్రభాష లో "భారతసార" మనుపేర ముందే ప్రకాశింపఁబడియున్నది. రాజశ్రేష్ఠుఁడగు శ్రీరామచంద్రుని చరిత్రమునుండి తెలియఁదగు నుత్తమధర్మములను వెల్లడిచేయుచు శ్రీమద్వాల్మీకి రామాయణము ననుసరించి యాయమె యిచ్చిన యుపన్యాసములను దేశీయులగు నాంధ్రదేశజనుల కెల్ల నత్యంతోపయోగముగ నుండు నను నమ్మకమున నిపుడీగ్రంథమును బ్రచురించుచున్నాము. అందలి కథాస్వారస్యము మాత్రము గాక యందలి నీతులను సహిత మెల్లరు చక్కఁగ గమనించి యాధర్మములను అభ్యసించి చదువరు లందఱు మేలు పొందుదురు గాక.

శ్రీ. శ్రీ. శ్రీ.

శ్రీ రామాయణసారము.

శ్రీ పరమేశ్వరాయ నమః

శుభమస్తు.

శ్రీ రామాయణసారము

అవతారిక.

క. శ్రీలీలాభావితమై
మూలప్రకృతి పరిణామముల నేడింటం,
గీలుపను ప్రపంచమునఁ
గ్రాలుచిదానందసత్ప్రకాశు స్మరింతున్.

చ. మలినముగానిభక్తిగరిమన్ గురునాథునివిష్ణునాథునిన్
నలువసరస్వతిం గమలనాభునిలక్ష్మి మహేశుఁ బార్వతిన్
దెలచి పరాపరజ్ఞులగు దివ్యజగద్గురులం దలంచి మం
గళకర కావ్యకన్యకలఁ గన్నకవీంద్రుల నెంచి కూరిమిన్.

ఆ-వె. అనివసంతమాంబ యాంగ్లేయభాషలో
భరతవర్షబాల బాలికలకుఁ,
దెలివియును గుణంబు - నలరరామాయణ
సార మెత్తి పలికె జనులు నమ్మ.

ఆ-వె. విశదకారణముల విలసిల్లియాపుస్త
కమునఁ దేఱి తోఁచు విమలబుద్ధిఁ
దెలుఁగుచిన్నవారు తెలియంగనడువంగ
వ్రాయువాఁడ దాని వచనసరణి.

శ్రీకాశీక్షేత్రమున నార్యబాలకుల కొక్కకలాపాఠశాల కలదు. దాని సనివసంతమాంబ యనునాంగ్లేయ స్త్రీరత్నము స్థాపించెను. అందు భారతవర్ష బాలురకు నైహికాముష్మికఫలములఁ బొందించు విద్యగఱపిన నేర్చి సంతుష్టహృదయులై పిల్లవాండ్రుల్లసిల్లుదురు. కరుణానిధియు విద్యానిధియు నగునాయుపాధ్యాయ పెనుచుచుండఁ బెరిగిపెద్దలై బిడ్డలు దృఢశరీరములఁ జెలువారుచుఁ జక్కనిగుణముల సాగియుచుందురు.

శిష్యులు తన్నుఁజుట్టుకొని కూరుచుండియుండ నొక్క సమయమున సనివసంతమాంబ వారికి భారతసారమును దెలిపి యందలి తత్త్వార్థముల వారిమనముల కలవియగు నట్లు కొన్నింటిని విశదముగా నెఱింగించిన నక్కథవిని బాలురు ప్రమదమునఁ గ్రాలిరి. ఆమీఁద రెండుసంవత్సరములు గడచిన రామాయణమునందలి సారాంశములఁ గఱపెను. తత్క్రమం బెట్టిదనిన.

ఉపోద్ఘాతము.

వత్సలారా! రెండుసంవత్సరములకుఁ బూర్వము లోకమునందలి యుత్తమగ్రంథములలో నొక్కటియగు మహాభారతమును బఠించితిమి. ఇఁక నిప్పుడు రామాయణమును జదువుదము. ఇది యార్యావర్తమునందలి యితిహాస పురాణములలో రెండవది. ఈరెండుగ్రంథములును బండితులు రచించిన యితరార్యగ్రంథములకంటె నుత్తమములై మేలుబంతులవ స్పష్టముగఁ దోఁచుచుండును. వేదములును మనుధర్మశాస్త్రమును బండితులకు నుత్కృష్టములగు ప్రామాణిక గ్రంథములయ్యు సామాన్యజనులకుఁ దమంతటఁ దా ముపయుక్తములుగావు. పండితముఖంబులనే ప్రయోజకము లగును. అట్లుగాక రామాయణ మహాభారతములు భరతఖండమున నెల్లరకుఁ బ్రమాణములు. అవిరెండును స్త్రీపురుషులయు, బాలవృద్ధులయు నడవడికలందుఁ బెనంగియుండును. వారివర్తనములం బొంది పొసఁగియుండును. తల్లులీకథల బిడ్డల కెఱింగింతురు. గురువులు శిష్యులకుఁ గఱపుదురు. పెద్దవారు చిన్నవారికి నేర్పుదురు. పిల్లలందఱు బాల్యమునుండి యీకథానా

యకులను బ్రియమిత్రులుగ భావించుచుం బెరుగుచు వారలంబోలెఁ దామును వారి ఖేదమోదముల ననుభవించుచుఁ బెరుగుదురు.

౨. ఇట్టి రెండు పుస్తకములును జనుల కాదరార్హములై యుండియు నవి పూర్వమునందువలె నిక్కాలపుజనుల శీలములను జక్కచేయుటయం దంతసమర్థములుగ నుండలేదు. జనుల శీలముల నీయితిహాసములు కల్పు బోధనలకు ననుకూలములుగాఁ జేయును మేని భరతఖండ ముద్ధృత కీర్తిని వహించును. ఈ గ్రంథములు సదాచారనిదర్శనములు. వీనియందుఁ బెద్దలకుఁ బిన్నలకుఁ బతులకుఁ బత్నులకుఁ దల్లిదండ్రులకు బిడ్డలకు నన్నదమ్ములకు నక్కచెల్లెండ్రకు మిత్రములకు శత్రువులకుఁ దగినలోకవ్యవహారధర్మములు పొందుపడి కరతలామలకములుగఁ జూపట్టును. ఈలక్షణము మహాభారతమునకంటె మిక్కుటముగ రామాయణమునఁ గనఁబడును.

మహాభారతము ద్వాపరయుగలక్షణములఁ బ్రకటించు చిత్రపటము. అందలికథయుఁ బెద్దది. అప్పటిజనుల వర్తనములు పలువాయలఁ బెనఁగొనియుండును. అప్పటిజనులు పలుత్రోవల మెలఁగుదురు. కావున వారి మనోవృత్తులు చిక్కుపడి వివిధ మొలికలఁ బెనఁగియుం

డును. పుస్తకమంతయు నాధునిక నాటక మట్లుండును. అందు నెందును మేలుగీడులు గలిసి యుండును. దాని యందు నకలంక చరిత్రుఁడు భీష్ముఁడొక్కరుండు దక్కఁ దక్కిన వారలలో నొక్కఁడేనియు సత్పురుషలక్షణము లకు సంపూర్ణమగు నిదర్శనముగ నెప్పఁడు. వారిలో న మానుషమగు కృష్ణావతారమును జేర్పరాదు. కృష్ణుఁడు మహానీయుఁడు. శ్రీకృష్ణుని వేఱుపఱుప వలయును. మిగిలి నవారందఱియందును సుగుణదుర్గుణములు గలిసియుం డును. కావున మహాభారతము బుద్ధికుశలత గలిగి పాప మునకును దానివలని దుఃఖమునకును సంబంధము తెలిసి కొననేర్చిన వివేకవంతులకే యుచిత మగుకావ్యము.

3. రామాయణ మట్టిదిగాదు. ఇదిచిక్కులఁ బొర యదు. కుటిలవర్తనులుగాని వీరుల వ్యాపారములఁ బోలి చదునరులకుఁ దెల్లమగుచుండు. ఇందుదహరించిన స్త్రీపురుషుల లక్షణములు స్పష్టములు. ఒక్కనిచారిత్ర మనుసరింపఁ దగియుండు. వేఱొక్కని నడవడి నింద్యమై చేరరానిదై యుండు. ఇందు వేఱువడి మేలు మేలేయగు ను. కీడుకీడేయగును. సితాసితములు ప్రత్యేకించి కనఁబడును. గుణసంకరములు లేవు. ధర్మాధర్మములు మూర్తిభవించి మహాశక్తిమంతులఁ జేరియుండును. బాలుర కొక్కవీరుని

చరిత్రము మనోజ్ఞమయి యభ్యాసమునకుఁ దగి యుత్సాహమును గలిగించును. వేఱొక్కనిచరిత్ర మసహ్యమై చేపట్టరానిదై యుండును. పంకజముఖియగు సీతకంటె నెక్కుడుగ నింపును సొంపును గల కోమల స్త్రీలక్షణము భరతఖండ స్త్రీలకు నొండెడ దొరకునే. రాజ్యధురంధరుఁడగు రాఘవుని యేలుబడిఁగడచ నార్యరాజుల కలవియే. లక్ష్మణుఁడు రామునియందు నిలిపిన భ్రాతృభక్తికంటె మేలయి తమ్ములు నడుచుకొనఁదగు ధర్మము భరతఖండమున సోదరులకుఁ గనఁబడునే. ఇంత యేల యీ పేరులఁ బలికినంతన యీయార్యజనులు పులకిత గాత్రులు గాకుందురే. తన్నామోచ్చారణమే శ్రుతిగాఁ దచ్చరిత్రములు శ్రవణానందగానములుగా స్ఫురించి జనులమనస్సులకుఁ బ్రియంబులగును. ఇట్లు రామాయణమును జదివి సులభముగఁ దెలిసికొని యా తెలివి నలవాటునకుఁ దేవచ్చు.

౨. జను లభ్యసింపఁ దగు ధర్మముల నేర్పుటయే గాక యీగ్రంథములవలన వేఱొక్క ప్రయోజనము గలదు. దానిని మఱువరాదు. పూర్వకాలమున భరతఖండమునందలి నాగరికాచారవిషయములం జూడఁగోరుకుమేని యీయుత్తమకావ్యములే ముఖ్యములగు నాధారములు. వీనిలో నప్పటి దేశములస్థితియు, జనులయోగక్షేమములును, గృహధర్మములు, జనులయాచారములును, వారి

చిత్తవృత్తులును, వారిసుఖదుఃఖములును, బాలశిక్షాక్ర మంబును గనఁబడు. ఈపుస్తకములచేఁ గలుగుదేశకాల జనలక్షణాజ్ఞానమును మఱచి పురాతన భారతవర్షమును జూడఁగోరుదుమేని జీవముట్టిపడు చిత్రపటమును విడిచి వన్నెలు మాసి వర్ణసంకరమైన పటమును జూచునట్లగును.

౫. అట్టిలోకోత్తర మహిమల రాజిల్లు గ్రంథములలో నొక్కదానిని బూర్వము చదివితిమి. ఇఁక నిప్పుడు రామాయణమును జదువవలయును. ఈగ్రంథమును బఠించిన ఫలము మనకు సార్థకమగుఁగాక. ఒక్కొక్కపురుషుని స్త్రీని గుఱించి తత్తద్గుణములఁ బరీక్షించి చూతము. దానిచేఁ బొందఁదగు జ్ఞానమును దెలియుదము. ఆ తెలివి యిప్పుడు మనకెట్లుపయుక్తమగు ననియు నరయుదముగాక.

౬. తొలుదొల్త రామాయణ మూలగ్రంథ మెట్టి సందర్భమున రచియింపఁబడెనో యని విచారించి చూడవలయును. ఒక్కనాఁడు వాల్మీకిమహర్షి నారదమహర్షిని జూచి యిట్లనియె. సర్వజ్ఞా! భూలోకమునఁ బరిపూర్ణుఁడును, ధర్మజ్ఞుఁడును, కృతజ్ఞుఁడును, సత్యవ్రతుఁడును, శమదమాదిగుణసంపన్నుఁడును, బుద్ధికుశలుఁడును నగు పురుషుండు గలండే? అని యడిగిన నారదుం డిట్లనియె. అట్టివాఁడు గలఁడు. అతఁ డిక్ష్వాకు మహావంశమునఁ బుట్టిన

రాముఁడను రాజకుమారుఁడు. ఆభూకాంతుఁడు క్షమావంతుఁడు. నియతాత్ముఁడు. వివేకభూషణుఁడు. విమలకల్యాణవిగ్రహుఁడు. మహాబలశాలి. రణమున శౌర్యనిధియయ్యు లోకరక్షణమున శాంతనిధి. పరిజన ప్రేమాస్పదుఁడు. అని కొనియాడి సంక్షేపముగ రామచరితము నెఱింగించి వారకాలమునఁ బ్రజలకుఁ దండ్రియై నిలిచి న్యాయమునను గనికరమునను రాజ్యము పాలించిన విధము వర్ణించెను.

౭. అప్పుడు దేశమునఁ గఱవులును, వ్యాధులును లేవు. వహ్నిబాధలు, వఱదబాధలు గ్రమ్మవు. బిడ్డల చావులు తలిదండ్రులెఱుంగరు. పతులమరణములు సతులెఱుఁగరు. ధనధాన్యము లెల్లయెడల సంపన్నములై యుండుఁగావున క్షుద్భయంబును జోరభయంబును లేవు. అని శ్రీరామచంద్రుని రాజ్యస్థితిని నారదుండు మెఱుగారువర్ణనల వర్ణించెను. ఇదియుత్తమరాజ్యముల భాగ్యము. వానియందు రాజులు ప్రజలును ధర్మమునకుఁ గట్టుపడి సర్వజనసౌఖ్యమున శ్రద్ధగలిగి వర్తింతురు. ధర్మము వర్ధిల్లిన నర్థమువర్ధిల్లును. అర్థసంపద దేవతానుగ్రహమునఁ గలుగు. ధర్మపరాయణులై యుదారచిత్తముల నడుచు జనులుండుదేశమునందట్టి దేవతానుగ్రహము గలుగును. అట్లులేనిచో దేశము క్షీణించును. అన్యదేశములతోఁ

చుటఁ దూఁగ నేరదు. ఆక్షీణతకు జనులే కారణము. మరల నాదేశ ముత్తమపదవికి రావలయునని జనులు ధర్మమున నడువవలయు. ధర్మమునందే భాగ్యలక్ష్మి నిలిచివర్ధిల్లును. వేఱొకచోట నిలువనోపదు. కావున భారతకుమారులారా! భరతఖండమునకు నభివృద్ధిగలుగునేని మీామూలముననే కావలయును. మీారు పెరుగను బెరుగను ఉదారవర్తనులరై ధర్మమున నడుతురేని మీాకును దేశమునకు నభివృద్ధియగును. అంతట మీాదేశమును ఇతరదేశములతో సంపత్తున సమానమగును.

౮. అట్లు నారదుఁడు వర్ణించిన రాజోత్తము రాజ్యమునందలి మహిమలచే నిండారుమనంబుతో వాల్మీకి యిచ్చవచ్చిన చోప్పున చనువాఁడెంతును సౌందర్యములనె చూచె. మనము రమణీయమయ్యె. కన్నులకుఁ బంధువులై మృగంబులు క్రీడించె. పక్షులుసంతోషమునఁ గలగవములఁ గూయుచుండె. ఇట్లు మనోహరవిషయముల ననుభవించుచు సంతసించుచుఁ జనియె. అందొక్కచోట క్రౌంచమిథునము వేడుకగాఁ గ్రీడించుచుండఁ గనియె. నిరపరాధములగు నాపక్షులలో గండుఁబులుఁగు నొక్కమ్మున నొక్కబోయ గూలనేసిన దానికి మరణమాసన్నమయ్యె. పెంటి శోకంబున మగనివలగొని తిరుగుచు విలపించె. కనికరము సత్పురుషుల లక్షణముగావున వాల్మీకి

పక్షిని గరుణించి చూచి క్రూరవర్తనమును వెంటనంటి దుఃఖము వచ్చుననియెఱింగి వేఁటకాని నిట్లని శపించె.

కం. ముదమొప్ప నాటలాడఁగ
  నదయుఁడవై యమ్ముఁబఱపి యండజమును గూ,
  ల్చెదవా నిషాద యేసం,
  పదయును నీకెన్నఁడేని పొల్పడకుండుఁ.

ఆశాపవచనములు గానార్హమును శ్రావ్యమునునగు శ్లోకముగఁ గుదిరె. అంత బ్రహ్మ ప్రత్యక్షముగ వచ్చి ఋషివరా! నీవు రామచరిత్రమును జెవులకింపగు నీఛందస్సునఁ గీర్తింపుము. నీకావ్యము పర్వతములు సముద్రములు నుండు నంతకాలము నిలిచి లోకులకుఁ బ్రియమై యుండు. ఇట్లు కరుణావాత్సల్యరసభరితమగు ఋషిమనంబున నుదయించిన గానామృతము రామాయణము. ఆకావ్యముఁ బఠించునపుడెల్లెడలఁ బ్రేమయుఁ గరుణయుఁ బుట్టుచుండును.

౯. వాల్మీకి కావ్యమునకిట్లు ఛందస్సు కుదిరినది. ఛందస్స్ఫూర్తియే చాలదు. కావ్యవిషయములను గూడ సమకూర్చవలయును. అందులకై యతండు కూరుచుండి సమాహితచిత్తుఁడై తపంబొనరించె. కొంతకాలమునకు నంతర్దృష్టి వికసించినఁ దన యెదుట నున్నట్టులు సీతా

రామలక్ష్మణదశరథులను, కౌసల్యాసుమిత్రా కైకలను, రాజ్యమునఁ దక్కుంగలవారిని గనియె. ఒక్కొక్క రు నిక్కంబున నెట్టులుండిరో అట్టులునవ్వుచు, మాటలాడుచుఁ దమతమ వర్తనములతోఁ గనఁబడిరి. అట్లు కనఁ బడిన కథాంశముల వాల్మీకి చక్కఁగ గమనించె. ఎల్లవిధంబుల జరిగినది జరిగినట్లు తోఁచె. అది యెట్లనిన నింద్రియగోచరములగు స్థూలపదార్థములనెల్లనిండి యంతర్వ్యాప్తమై వానికివెలుపలను గొంత వ్యాపించి సూక్ష్మమగు నాకాశముగలదు. ఆయాకాశమందు సూక్ష్మములుగ నేర్పడి ప్రపంచములో జరగుసంగతులెల్ల నిలిచి యెల్లప్పుడుండును. ఆసూక్ష్మరూపములుగ నున్న రామాయణచిత్రములను వాల్మీకిచూచెను.

౧౦. జ్ఞానోదయమునకు రెండుమార్గములుండు. గ్రంథపఠన మొక్కటి. ఎఱుకగలవారు సేకరించిన జ్ఞానమును వారుగ్రంథరూపముగ రచించి యెఱుకలేనివారి కుపయుక్తముగఁ జేయుదురు. ఆగ్రంథములంజదివి జనులు జ్ఞానము నంపాదింపనగు. జ్ఞాననేత్ర పరిపాకము రెండవమార్గము. మనము నేత్రేంద్రియముచే గోచరములగు వస్తువులను జూచి వానిస్వరూపమును గ్రహించువిధమున జ్ఞాననేత్రమును వికసింపఁ జేసికొని మనము కోరువిషయముల నన్నింటిని స్వతంత్రముగ గ్రహింపవచ్చును. రెండవమార్గ

మెంతయో కష్టతరమయ్యును నదియు రెండింటిలో మేలైనది. రెండవదానికి మొదటిమార్గము తోడ్పడును. పుస్తకములఁ జదివి కొంత తెలివిని సంపాదించిన పిమ్మట జ్ఞానదృష్టిపరిపాకము కొఱకుఁ బాటుపడి దానిని సాధింపవలయును. ఉజ్జ్వల మతులైన పండితులుచూచి యనుభవించి మనకుఁ జెప్పియిచ్చిన జ్ఞానమును మనము నేర్చి యనుభవించినఁగాని ప్రయత్నపూర్వకముగ ద్వితీయమార్గమున నడువ నేరము. ఇట్లు నడున నడువ నంతరింద్రియము వికసించును. సర్వమును నెఱుంగనేర్తుము. అంతట గ్రంథములసహాయముఁ గోర నక్కర లేదు.

౧౧. ఇవ్విధమున యోగదృష్టిచే రామకథను జూచి ఛందస్సును గుదుర్చుకొని వాల్మీకి రామాయణమును రచించె. దానికథ నిరువదినాలుగు వేల శ్లోకములుగ రచించి వానినేనూఱు సర్గములుగ భాగించి యేడు కాండములుగఁ జేరిచి గ్రంథమును ముగించెను.

౧౨. గ్రంథము ముగించియు నది జగముల వెలయు టెట్లు? లోకప్రకటనమున కుపకరణము లెవ్వియని వితర్కించెను. ఇప్పుడు చేతవ్రాసియు నచ్చొత్తించియు గ్రంథములఁ బ్రకటించిన వానిని గన్నులఁజూచి చదివి విద్యను గ్రహింతురు. అప్పు డట్లుకాదు. పండితుల ముఖంబుల

నుండి వెలువడి విద్య పామరుల చెవుల సోఁకఁగా వారు విద్య నేర్చుచుండిరి. కావున వాల్మీకి సజ్జనుల సభలయందు నీకావ్యము నెవ్వరుపఠించి పాడి ప్రచురముచేయుదురో యని తలపోయుచో నిద్దఱు మునికుమారులు వచ్చి యమ్ముని పాదంబులకు మ్రొక్కిరి. వారు కుశలవులు. వారన్నదమ్ములు. వారు రాముని కుమారులయ్యు నాసంగతి నెఱుఁగరు. ఈవింత యెట్లు కలిగె? దీనికిం గారణమేమి? అనిన దాని నుత్తరకాండమునఁ దెలిసికొనియెదము. వారు సంగీతవిద్యాకుశలురు. మధురస్వరముగలవారు. కావున నామునివరుఁడు తనచేసిన యద్భుతకావ్యమును వారికిఁ గఱపెను. ఆసోదరులు చనిచని మునిజనసభలను, బ్రాహ్మణగోష్ఠులను, సజ్జనసంఘములను రామాయణమును బాడిరి. ఇట్లు క్రమమొప్పఁ బాడుచు నయోధ్యను జేరి పురవీథులఁ బోవుచుండ నాపురంబును నుజ్జ్వలవైభవంబున నేలుచుండిన శ్రీరామచంద్రుఁ డాయమడబిడ్డలం గనియె. కనినంతన గోమలసుందరాకారులును, వినయాలంకారులును నగు నాకుమారులయందు రామునిహృదయంబు చిక్కె. రాజవరుండు వారలం గొలువునకు గప్పించి వారిగానమును వినఁగోరిన వారు పాడిరి. రాముని జననంబును, రమణీయచరితంబును వానిపొందిన దుఃఖములును, వానికిం జేపడిన యులజములును బాటల

యందుఁ బాడిరి. సీతా లక్ష్మణ భరతాదులగుఱించియు గానము సేసిరి. థానాయకులయెదుట వారివారి చరిత్రము ల నిట్లు పాడిన విని యయ్యద్భుతకథ కెల్లరాశ్చర్యపడిరి. తెప్పవేయక పాకకు ౹౹ గనిరి. వారు వేషమున ముని కుమారు లయ్యు రాజచిహ్నములతోఁ బుట్టినట్టి వారని సభ్యులు తలఁచి వింతపడిరి.

౧౩. ఆకుమారులు రాజసభలోఁ బాడిన రామాయణమును వినుటకుఁ బూర్వమాకథ యట్లుసంభవించుట కుఁ గారణములను, నాకారణములకు సంబంధించిన కాలమును గొంతవిచారించిచూతము. శ్రీరాముని యవతారమున కేమికారణము? ఆకాలము వాని కేవిధంబునఁ గుదిరియుండెనో యనియడుగుదు రేని వివరించెద.

౧౪. శ్రీరాముఁడు త్రేతాయుగము కడపట రాజ్యపాలనము చేసెను. ప్రపంచసృష్టి మొదలు దానిలయము దనుక వ్యాపించు కాలప్రమాణమును గాని దేశమునభ్యుదయము మొదలు దానిక్షీణత దాఁక నెగడు కాలప్రమాణమునుగాని నాలుగు భాగములుగ భాగించిన నవి నాలుగు యుగము లగును. వానికి సత్య త్రేతా ద్వాపరకలియుగము లనిపేరులు. భారతఖండమునందు సత్యయుగము చెల్లినతరువాతఁ దేత్రాయుగమున నాలుగవపాదమున రామచం

ద్రుఁడు భూమి నేలెను. రాముని నిర్యాణము కాఁగా ద్వాపరం బారంభించె. అమ్మెయి ద్వాపర యుగాంతమునఁ గృష్ణుం డవతరించె. కృష్ణుఁడు భూలోకమున నుండి వెడలినప్పుడు కలియుగంబు ప్రారంభ మయ్యె.

౧౫. ఇఁక శ్రీరాముఁ డెవఁడని విచారించవలయును. రామచంద్రుఁడు నీ రేంద్రుఁడు. రాజేంద్రుఁడు. అంతియగాదు. భగవంతుని యవతారము. సంపూర్ణ భగవదైశ్వర్యమున శ్రేష్ఠుఁడయినవాఁడు. మనుష్యులందఱు భగవదంశసంభవులే. సర్వజనుల హృదయములందుఁ బరమాత్మ నిలిచియేయున్నాఁడు. హృదయస్థుఁడగు పరమాత్మయే మనలఁబురికొలిపి యభివృద్ధి చెందఁదఱుమును. పరిపక్వ స్థితికై ప్రేరేపించుచుండును. ఆపరమాత్మ చోదనమునకు లోఁబడితిమేని భాగ్యవంతులమే యగుదుము. ఇది సకలజీవాత్ములకు సమానమగు ధర్మము. అవతారపూరుషు లంతకధికులు. అవతారముల యందీ భగవంతుఁడు మానవశరీరములఁ దాలిచి మఱుఁగుపడి యుండియు నాపురుషుల మహిమలచేఁ దన మహిమల వెలుఁగఁ జేయుచుండును. అస్మదాదులయందు నీశ్వరుని యంశము బీజమునఁ జెట్టుండునట్టు లణఁగియుండు. అవతారపూరుషులయందు నీశ్వరుఁ డవతరించి తన్నుఁదానే మానవనికాయమునకుఁ గనఁబఱచుకొనును. తన దివ్యగుణములఁ బ్రకటించును.

౧౬. ఇట్లు మనుష్యశరీరము నొంది యీశ్వరుండవ తరించుటకుఁ బ్రిబలకారణములుండును. లోకపరిపాలన మునకుఁ దోడుపడునవి ధర్మములు. వానికిఁ బ్రతికూలము లగునవి యధర్మములు. ధర్మముః బ్రబలము చేయ నధర్మమును దుర్బలము చేయ నీశ్వరుఁడవతరించుట కొక కారణము.

యదాయదాహి ధర్మస్య గ్లాని ర్భవతి భారత,
అభ్యుత్థాన మధర్మస్య తదాత్మానంసృజా మ్యహమ్.
పరిత్రాణాయ సాధూనాం వినాశాయచదుష్కృతాం,
ధర్మసంస్థాపనార్థాయ సంభవామి యుగేయుగే.

గీత. ౪ అ. ౭-౮ శ్లో.

క. ధర్మము దుర్బలమయిన న
ధర్మము మించినను దుష్కృతము లడపఁగ స
త్కర్మముల మనుప నిలుపఁగ
ధర్మముఁ బ్రతియుగముఁ బుట్టెదను నేన నరా.

సాధారణాముగనిది యవతారములకు ముఖ్యకారణము.

౧౭. దోషములను ఖండించుకొఱకు స్వామి యవతారముల ధరించునంటిని. ఇవ్విషయమున నొక్కసం శయము కలుగవచ్చును. సంసార ప్రవర్తనమునకు రెండు పరస్పర విరుద్ధములుగఁ దోఁచు శక్తులుగలవు. పరమేశ్వరు నుండి ప్రపంచమున వెలువడిన జీవులందుండు నీశ్వరశక్తు

లన్నియుఁ బరిపక్వములు గావలయును. భూమిలో విత్తన ములు నాఁటిన నవి మొలకలై పెరిగి చెట్లులై పూచియు నప్పుష్పములనుండి కాయలుగాచియుఁ బండ్లు పండించునట్లు ప్రకృతియం దీశ్వరాంశమను విత్తనము మొలిచి ప్రపంచ పాదపమై వ్యాపించి మానవ ప్రసూనములఁ బ్రసవిం చును. అందుండి యీశ్వరసమానములనఁదగు చైతన్య ము లనుఫలంబులు పరిపక్వములగును. కావున మన మెల్లరము నీశ్వరస్వరూపుల మే. అనఁగాఁ గ్రమక్రమముగ నీశ్వరులుగఁ బరిణమించఁ గలవారము.

౧౮. పరిణామమునఁ జక్కఁగ సాగవలయుననిన రెండుశక్తు లవశ్యములు. పైచూపున కీ రెండును బరస్ప ర విరుద్ధములుగఁ దోఁచును. ఒకటి యనుకూలమై పరి పాకమునుగూర్చి లోకమును నడుపును. వేఱొకటి ప్రతి కూలమై అడ్డుచేయునట్లు గనఁబడును. కానియ ట్లది ప్రతి కూలముగాదు. ఇది సిద్ధము. ప్రపంచ పరిణామమునకు ననుకూల ప్రతికూలశక్తులు రెండు సమముగ సార్థకము లు. ఎట్లనిన నిదర్శనములచేఁ దెలిపెద. బండిచక్రము క్కుడానిఁ జూడుఁడు. అది భూమినంటక యుండిన దానిని సులభముగ గిఱగిఱఁ ద్రిప్పవచ్చునుగాని యాభ్రమణ మున బండికి గమనముకలుగదు. చక్రము భూమిపై నిలువఁగా భూనిరోధము గలిగినంగాని చక్రభ్రమణమున

బండిసాగదు. నేలఱాపిడి బండినడక కవశ్యము. ఇట్లు సకలవర్తనములకును విరోధము ముఖ్యము. కాళ్లుమోపినచో నణఁగక ధరణి స్థిరముగ నిలిచినఁగాని నేలనుండి యెగుర నేరము. లోకాభివృద్ధి నడ్డగించు నెపంబున లోకప్రవృత్తికి సహకారియగు నదియే యధర్మమనఁబడును గాని దానినణఁచి యెదిరించినఁగాని యదిసహకారి కానేరదు. దీనిని జక్కఁగ నెఱుంగుఁడు. పైకెగయఁ దలంతురేని భూమిపైఁబరుండినఁ గార్యసిద్ధియగునే. మీశక్తి కొలఁదిఁ గాళ్లుమోపి నేలను దొలఁగఁద్రోయఁ బూనిననే పనియగును. తొలఁగఁద్రోయక పాపములకు లొంగుదురేని మీశక్తి వికసింపదు. మీబుద్ధి యభివృద్ధిగాదు. అధర్మము వలని ప్రయోజనము మనమెదిర్చి పోరాడి జయించుటయే. దాని నడ్డగించి యోడించు ప్రయత్నమున మనయందలి దివ్యశక్తులు వెలువడి వికసించును. దాని దాని ప్రయోజనముఁ బ్రయోగమును గని యుపయోగింతుమేని మేలెట్లు కీడును దైవమున కనుకూలమగుభృత్యువగును. ఇదియే ధర్మాధర్మము లందలి రహస్యము.

౧౯. గరడీలో సాము నభ్యసించు నప్పుడు పరిశ్రమమున బలమును సంపాదింతురు. సంగడములఁ (లోడీలను) జేతఁబూని త్రిప్పుచో వాని బరువునోర్చి సాధించినఁగాని కండలు బలియవు. పరుగు లిడుచో బంతులాడుచో

నడ్డముల మించి దేహదార్ఢ్యమును బెంతురు. అట్లు గాక యుత్సాహము లేక సోమరి తనమున నూరకున్న బలవంతులగుదురే. దేహ శ్రమంబువనే దేహశక్తి మించును. ఈవిధమునఁ బరిశ్రమంబునఁ బోరాడి పాపములకు లోఁబకక కడచిన నంతరాత్మ శక్తి వర్ధిల్లును. అధర్మమునకు లోఁబడిన నది మనుజుని గ్రిందికి దిగఁదొక్కును. అధర్మము నెదిర్చినప్పుడ దాని నిరోధముననే ధర్మము మీఱి జనుల యభివృద్ధికి సాధనమగు.

౨౦. అధర్మములకు జనులు లోఁబడిన నవి బలవంతములై పెరిగి నిర్భరము లగుచు లోకయాత్రను మరలింపఁ బ్రయత్నించు. ఆసమయముల ధర్మాధర్మముల న్యూనాధిక్యముల నెఱపి సరిచేయ నీశ్వరుఁడవతరించు. వెండియు నట్టివేళల సాధారణముగ సకలదుర్గుణము లొక్క చోటఁ జేరి మూర్తీభవించు నట్టొక్కని నాశ్రయించి యున్నత దశయందుండును. అతఁడే యవతార పురుషునకు విరోధియైపోవును. రామాయణకథయందు రామచంద్రుఁడు ధర్మస్వరూపుఁడుగను, రాక్షసేంద్రుఁ డధర్మస్వరూపుఁడుగను నేర్పడి యొకరితో నొకరు పోరిరి. ఇట్లు ధర్మాధర్మ స్వరూపు లొకరితో నొకరు పోరఁగా యుద్ధమున శ్రీరాముఁడు జయముగనియె. ఇట్లు ధర్మపక్షము జయించిన నన త్తగు నధర్మము నీశ్వరునంద పుట్టెనని తేటపడె

నో యనునట్లు రాముని చేత ప్రాణములఁ గోలుపోయి రావణుఁడు వైకుంఠమును జేరెను.

౨౧. ఇట్లు ధర్మసంస్థాపన మీశ్వరావతారముల కొక్క ముఖ్యకారణముగాని యితరకారణములును గలవు. కొన్ని యెడల నీశ్వరుఁడు గురువై యవతరించి జ్ఞానోదయము గావించును. శ్రీకృష్ణావతారమున గురువై భగవద్గీతలను పదేశముగావించె. ఆగీతాశాస్త్రమెంతయు వింతయై యిప్పటికిని లోకమున వెలయుచున్నది. మఱికొన్ని యవతారముల నీశ్వరుఁడు సద్గుణనిధియై లోకములకుఁ బ్రత్యక్షమగు విధివిధాన స్వరూపుఁడై దీపించును. రామావతార మిట్టిది. రామునిచరిత్రము విజనప్రదేశముల నొంటరిగ నుండు యోగులకును సన్న్యాసులకును దృష్టాంతము గాదుగాని గృహస్థులై యుండి సద్గతినిగోరి ధర్మ మార్గమున నిశ్చలముగ నిలువఁ బ్రయత్నించువారికి నైహిక సంబంధములందుఁ బుత్త్రుఁడై, భ్రాతయై, పతియై, ప్రభువై, యుద్ధవీరుఁడై చరింపఁదలంచు వానికి వారి వారి ధర్మముల నిరూపణము సేయు దృష్టాంతముగ నిలిచి రామచంద్రుఁ డొక్కొక్క సంబంధము నందలి మేలు తెఱంగు గఱపించును. ఆమహానుభావుఁడు పరాక్రమమందును లోకపాలన క్రమమునందు నుత్తముఁడై యెట్టులొప్పెనో యట్లే యింటి వ్యవహారములందును బౌరసాంఘిక వ్యవహారము

లందును మెప్పులఁబడసి ప్రకాశించును. అన్యోన్యో దార గుణాను బద్ధులగు వంశ సంభవులందును, దెగవారియందు ను, నైకసత్యము తాండవమాడును. భారత వర్షమునం దుఁ బురాణ ప్రసిద్ధులైన మహాసీయులలో రామునిమీ అఁజాలునతఁడు లేఁడు. లౌకికవర్తనంబుల మేలుబంతియై రాముఁడౌదార్యమును బ్రకటించె. సద్గుణంబులందు రా మునిమించువారులేరు. మానవదశయం దున్నతదశ యిట్టి దని రాముఁడే నిరూపించెను. సంసారము నందేయుండియు దివ్య జ్ఞానము తోడ లోకమునఁ జరింపఁదగు మార్గ మిట్టిదని వెల్లడిగఁ బ్రచురించిన దివ్యావతారము శ్రీరా మావతారము.

౨౨. ఇ ట్లెల్లరకు దృష్టాంతమయ్యు ముఖ్యముగ క్షత్రియ నిదర్శనముగ నుండ రాముఁ డవతరించెను. దా నికిం గారణము నేయుఁడు. తెలిపెదను. క్షత్రియులు తమ బలశౌర్యములఁ బెరవారలఁ బ్రయోగించి దొరతన ము చేయు యోగ్యతను బోఁగొట్టుకొనిరి. సామాన్య బల వంతులు లోకులఁ బీడించుట సహజమగునట్లు క్షత్రి యులును లోకులఁ బీడించుచుండిరి. బాహుబలంబున జగద్రక్షణము చేయక జగముల బాధపెట్టుచుండిరి. ఒరు లమేలు పాటించి యుప యోగింపఁ దగు స్వశక్తిని స్వప్ర యోజనమున కుపయోగించిరి. "దుర్బలస్య బలం రాజా"

యనుట శ_క్తిమంతులగు రాజుల నీతి. బలహీనులను రక్షిం చుటయే బలవంతులకొప్పును. అదియే వారికిం గ_ర్తవ్య ము. అదియే వారికి ధర్మము. అబలులం బీడించుట యొ ప్పనిపని. అట్లు బాలురందును, దృఢగాత్రులు దుర్బలుల కుం జెఱుపురానీయక వారిని గాచుట మేలు తెలంగు. కు ఱ్ఱవానిం గొట్టు పెద్దవాండు శూరుండగునే ? కాండు. పి ఱికియే యగును. ధీరులగు బాలురు వానిని నీచునిగ భా వింతురు.

౨౩. అట్లు బాహుబల దుర్వినియోగముచేం జెడిన రాజవంశములం బరశురాముండు శిక్షించి మొదలంట నఱికి నాశముచేసెను. ఈక్షత్రియకుల నాశముచేతం దను బాహుబలంబుల దుర్బలులం బీడించి వధించు బలవంతులు దమ్ముమించు బలవంతులచేంజచ్చువారని పరశురాముండు క్షత్రియులకు బుద్ధికఱపెను. ఇట్లు పరశురాముండు నిష్ఠుర శిక్షణంబున నేర్పిన పిమ్మట శ్రీరామచంద్రుండు క్షత్రియ ధర్మమూ_ర్తియై పూనికతో నాధర్మముల మరలస్థాపింప నవతరించెను.

౨౪. ఇట్లు రామునందు నచ్చుపడిన ధర్మము రా మాయణమును జదివి గ్రహింపవచ్చును. బాలకులారా! అచ్చటచ్చట దానిని నేను మీకుం దెలిపెదను. ఐనను ఆ ధర్మ మిప్పుడు భరతఖండమున క్షీణించి యున్నదనియు

దానిని మరల లేవనెత్తి స్థిరముగ నిలుపుట యావశ్యకము నియు నీప్రథమోపన్యాసమునఁ జెప్పకతీరదు. ధైర్యము దేహదార్ఢ్యముఁ దాలిమియు, సహనము, శిష్టరక్షణమున శ్రద్ధయు, దుష్టశిక్షణమునఁ జొరవయుఁ జుఱుకుఁదనము, గుండెపట్టు మొదలగు గుణము లీదేశము నుద్ధరింప నవశ్యకములు. ఈగుణంబులు రామాయణమున లెస్సగఁ దేటి కనఁబడును. ఈపౌరుషగుణములు పూర్వము వీరులందుఁ జరితార్థములై స్పష్టముగఁ బ్రకాశించుచుండె. ఇప్పుడవి కొంతఱఁతపడినవి. దక్షులకుండఁ దగిన యీగుణముల జాఱవిడిచినవారును, వారిదేశమును ఉన్నత దశకు రాఁజాలవు. కావున నీ గుణంబుల భరతఖండమునఁ జిన్నవారియందు మరల నెలకొల్పవలయు.

౨౫. తఱచుగ నిట్టిదక్షులు పారుష్యముతోఁ బరులఁ దిరస్కరింతురు. అద్దిపోలని పనియని మీరు గ్రహింపవలయును. శ్రీరాముఁ డొరులఁ దెగడఁడు. కఱకులాడఁడు. ఎల్లప్పుడును గరుణతోడను, మార్దవముతోడను పరులగారవించుచు సభ్యుఁడై పొలుపొందె. తల్లిదండ్రుల భక్తిరసార్ద్రహృదయుఁడై పూజించెను. పెద్దల గారవించెను. ఎఱుకగలవారి నట్లు మన్నించెను. రామునట్లు మీరు పరుల యెడ మార్దవమును గౌరవమును గలిగి ధైర్యమును వృద్ధిచేసికొనుచు మానమును గాపాడుకొనుఁడు.

అట్లు చేయుము లేని యకలంక పౌరుషమున నొప్పి బలవంతులును దయావంతులు నగుదురు.

౨౬. వయఃకులాది సంపదల నధికు లగువారిని గని భయపడకుఁడు. తండ్రికి నుపాధ్యాయునకు జడియరాదు. వారు పూజింపఁ దగినవారు కాని భయావహులుగారు. వారు మీయందు వాత్సల్యముగలవారు. దీనిని గట్టిగ నమ్మి వారలయందు శ్రద్ధా భక్తులతో వర్తింపుఁడు. మీరు ధీరులై కుటిలమార్గములం బోవక సభ్యులై యార్జవమున నడుతు రేని పెద్దలు మిమ్ముఁ బ్రేమించి చేరఁదీసి నమ్ముదురు. ధైర్యవంతులు పౌరుషవంతుల గారవింతురు. నీచభావమున నటించుట నిష్టపడరు. ఇట్టి పౌరుష సద్గుణంబులకు సిద్ధుఁడై రాముఁడు రాజ్యమేలెను.

౨౭. ఇఁక నాకథఁ జెప్పనారంభించెద. రామాయణమున మొదట నయోధ్యాపుర వర్ణనము న్నది. అది రాముని జన్మభూమి. కోసల దేశమునకు రాజధాని. అయోధ్య యనఁగా గెలువరాని దనియర్థము. దానిని మహా మహిమోన్నతి రాజిల్లుచు నిక్ష్వాకు కులమున జనించిన దశరథుఁడేలు. మనోహరమగు సరయువు జలంబులు పాఱుటచేఁ బొలములు చక్కఁగ ఫలించును. దేశము సంపదలఁ బెంపొందు. అయోధ్యాపుర వర్ణన మింపులు గులుకుచు మనోహర మయ్యెడు. అందుఁ బేర్కొనిన యంశ

ములచే నాగరికత యాకాలమున మిగుల వృద్ధియై యుం డెనని తోఁచును. రాజవీథులు విశాలములు. వాడ లందు దుమ్ము లేఁకక చక్కఁగ నీరుచల్లి సువాసనగల పూవుల వెదఁ జల్లుదురు. నానావిధ సంభార భరితము లగునంగళ్లుంగలవు. అందు నానా శిల్పకళా కోవిదులును, వర్తకులు నుందురు. జనోపకారకముగ నాటక శాల లు, దివ్య హర్మ్య సదనములు, నుద్యానములుఁ గ్రీడా వే దికలునుల్లసిల్లు. అస్త్రవిద్యానిపుణులు, యుద్ధ ధర్మకో విదులు నగువారు వీరభటులుగా నియోగింపఁ బడుదురు. వారు కాఱడవులఁ దిరుగుచుఁ జెలరేఁగినపందులను, బెబ్బులుల సింహములఁ జంపనోపుదురు గాని యనాథల ను, వికల గాత్రులను, దాఁగిన వారలను, వెన్నిచ్చిపా ఱువారలను జెనకనోడుదురు. దుష్టమృగ దుర్జన బాధ లు లేక సుఖంబుండ జనులను రక్షింతురు. అప్పురి విప్రు లు ధర్మపరాయణులును, బుణ్యశీలురు, జ్ఞానవంతులు, సత్యసంధులు, నుదారచిత్తులు, మహర్షి సన్నిభులు.

౨౮. ఇవ్విధమున నుత్తమగుణములచే నొప్పారి ప్రజలు యోగక్షేమములఁ బెంపొందిరి. అది స్వభావసి ద్ధము. జనులెల్లరుఁ దమ తమ భాగ్యములఁ దనియుదురు. అందు దరిద్రుఁ డేని చదువులేని వాఁడేని యొక్కరుఁడు లేఁడు.

౨౯. ఇప్పుడు నట్లెల్లరు విద్యావంతులైరేని హృదయరంజకముగా నుండదే. అట్లు గాక కొందఱే విద్యావంతులుగ నుండ నెక్కుండ్రు విద్యావిహీనులై వెనుక నిలుతురు. సౌఖ్యమునకు సంతుష్టియే ముఖ్యసాధనమయ్యు నది యిప్పు డెల్లయెడలఁ గానరాదు. ధనము, పదవి మొదలగువానివలన సంతృప్తి గలుగును. అది చిత్తవృత్తి ననుసరించి యుండును. ఉల్లమున నుల్లసిల్లునది గాని బాహ్యసందర్భములవలనఁ గలుగునది కాదు. దరిద్రులయ్యు ననేకులు దమకుండు స్వల్పభాగ్యములఁ దనియుదురు. ధనికులయ్యు ననేకులు దమకుండు భూరిభాగ్యములఁ దనియరు. మనస్సే సంతుష్టికి మూలకారణము.

౩౦. వెండియు నానగరమునఁ బౌరులెల్లరు సుశీలురు. విమలాత్ములు. విమలాంగులు గావునఁ జొక్కపుఁ జక్కఁదనంబున మక్కువయును లేని మానినినిగాని, మానవుని గాని యందుఁ జూడము. అదియట్టిద. ప్రసన్నశీలాచారముల ననుసరించియే దేహసౌందర్య మాధుర్యములు కుదురుట సిద్ధము.

౩౧. ప్రజాసౌఖ్యమునకు మఱియు నొక్కకారణము రాజగుణములు. ఆనగరమేలు భూపాలుఁడు దశరథుఁడు. సద్గుణముల ప్రోదియై యక్కఱతో నేలును. వివేకమునఁ జక్కఁగఁ బరీక్షించి మంత్రుల నియమించును. ఆమంత్రులు

భక్తితోఁ దమరాజు మేలు పాటించువారనియుఁ జదువరుల నియు వినయాలంకారులనియు, నీతికోవిదులనియు, నియ తాత్ములనియు, సతతోద్యోగులనియు, మంజుభాషణుల నియుఁ, గామక్రోధ లోభమోహాములఁజిక్క యెన్నఁడే ని యనృతములలోఁ గూలరనియు వాల్మీకి వర్ణించెను. అట్టి రాజు నట్టిసచివులు పాలించినఁ బ్రజ లెంతయు సుఖిం తు రనుటకు సందియ మేల?

3౨. ఇట్లా రాజ్యము సకలకల్యాణముల నుల్లసిల్లు చుండియు నం దా సౌఖ్యసంపదల కన్నింటి కప్రియంబుఁ గూర్చునదియై యొకకొఱంత వ్యాపించియుండెను. రాజు నకు బిడ్డలు లేరు. ముదిమియుఁ బ్రాప్తించెను. తన వెను క సింహాసనమునఁ గూర్చుండఁగల కొడుకునకై రాజువా చియుండెను. ప్రజలు నట్లే కోరిరి. పుత్త్రప్రాప్తికై పుడ మిఱేఁడు జన్నము లొనరించె. దేవతలఁ బ్రార్థించె. తుట్ట తుద కశ్వమేధయాగము సలుప విద్యాయశోనిధియగు ఋష్యశృంగ మునినాథునివరించి యధ్వర్యునిగఁ జేసెను. దానికొఱకు నెల్లపనులు సిద్ధముకాఁగా రాజును రాజప త్నులును యజ్ఞదీక్షను వహించిరి. ఆయజ్ఞమున వేదవే దాంగవేత్తలును, బండితశ్రేష్ఠులును, ఆడినమాట తప్ప నివారును దక్షఁదక్షినవారిని యాజకులుగఁ జేకొనరైరి. పదస్యులు వాదకుశలులై యుండిరి. మేలగు నాకాలమున

నజ్ఞానియు విద్యావిహీనుఁడు నగు బ్రాహ్మణుఁడు బ్రాహ్మణుఁడనిపించుకొనఁడు. మనుస్మృతిలోని యీవాక్యము లమోఘములై చెల్లును.

"యథాకాష్ఠ మయోహస్తీ యథాచర్మమయోమృగః,
యశ్చవిప్రోఽనధీయాన స్త్రయస్తే నామధారకాః" 157.

"కొయ్యయేనుఁగు, తోలుజింకపగిది విద్యలేనివిప్రుఁడు నామమాత్రుఁడగు." ఋత్విజుఁడగు పురోహితుఁడు విద్యావిశారదుఁడు గాఁడేని యేకర్మమును సఫలముగా నేరదు. సత్యజ్ఞానశౌచములు లేనిచోఁ బురోహితులుచ్చరించు మంత్రములు సురలఁ జేరవు. అట్టిచోట్ల దేవతలు చేరరు. వేలుపులు చేరనికర్మములు నిష్ప్రయోజకములు. చక్కఁగ యజించిన కర్మములందు వారలింపుతోఁ జేరి యనుగ్రహింతురు.

33. ఆమహాధ్వరమునకు భూసురులును, భూవరులును, సామంతులును, వీరవరులును వచ్చిరి. ఎల్లరును జూచుచుండ నప్పుడు దశరథుని పట్టపుదేవియగు కౌసల్యముఖ్యనిర్వాహకురా లగుటయే విశేషము. పురాతన భారత స్త్రీలు ప్రాభవమున వెలయుచుండిరి. ప్రాచీనకాలమునఁ జెల్లుచుండి యిపుడు నశించిన యమూల్యసంపదలలో నిదియొకటి. స్త్రీలప్పు డున్నతపదవి నుండిరి. అట్లిప్పుడు వారుండవలయు. బాలురయభివృద్ధికి నధికంబుగఁ

దల్లులు కారణంబులు. బిడ్డలను వారు సన్మార్గమున నడు పఁగలరు గావున నాఁడువారి నున్నతదశకుఁ గొనితేవల యును. ఇది భారతవర్షోద్ధారణమునకు నవశ్యకమగు నంగము.

3౮. అశ్వమేధంబుఁగావించి భూపరుండు పుత్త్రికా మేష్టిని జేసె. అట్టియెడ దేవతలు పితామహుని జేరి "దేవా, రావణవధోపాయము చేయుము. ఆమహారాక్షసుఁడు నీయొసంగిన వరప్రాభవమున ముజ్జగమ్ములఁ గడగండ్ల ముంచెఁడు. సూర్యుఁడు వానికినోడి వానిపై వేఁడిమినెఱ పఁడు. గాలియు వీవ భయపడు. అన్ని శాచరునిగన్న సము ద్రుఁడలలను హారముగ ధరించియుండియుఁ గదలవెఱచు ను. అట్టి త్రిలోకకంటకుని జంపింపుమా. అని వేఁడిన బ్ర హ్మ వారి కిట్లనియె.దశవదనుఁడు నరులచేఁ జచ్చును గాని యొరులచేఁ జావఁడు. మనుష్యేతరులచే మరణంబురానీ యక నేనిచ్చిన వరంబులు వానినిగాచు. మదాంధుఁడై నరులనరకుసేయక వారు దన్నెదుర్కొననేరరని తలంచి వరం బడుగునప్పుడు వారిని జేర్కొనఁడయ్యె. కావున మానవులు వానిని జంప వలయునని పలుకుచుండ విష్ణు మూర్తి శంఖచక్రగదాధారియై ప్రత్యక్షమయ్యె.

3౯. శంఖచక్రగదలు విష్ణుమూర్తికి చిహ్నము లు. ఈచిహ్నములను విష్ణుదేవాలయము లందు మీారు

చూతురు. వాని యర్థముల విూరరయ వలయు. ఈవ స్తు త్రయంబు లోకరక్షకుఁడగు పుండరీకాక్షుని విగ్రహ ములందు హస్తముల నిరంతరముండును. ఇవినిరర్థకము లుగావు. అవియీాశ్వర శక్తిసూచకములు. శంఖముశబ్ద సూచకము. శబ్దము రూపముల సృజించుశక్తి. శబ్దము చే బ్రకృతి రూపముల గ్రహించును. చక్రము సంహార సూచకము. జగంబులఁ బగులఁ జేయు మండలస్పందన శక్తి. గద యధికారసూచకము. ప్రపంచముల రక్షిం చుచుఁ బ్రపంచా ధారముగ నుండి దానిని గాపాడుశక్తి.

౩౬. ఇట్లు ప్రసన్నుఁడై కనఁబడి విష్ణువు దేవతలంగని నేనులోకమున మానిసినై పుట్టి రావణుని జంపెద. దశ రథరాజునకు నలుగురు కొమరులుగఁ బొడమెద. అని యభయంబిచ్చి తిరోహితుండయ్యె.

౩౭. అటయజ్ఞప్రణీతాగ్నినుండి దేదీప్యమాన విగ్ర హుఁ డొకఁడు దివ్యపాయసపూరిత కనకపాత్రమును హస్తమునధరించి వెలువడి రాజున కిట్లనియె. ఏను ప్రజాపతి పంపినదూతను. ఈపాయసము నీసతులకు ము వ్వురకిమ్ము. అని యంతర్ధానము నొందిన నానంద భరి తుఁడై ధరణీకాంతుఁడు నిజకాంతా త్రయంబునకు దానిని బంచి యిచ్చిన వారుం బరిగ్రహించి గర్భములఁ దాల్చిరి.

౩౭. మెండియు దేవతలా విష్ణుమూర్తి యవతారమునకు సహాయముగ రావణ వధోపాయములఁ బన్నిరి. రామరావణ యుద్ధములకు నంగములనేర్పాటుచేసిరి. దానిచే దేవాంశసంభూతులైన నానావిధ భూతములుజనించె. అవి దేవతాశక్తులు గలిగి మృగరూపములను ధరించిన భల్లూకములు, కోఁతులు. వాని శక్తిలోకమందలి సాధారణ జంతుశక్తుల మించినది. అవి కామరూపములు. భువర్లోకభూతములు భూలోకమునఁ బుట్టె. వారిలో వాలిని వాసవుఁడు సృజించె. సూర్యుఁడు సుగ్రీవునిఁ బుట్టించె. వాలి సుగ్రీవులు వానర రాజులు. వారికథలను మనము చదువుదము. దేవశిల్పియగు విశ్వకర్మ వలన నలుఁడుదయించెను. నలుఁడే వనరాశికి సేతువు కట్టువాఁడు. వాయువు వలన హనుమంతుఁడు గలిగె. హనుమంతుఁడు కీర్తిమంతుఁడు. వారు బ్రహ్మచే నప్పుడు పడసిన వరంబున వానరము లిప్పుడును నీదేశమున దేవాలయములందును, నుద్యానము లందును స్వేచ్ఛావృత్తి విహరించుచుందురు.

౩౮. ఇట్లురాముని రాకకై సర్వప్రయత్నములు సిద్ధములయ్యె. అనిన నంతేవాసిగణంబు లనంతర కథాక్రమంబెఱింగింపు మని వేఁడుటయు నని వసంతమాంబ వారి కిట్లనియె.

మ. లలిత శ్యామల నీరద ప్రియతనూ లావణ్యసౌంద
[ర్యుఁ డు
జ్జ్వలపీతాంబరధారి సర్వజగదావాసుండు శ్రీవత్సమం
గళచిహ్నాంకును కౌస్తుభాభరణుఁ డుత్కౌమోదకీ
[పాంచజ
న్య లసత్ఖడ్గ ధను స్సుదర్శన ధరుం డా వాసుదేవుం
[డొగిన్.

బాలకాండము.

రెండవ యధ్యాయము.

క. శ్రీనరుఁడు బ్రహ్మగురుఁడును
దేవ గణ శిరః కిరీట దీపిత పాదేం
దీవరుఁడు క్షమాగత నా
నావిధ నిబిడాఘభార నాశంకరుఁడున్.

౮౦. వసుంధరామనోహరుఁ డగువిష్ణువు భూమిపై నవతరించు నని కౌతుకమున లోకులెల్లరును, గొడుకులంగను తమిచే నెదురుచూచుచు దశరథుండును నయోధ్యలో సుఖంబుండెడి. తాన యెల్లెడల నిండి యుండియుఁ దాన సర్వమునకు రక్షకుఁ డయ్యు దశరథుని రాణుల గర్భముల నెలకొని యుండు కుమారులందుఁ దన చైతన్యమును నెఱపి తన్నిదర్శనమున లోకాభివృద్ధిని జేయ నారాయణునకుఁ బ్రియమయ్యె.

౮౧. క్రమంబున నెలలు నిండె. అంత సూర్యుండు మేషమందును, జంద్రుండును గురుఁడును గర్కాటకమునందును, అంగారకుఁడు మకరమందును, శుక్రుండు మీన

మందును, శని తులయందు నుండఁ గౌసల్యకు దివ్య తేజోబల సౌందర్య సుకుమారుండగు కుమారుండు జనార్దను నర్ధాంశమునఁ బుట్టె. అంతఁ గైకకొక్కకొడుకును, సుమిత్రకుఁ బుత్రిద్వయంబు నుదయించిరి. పురుషోత్తము ధర్మసత్య విశ్వాస శౌర్యము లనుగుణచతుష్టయంబు నాల్గురూపంబులం దాల్చిన ట్లాయన్నదమ్ములు నలుగురు నొప్పిరి. వసిష్ఠుండు వారికి యథావిధిగ నామకరణంబు సేసె. కౌసల్యసూనుఁడు రామాభిధానుఁ డయ్యె. కైక సుతుఁడు భరతుం డనంబరఁగె. సుమిత్రాపుత్రియుగళం బునకు లక్ష్మణ శత్రుఘ్ను లను నామంబు లిడిరి.

౮౨. అయోధ్యానగరం బప్పు డానందముల వెల్లివిరిసె. రాజమార్గములం దెల్లెడల నృత్యములు సల్పిరి. ఆటలాడిరి. పుడమిఱేఁడు ప్రజలనెల్లర భోజనమ్ములం దనిపె. బ్రాహ్మణులకు నగణ్యధనములు దానము లిచ్చె. రమణీయక్రీడావినోదు లై యప్సరోగంధర్వు లాటలు నానందకర మగు గానముచేసిరి.జయార్భటులచేతను నవ్వులచేతను నాకాశంబు నిండె. శ్రీరాముఁడు తాను దమ్ములతో జనియించె నని నరులు సురలు సర్వభూతములు సంతసించిరి.

౮౩. మహాసీయులగు పురుషశ్రేష్ఠులు భూమియందుఁ బుట్టుచో ముజ్జగముల వారు నేకీభవించి సంతోషిం

తురు. ఇది యార్యావర్త దేశమునకు విశేషము గాదు. లోకమునందు, నానామతగ్రంథములయం దిట్లగునని యిదియె గానంబడుచున్నది. మాయాదేవికి బుద్ధుఁడుదయిం చుతఱి దేవతలు గాన మొనరించిరి. మేరి కడుపున జీన సుద్భవించినపుడు నిర్విఘ్నంబున వా రామోదించిరి. పరలోకములు మనకు దూరమున నుండునవి గావు. అవి భూలోకము నావరించియే యుండును. కొన్ని వేళల నిహపరలోకముల మధ్యముననుండు తెఱ విచ్చిన పరలోకవాసులు మనతోఁ గలిసి మెలసి యుందురు.

౭౭. ఆకుమారులు వర్ధిల్లుచుండ వారికిఁ గాలక్రమంబున నెల్ల విద్యలఁ గఱపిరి. ఆవిద్యాభ్యాసబలంబున వారు పెద్ద పెరిగినప్పుడు దేశమునకు మేలు చేయఁ జాలిరి. ఆవిద్యావిధానమును గమనించితిమేని యక్కాలమున మనదేశమున నెట్టి విద్యలు లోకయాత్ర కనుకూలము లని గ్రహించిరో మన మెఱుంగుదుము. ఆవిద్య నేర్చిన వారు రాజకుమారులు గాని వానప్రస్థులు గారు. సన్న్యాసులును గారు. వారు గృహస్థులై వర్తింపఁ గలవారు. జగన్నాటకమున నాడఁగలవారు. అట్టివారికి శిక్షించిన విద్యలవలన బాలురను, మంచి గృహస్థులుగఁ దెచ్చు క్రమ మిట్టి దని తేటపడును. ఆకాలమున నన్నిటికి మున్నుగ సదాచారములు నాముష్మికధర్మములును బోధిం

చుట ముఖ్యమని పాటించిరి. అట్లా రాకొమరులును వేద పారంగతులైరి. ఎల్లప్పుడు మెలఁకువతోఁ బరులమేలే యాచరించవలయుననియు నేర్చిరి. మఱియును సమస్తకళ లందును జక్కఁగ శిక్షితులైరి. అస్త్ర శస్త్ర ప్రయోగో పసంహారక్రమంబునను సారథ్యమందును నశ్వారోహణము నందును బారీణులైరి. సంపూర్ణవిద్య నాలుగు భాగంబు లుగ వెలయును. అవి వరుసగాఁ బారమార్థిక జ్ఞానసాధ నము, సదాచారాభ్యాసము, బుద్ధికౌశల్యాభివృద్ధియు, శరీరదార్ఢ్యసంపాదనము ననునవి. ఈ నలుఁదెఱఁగుల నేర్చి రాజనందనులు సర్వజనానందాస్పదులై జవ్వన మున మేటిమగలై వెలసిరి. దశరథుఁడు సుతులం గని హృదయమున నతులానంద మందుచుండెను.

౨౫. ఈనాలుగు శిక్షలలో దేహారోగ్య సంపాద నము ముఖ్యమని ప్రాచీనగ్రంథములు నొక్కి ఘోషించు చున్నవి. దీనియం దిక్కాలమున నశ్రద్ధ చేసిరి. బాలునకు బుద్ధియెట్లు కుదురవలయునో యట్లు దేహమును దృఢ ముగఁ గుదురవలయును. శరీరమారోగ్యవంతమును బలి ష్ఠమును సౌష్ఠవమును నై యుండినం గాని నరున కొడలు సత్కార్యసాధనము గాదు. శరీరము దుర్బలమైన బుద్ధి కుశలతయు లోపించును. శరీరము మనకు లోఁబడి మనము నియమించు పనుల మెలఁగవలయు. దీని నెల్ల రంగీకరించ

వలయును. అట్లే పలుమాఱు రాముఁడును దక్కిన దశ రథకుమారులును నింద్రియముల నిగ్రహించి దేహమును వశపఱచుకొని రని రామాయణమున నున్నది. దేహము పై నాధిపత్య మవశ్యమయ్యును నాదేహము చక్కఁగ నమరియుండవలయును. గుఱ్ఱము నొకదానిని గొనవలయు ననిన బలహీనమై రోగపీడిత మగుదానిని గొనముకదా! గుఱ్ఱమునందుఁ గండెలదిటవును దేహప్రమాణమును బ్ర తాపమును దాలిమిని బరీక్షించి దానిని దీసి మనకు వశ మగునట్లు శిక్షించునట్లు మనశరీరములను బలపఱచి యారోగ్యమును బిగువును బాటవమును వీర్యమును ఓర్పును సమకూర్చి బుద్ధియనునాథునికి లోఁబఱచవల యును. అట్లుచేసిన దేహము బుద్ధి ననుపుచొప్పుననడుచుచు మంచిపనులను గొప్పకార్యములను సాధించును. ఈశ్వర సంకల్పమున కనుకూలముగ నీశ్వరసేవయు మానవసేవయు నొనరించుచు దక్షతతో శ్రద్ధతోడ మెలఁగును.

౨౩. ఈవారాణసీకలాశాలయందును నీవారు నేర్చువిద్య పూర్వలక్షణముల ననుసరించి నాలుగుచందం బులఁ బొందుపడును. పారమార్థికజ్ఞానము ప్రధాన మని గణించి దానిని ముఖ్యముగాఁ జదివింతురు. అజ్ఞానము వ్యాపించినచో భరతఖండమునందలి ముఖ్యధర్మముల యభివృద్ధికి నెల్లవిద్యలఁ గీడుగలుగు ననియు నిందలి జను

లున్నతస్థితికి రానేర రనియు నీపాఠశాలాధ్యక్షు లెఱింగి యే మీకు ధర్మగ్రంథముల నేర్పుదురు. మఱియు నీపాఠశాలయందు సదాచారములఁ గఱపియు బుద్ధికుశలతఁ గలిగించుమార్గములందును బాలుర శిక్షింతురు. ఇంతియ కాదు. అట్లు సామును నేర్పి విద్యార్థులదేహములఁ దీర్తురు. ఇట్టి చతుర్విధవిద్యల నేర్పి పూర్వఖ్యాతివహించు సజ్జనులు భరతఖండమున నెగడుదురు గాక.

౮౭. దశరథుఁడు నలుగురుకొడుకుల యభివృద్ధిఁగని మనంబున నతులానందమందుచు వారిని గూరిమిని జూచుచుండియు వారలలో సద్గుణముల నుత్తమోత్తముఁడైన రామునియందుఁ గడుఁగూరిమితో వర్తించుచుండెను. అన్నలువు రన్నదమ్ములు జతలుగఁ గూడి రామలక్ష్మణులొక్కటిగ, భరతశత్రుఘ్నులొక్కటిగఁ గలిసి వర్తింతురు. లక్ష్మణుఁడు రాముని బహిఃప్రాణమయి వాని మన స్సెఱింగి యెల్లప్పుడు శ్రద్ధతో వర్తించును. తన సౌఖ్యముల సరకుసేయఁడు. రాముని విడిచి నిద్రపోఁడు. రాముఁడు తిననిరుచిగల భక్ష్యముల భుజింపఁడు. రాముఁడు గుఱ్ఱమెక్కి వేటకై వెలువడిన లక్ష్మణుండు గదలి వెనువెంటఁ దగిలి విల్లుంబూని వానిని గాచుచుండు. ఆతెఱంగున లక్ష్మణుని సోదరుఁడు శత్రుఘ్నుఁడు భరతునియెడ వర్తించి తన ప్రాణములకంటె నెక్కుడు ప్రియంబునఁ గొలిచి యుండును.

౪౮. వాల్మీకి రామాయణమందు లేని రామచంద్రుని కథ యొకటి తెలియ వచ్చెడి. చదువు లెల్లఁ గ్రమంబునఁ జదివిన వెనుక రాజ్య వైభవమును యౌవన ప్రమదంబును ననుభవింపఁ దగిన సమయమున రామునికిఁ బెను వైరాగ్యము తోఁచి మార్దవము, ఇంపితము, అణఁకువయుఁ గలవాఁ డయ్యు నెక్కుడాసనేని సరకు సేయక యెందును బ్రియంబందక సర్వత్రో విముఖుఁడై యుండె. అన్నింటియం దుదాసీనత వహించును. లోకమునందలి రమణీయవస్తువులం బాటింపక విసికి కన్నుల మరలించును.తండ్రియుఁ దమ్ములు వాని కుత్సాహంబుఁ గుదుర్ప నమకట్టి వానిగ్రామాల నలుఁ గెలంకుల వినోదములఁ గూర్చిన నవియెల్ల వ్యర్థములయ్యె. ఉపాధ్యాయులు, సహవాసులు వాని కక్కఱ గీలుపఱుపఁగడఁగిరి గాని వారిప్రయత్నములు నిష్ఫలములయ్యె. రాముఁడు వివిక్తదేశమున నొంటరిగఁ గూర్చుండు. చూపుల జాఱవిడుచు. తలవ్రేల విడుచు. ఇట్లు రాముండు వైరాగ్యమున మునింగియసత్తు ననిత్యమునగు ననాత్మయందు వెగటుపడియె. నిత్యసత్య తత్త్వము నెఱుంగ నువ్విళ్లూరుచుండె. నిస్పృహాయను సముద్రమునుండి యుద్ధరించి ఋషిశ్రేష్ఠుఁడగు వసిష్ఠుఁడు రాముని నిత్యతత్త్వజ్ఞానమను రమణీయారామమునందు

విహారింపఁజేసెను. ఇదియంతయు యోగరహస్య నిధియగు యోగవాసిష్ఠమున నున్నది. దీనిని మీరు పెద్దవారై చదువవలయును. ఎట్టకేలకు రాముఁడు మేలుకొని విషయలోలుఁడు గాక జ్ఞానియై జ్ఞానదృష్టితో లౌకికవ్యాపారములలోఁ దండ్రికిం దోడుపడుచుండెను. ఈ మెలఁకువకుఁ గారణ మా మునియొద్ద శ్రీరాముఁ డధ్యాత్మవిద్యను సాధించి శాంతినొందుటయే. ఆత్మజ్ఞానము సంపూర్ణమయి నప్పుడు విషయములన్నియు నిరర్థకములనియు సుఖదాయకములు గావనియు జ్ఞాని చక్కఁగ నెఱింగినవాఁడయ్యుఁ బామరులకు విషయసుఖములు క్రమక్రమముగ జ్ఞానసాధనము లగునని తెలిసి పామరులకంటె నెక్కుడు శ్రద్ధతో లౌకికకార్యముల నెఱవేర్చును. తనకై ఫలాపేక్ష కొంచెమైన లేక యాత్మయందే తానానంద మందును.

౪౯. అన్ని విధముల నిట్లు రాముఁడు నేర్పరియై యుండి నంతన లోకోపకారముచేయు సమయ మాసన్నమయ్యెను.

౫౦. అంత నొక్కనాఁడు మనుజేశ్వరుఁడు మంత్రులు గొలువుండి రాముని పెండ్లిమాటల మాటలాడుచుండ సంయమీశ్వరుఁడగు విశ్వామిత్రుఁడు రాజద్వారమును జేరవచ్చి ద్వారపాలకులఁ బిలిచి మీ రేగి నా

రాకను రాజునకుఁ దెలుపుఁడనిపుత్తెంచిన వారట్లు గావించిరి. ఈతపసి చరిత్రమును * ముందు మీ రెఱుంగుదురు గాక.

౫౧. సంయమి సమాగమమునకు సంతసించి యయోధ్యాధిపతి సంభ్రమమునఁ బ్రత్యుత్థానముసేసి యమ్మహానీయునకు విధివిధానమున నర్ఘ్యాది పూజలను గావించి సదనములోనికిం దోడుకొనివచ్చి యుచితాసనమునఁ గూర్చుండఁబెట్టి యక్కఱతో నిట్లనియె. మహాత్మా! నీపయిఁ గడలుకొనుభక్తి తేటపడ నిన్నెట్లు పచరింతు? నీయభీష్టం బెయ్యది? నీకే నేమేమి యొనరింతును? ఎల్ల విధంబుల నీకోర్కలఁ దీర్చెద. నీవే నాకు దైవమ వని కొంకులేక యాలోచనయులేక మాట యిచ్చెను.

౫౨. దానిని విని చిఱునగవు మొగమునఁ జిగురొత్త విశ్వామిత్రుఁడు భూకళత్రున కిట్లనియె. "రాజేంద్రా! నోటిమాటలఁ జాలకనఁగఁ బలికితివి. అట్లు కార్యము వెనుదీయక నీవు నెఱవేర్తువుగాక. నారాకకుం గతంబు వినుము. ఏనొక్క జన్న మొనరించు వాఁడ. దాని నే నారంభించినపుడెల్ల రాక్షసులిద్దఱు మారీచసుబాహువు లనువారు యజ్ఞకుండమున రక్తమాంసములఁ గురియుచు దాని నపవిత్రము గావించుచు నది పూర్తి కాకుండ బాధించు

---

* శతానందుఁడను మునివరుండు రాముని కెఱింగించు ఘట్టమునందు.

చున్నారు. కావున భూవరా! నాకుఁ దోడుగ నీపెద్ద కుమారుని రామునిఁ బంపుము. రాముం డుక్కుడలిర్ప వారిని జంపును. రాముఁడు తప్పఁ దక్కొరు లీపనికిఁ జాలరు. పదిప్రొద్దు లాయాగరక్షకై యున్నఁ జాలు. అంతలో జన్నము ముగియు. ఎల్లరకు మే లగు. రాముఁడు యుక్తవయస్కుఁడు. ఊర్జిత తేజస్కుఁడు. అట్లుగాన మానవాధీశ్వరా! రాముని నా కిమ్ము."

౫౩. అని మునివరుం డిట్లికోరికఁ దటాలునఁ దెలిపిన నమ్మాటలు చెవులసోఁకఁగ భూకాంతుం డదరిపడి కొంత వడి మాటలాడనేరక యూరకుండి మనంబున నిట్లని తల పోసెను. వైరు లట్టిబల్లిదులఁట. పోరట్టి యపాయకర మఁట. రాముని బంపుదునఁట. హా! నారాముఁడు. నా తొలికూన. ఎలప్రాయంపు బాలుఁడు. ఇది కారానిపని. అని మనంబునఁ గొంకి తొట్రుపాటున డగ్గుత్తికతో నిట్ల నియె. ఓసంయమివరేణ్యా! నేనే చనుదెంచువాఁడ. నా సేనను దోడు తెచ్చెద. ఓకరుణానిధీ! ముదిమిమునింగి ముద్దుకుమారులం గంటిని. వారిలో రాముఁడు నాహృదయ మున కెంతయుఁ బ్రేమఁగూర్చును. కావున నాముద్దుపట్టి నెడఁబాయనోప. గాధేయా! "యా రాక్షసు లెవ్వరు? వారికిఁ బ్రాపెవ్వరు?" అని మనుజనాథుం డడిగిన ముని నాథుండు రాముండు వినుచుండ నిట్లనియె. విశ్రవసు

నుతుండును, రాక్షసకులనాథుఁడును, త్రిలోకవిజయుండు నగు రావణుం డీ నాయజ్ఞభంగము తనకీర్తిని జిన్నఁబు చ్చుపనియని దాని నాదరించక మారీచసుబాహువుల నందులకు నిర్ణయించెను. అనిచెప్పిన అన్నన్నా ! రావ ణుని మార్కొని పోరనేనోప. యుద్ధమున నారాక్షసుని నెదిర్చి నిలువనెవ్వరికి నసాధ్యము. దశముఖుని ముఖము లవలోకించి యెవండు బ్రదుకనోవు. కటకటా ! రాముఁ డా ! వేలువుల చందమున నందము, బలమును గలవాఁ డయ్యుఁ బసిపాపఁడు. నాకొడుకును నేవిడనాడనోపను.

౫౮. అనిన దశరథునితోడ విశ్వామిత్రుఁడు కఠి నోక్తులతో నిట్లనియె. "తొలుత నాడియు నాడినమాట విడనాడెను. రఘుకులసంభవుల కిది యనుచితంబు. దీని చే నీయింటికిఁ జేటువాటిల్లు.ఇదె తొలఁగిపోయెదఁజుమీ. జనపాలా ! నీ వనృతమాడితివి. నీవు నీమిత్రులతో సుఖ ముగ నుండుము. అని పలికెను.

౫౯. బలవంతుఁ డగు విశ్వామిత్రు నుగ్రకోపము నకు సభనున్నమునులు వడఁకిరి. లోకము లదరిపడెను. మహాత్ముల కోరికలను దీర్చువుచ్చిన నెగ్గులఁ దెచ్చుఁగదా! వారు గోరునవి తమకై తాము గోరరు. లోకులమేలు ద లంచియే కోరుదురు. వారి వాంఛితములు శ్రేయస్కర ములు. అట్టగుటం జేసి వసిష్ఠుండు రాజును వారించి యి

ట్లనియె. "చేసినబాస త్రెంపరాదనుట మఱవకుము. నీ పుత్త్రుని విశ్వామిత్రునకొసంగుము. రాముని మేలు దలంచియే వానినడిగెఁగాని వలయునన్న ముని తనయజ్ఞమును గాపాడనోపు.

౫౬. అని యూరడిలంబలికినఁ బురోహితు వచనంబులఁ జేకొని దశరథుండు రాఘవుని విశ్వామిత్రున కప్పగించెను. అమ్మహనీయుఁడు పురంబు వెడలి చనుడు రామలక్ష్మణు లనుగమించి యనేకదినములు త్రోవ నడిచిరి. మార్గమునఁ జిన్నికుమారులు నిత్యకృత్యముల నొనరించుచు నుచితవిధంబుల మునినాథు నుపచరించి సంయమీంద్రు సంభాషణముల విని యానందించుచుండిరి.

౫౭. మార్గమున రాముండు మారీచుని తల్లియగు తాటకయను ఘోరరాక్షసిని దునిమె. విశ్వామిత్రునివలన ననేకదివ్యాస్త్రముల రహస్యమంత్రములతో గ్రహించెను. ఇట్లు నడిచి తుదకు సంయమీంద్రు నాశ్రమమును జేరిరి. విశ్రుతకీర్తియగు వామనమూర్తి యాశ్రమంబగు దానిమాహాత్మ్యంబును మునివర్ణించి రాఘవా! యిదె వైరులతో నీవు పోరాడవలయు నని యెఱింగించి యజ్ఞమారంభించిన రాక్షసులు పొడసూప మారీచునిపై నొక్కయమ్మునుబఱపిన నది వానివ్రాదయంబునఁజక్కఁగ నాటి వాని మూర్ఛావివశునింజేసి కనఁబడకయుండ సము

ద్రములోఁ బడవైచెను. మారీచుండట్లు మరణమును ద
ప్పించుకొని భావికాలమున రాముని కెగ్గొనరించును. అట్టి
సుబాహువు శూరకుమారు దాడికి నిలువక వానిమోహిల
నేలంగూలెను. తక్కుంగల రాక్షసాధములు మడిసిరి.
అంత నధ్వరము సంపూర్ణమయ్యెను.

౧౮. జన్నము ముగిసిన మఱునాఁడు అందలి ముని
వరులు మిథిలాధిపుఁ డొక్కమహాక్రతు వొనరించెడు.
అందులకుం బోవుదమని నిశ్చయించి యామహీపతి కొక్క
మహాధనుస్సుగలదదియెంతయు నబ్బురం బని ప్రశంసించి
పలికిరి. గాధిసుతప్రముఖులై మునులు మిథిలకుం దరల
రామ లక్ష్మణులు వారి ననుగమించి చనిరి. పోవుచో నం
దందు విశ్రమించునెడ నాతాపసవరేణ్యులచే భూప
కుమారులు బహుకథల వినిరి. త్రోవలోని పుణ్యస్థలముల
చరిత్రములును, విడిదిచేయు నాశ్రమంబుల మహిమలను
దెలియుచు వెండియు మహాదేవు శిరస్సున గంగ యవత
రించుటయు, సగరోపాఖ్యానంబును, సగరకుమారచారి
త్రంబును, సాగరమథనంబును, నందుశివుండు విషమును
ద్రాగుటయు నెఱింగిరి. మిథిలాపురి దరియవచ్చుచో నిర్జ
నాశ్రమము నొండు గనిరి. అయ్యది పూర్వము గౌతము
ముని తపోనిలయము. అందమ్మునిభార్య యహల్యయను
నది దుర్వృత్తిఁ బ్రవర్తిల్లి యప్పాపమునకుగా శాప

మంది యదృశ్యయై రామునిరాకచే దనశాపము విమో చన మగునని నిరీక్షించియుండె. శ్రీరాముఁ డాచోటు చేరిన నారీమణి తొల్లిటిచందమున దేహముం దిగ్రమ్మఱ నిజనాథునిం గూడి సుఖంబుండె. పదంపడి తపోధనులు దాశరథులు మిథిలాపురిని బ్రవేశింప జనకుండు వారల స్వాగతం బడిగి పూజించిన మార్గమున రామ లక్ష్మణు లొనరించిన వీరకృత్యములఁ బ్రకటించి పలికి విశ్వా మిత్రుండు అద్భుతగుణమగు ధనుస్సును రాముండు చూడఁ గోరెనని తెలియఁజెప్పె.

౫౯. అప్పుడు మిథిలలోనుండిన గౌతమ మునీంద్ర నందనుఁడు శతానందుఁడు నిజ జననీజనకులు గ్రమ్మఱఁ గూడిరని విని యానందించి రామలక్ష్మణులకు విశ్వా మిత్రుని మహామహిమను నెఱిఁగించె. కౌశికచరిత్రము చేఁ దెలియఁదగిన యంశము లనేకములుగలవు. జీవుఁడు సంసారయాత్రలోఁ దన్నుఁ దా నుద్ధరించుకొనఁ బట్టు దలతోఁ బూనెనేని తప్పక పరమపదమును జెందునని యామునివరుని కథచేఁ దెలియఁదగును. విశ్వామిత్రుఁడు క్షత్రియకుల సంభవుఁడు. గాధికుమారుండు. తండ్రిపిదప రాజ్యభారము వహించి గద్దియ నెక్కెను. రాజ్యము చిర కాలము పాలించునెడ నొక్కనాఁడు సేనయుఁ దానును బురంబు వెలువడి వసిష్ఠు నాశ్రమంబును జేరిన నమ్మునీశ్వ

రుఁడు మనుజేశ్వరు నాదరించి స్వాగతంబడిగి కొంతవడి సంతసమున సంభాషించి ధరణీశా! నేఁడు నీవు నీసైన్యము తోడ నిందు నాతిథ్యంబును గ్రహింపవలయునని వేఁడఁగా వసుధాధిపుండు మునినాథా! కనికరమునఁ దీపారు నీవచనంబుల నాకర్ణించి యాతిథ్యంబు గ్రహించినట్లే సంతుష్టహృదయుఁడనైతి నని పోవందలంచిన వసిష్ఠుండు నిలుమని నొక్కిపలికి యియ్యకొలిపె. వారల యాతిథ్యంబునకు వలయుభోజనాదివస్తువు లెల్ల శబలయను కామధేనువు గలిగించిన నాశ్చర్యమున వారందఱు విందారగించిరి. ఇట్టియావును జూచి విశ్వామిత్రుఁ డోర్వఁజాలక దానిని బడయఁగోరి వేలకొలఁది ధనంబు లిత్తునని చెప్పినను వసిష్ఠుండు తనకుఁ బెన్నిధియగు నాయావు నెడఁబాయ నోపఁడయ్యె. అంత మానవేశ్వరుఁడు ధేనువుపైనున్న యాశ చే నధర్మమునకుఁ గడంగి దానిని బలిమి మైఁ గొనిపోయిన నది విడిపించుకొని నిజస్వామిని జేరి అంకె వేసిన నారవమున ననేక భూతంబు లుద్భవిల్లి భూవల్లభు దండు నుద్దండపరాక్రమంబునఁ జెండాడిన సేనలో నందఱు మ్రిందిరి. సైన్యంబు శూన్యంబైనఁ గినిసి కౌశికుతనయులు నూఱుగురు వసిష్ఠునిపైఁ బడఁగా నమ్ముని నిమేషంబున వారినీఱుగావించె. అట్టిబ్రహ్మర్షి మహిమకు దిగ్భ్రమమంది యారాజెట్టకేలకుఁ బురంబునకుఁ గ్రమ్మఱి చని మనంబున వితర్కించి వసిష్ఠు

నోడించుపొంటెఁ దరఁబూనరింపఁబూనె. వసిష్ఠుండు నిజ దండంబున బ్రహ్మతేజోబలంబు పొందించి భూపతి తపమ్ము వమ్ముచేసె. ఇట్లు తనక్షత్రియ బలంబు కొంచెపడిన విన్నఁ బోయి మగిడి నిజనగరంబునకు గాధేయుండు పోయె.

౬౦. ఆవలికథ నట్లుండ నిమ్ము. తొలుత సంకల్ప మాత్రమున వస్తువుల సృజించువిషయము నెఱింగించెద వినుండు. మనస్సును నియమించి సంకల్పించినచో మనము గోరువస్తువుల సృజింపఁగలము. సామాన్య వ్యవహారము లందును దొలుత మనస్సున భావించియే పనులొనరింతుము. కోరినపని మనస్సునఁ దీర్చుకొనియే పనులుచేయుదురు. వడ్లవాఁడు బల్లనొక్కటి చేయక మునుపు దాని రూపమును మనస్సున నేర్చుకొనియే చేయును. కొయ్యఁ గొని బల్ల చేయువడ్లంగికిని వస్తువులేకయే బల్లను జేయు వడ్లంగికిని నెంతయు నంతరమున్నదని తోఁచును. ఏమియులేనిచో నెవ్వం డేదియుఁ జేయనేరఁడు. సహజముగ నేండ్లకొలఁది పట్టుపని నతఁడు సూక్ష్మకాలమున నొనరించును. దీని నుదాహరణముతో వివరించి చెప్పెదను. చెట్టులోని యాఁకులు గాలిని లోనికిఁ బీల్చి స్థూలములగు రేణువుల నిలిపికొని మిగత భాగమును దొలఁగఁ ద్రోయును. ఈస్థూల రేణువులు చేరుచుఁ గ్రమక్రమముగ గొయ్య యెదిగి ముదురును. సహజముగ నింత కాలముగ

నింతకాలము పట్టుచుండ సంకల్ప సిద్ధి గలపురుషుఁడు బాహ్య ప్రపంచమందలి నైసర్గిక శక్తులను వశపఱచు కొని తాను సృజింపఁగోరు వస్తువునకు వలయు స్థూలరే ణువుల గాలినుండి గైకొని వాని నన్నింటిని నిచ్ఛామా త్రమున సృజింపనోపును. తొలుతఁ దాను జేయనోపు వస్తురూపమును మనస్సున స్థిరముగ నిలుపుకొని దాని యందుఁ 'దాను సంకల్పశక్తిచేఁ జేర్చిన స్థూలరేణువుల నిమిడ్చి తాఁ గోరువస్తువును సృజించును. ఇట్టిపనులు పూర్వకాలమందు వలె నిప్పుడును సాధ్యములు. దీనిని నే నెఱుఁగుదు. ప్రాచీనగ్రంథములందు నిట్టి సిద్ధుల వర్ణించి యుండఁ జదివి వానిఁ నమ్మక నవ్వువారలు తమ యజ్ఞాన మును దాము ప్రకటింతురు. ఎఱుకలేనివారు నవ్విన మీ రు భయంపడకుఁడు. మనస్సుల దార్ఢ్యము గలిగి వారిని నరకు గొనకుఁడు.

విశ్వామిత్రుఁడు బ్రహ్మర్షి యగుట.

౬౧. ఇఁకఁ గథ వినుఁడు. అట్లు విశ్వామిత్రుఁడు బ్రాహ్మణమునీశ్వరునకుఁ గ్రిందుపడి బ్రహ్మతేజస్సును సాధించెదఁగాక బ్రాహ్మణుఁడ నయ్యెదఁ గాక యనినిశ్చ యించి యింద్రియముల నిగ్రహించి తపంబునకు నమ కట్టె. చిరకాలమునకు బ్రహ్మ వాని పూనికమెచ్చి రాజ

ర్షి వైతివని వానినుగ్గడించిన దానికిఁ దనియక గాధి తన
యుండు వెండియుఁ దపంబు సలిపె. ఇట్లు పెక్కేడులకుఁగూడి
చిమళ్ళయొక మెట్టు గడిచిన బృందారకులు సంతోషించి
ఋషి వైతివని వానిని శ్లాఘించిరి. అందులకుసంతృప్తి
నొందక బ్రాహ్మణుఁడఁగాక పూనినపని మాననని మఱి
యుఁ దపంబునకుఁ జొచ్చె. చొచ్చియు నక్కటా! మేనక
యను నప్సరసం గని విషయలోలుఁడై తపోబలముఁ
బోఁగొట్టుకొనియె. ఐన విడువక యామునిక్రమ్మఱఁ
జిరకాలము తపంబొనరించినఁ జతుర్ముఖుండు మనంబునఁ
బ్రియమంది మహర్షి వైతివని వానిని దీవించి నీ వింద్రియ
ముల సంపూర్ణముగ జయింప వలయునని బోధించితిరో
హితుఁడయ్యె. అట మఱియొకసారి తపంబును జెఱుప
నప్సరస యొక్కతే వచ్చిన దాని చిక్కులకుం దగు
లక విశ్వామిత్రుండు నిలుకడమై నిలిచియు దానిని
గోపంబున శపించెను. కోపమున నాతని తపస్సు నశించె.
ఇట్లు మొనసియు నోడియుఁ బట్టు దల వీడక మగిడి నమ
కట్టి మౌనవ్రతింబును జేకొని కోపంబును జయింప నిశ్చ
యించి యెందఱేని ఎన్నియేని విధంబులఁ గోపముదేకిం
పఁ జేయఁ బూనినను హృదయమునఁ గోపంబుపుట్టకుండ
శాంతుఁడై నిలిచె. ఇట్లు తుదకు విజయుఁడయ్యె. బ్రహ్మ
ర్షి యనఁ బరఁగె. క్షత్రియజాతిని గడిచి బ్రాహ్మణజాతిని

బడసె. పెనఁకువగలిగి యెడతెగని ప్రయత్నములఁ జేసి జీవుఁ డాత్మసాఫల్యమును ద్వరలోఁబడయు ననుట కితని చరిత్రము ఎల్లప్పటి కుదాహరణము.

౬౨. జాతికి నైజము లయిన ధర్మములఁ దనశీలములఁ బ్రకటించునతండే యాజాతిని యథార్థమున నుండనోపు. బ్రాహ్మణకులమున నూఱుపుట్టుకలఁ బుట్టియు నరుఁడు విషయాభిలాష లనుశృంఖలములఁ దెగనఱకఁజాలని, కోపవచనముల విడనాడఁజాలని, వాని శీలము పరిశుద్ధము కాదేని, బుద్ధి వానియందు వికసింపదేని వాఁడు బ్రాహ్మణుఁడు కానేరఁడు. బ్రాహ్మణకులమున జన్మించక యుండియు నాజాతి గుణములు కలవాఁడు బ్రాహ్మణుఁడగును. జాతిధర్మములు లేనిచోఁ గులమునుమాత్రముమహాత్ములు గణింపరు. తాత్త్వికముగ విచారించినచోఁ జాతుర్వర్ణ్యవిభాగము సూక్ష్మదేహమునకుఁ గాని స్థూలదేహమునకుఁ గాదు. స్థూలసూక్ష్మ దేహములు రెండును వర్ణమునకు జతపడియుండిన నతండు సుఖియగు పుణ్యపురుషుఁ డనఁదగు. అటురెండును జేరనిచో గుణములులేక యుత్తమ కులమునఁ బుట్టువాని కంటెను గుణముల నుత్తముఁడై తక్కువకులమునఁ బుట్టినవాఁడు మేలగును. అట్లు శతానందుఁడు రామునకు విశ్వామిత్రు మహిమలం దెలిపిన నతఁడానందించెను.

౬౩. మిథిలానగరమున రామునకుఁ బెండ్లియగును. వరునకు వివాహ మెంతయు సంతోషసమయము. అట్టిసంతోషకాలము రామున కాసన్నమయియుండునది. అతఁడు వివాహమున కర్హుఁడు. విద్యాభ్యాసము సమావర్తనమున ముగిసె. దేహపటుత్వము పౌరుషలక్షణమును రాక్షసులలయందునఁ గన్పడెను. ఇట్లు మెఱయువాఁడు పత్నిని జేకొని గృహస్థుఁడై పౌరుషధర్మములఁ బూనుటొప్పు. పురాతనకాలమున నిదియే విధిగా నుండెను. అప్పుడు విద్యనేర్చుకొను ప్రాయమున బాలునికి వివాహమును జేయరు. బ్రహ్మచర్యవ్రతంబుననే యతండుండవలసె. చదువరికి నస్ఖలితవటువృత్తియే నిర్ణీతము. ఇదియే మార్గమని సర్వశాస్త్రసమ్మతములగు యుక్తులచే స్థాపింపనగును. బాలుని దేహము కోమలము. విద్యాభ్యాసమును బూనికతోఁ జేయుటయు, దాంపత్య ధర్మాచరణము ననునీ రెండును రెండు విధముల దేహాయాసమును గలుగఁ జేయును. ఈ రెంటికి నోర్చుకొనుటకు వాని దేహము తాళదు. ఇప్పుడా న్యాయము నతిక్రమించుచున్నారు. కావున నీ రెండుభారముల నేకకాలమున వహింపఁ జేయుటచే వారు యౌవనమున దుర్బలులగుదురు. వారికి ముదిమి శీఘ్రమునఁ బ్రాప్తించుచున్నది. ఇది యెల్లరకుం దెల్లము. లోకానుభవసిద్ధములగు నైసర్గిక ధర్మములు శాస్త్రరహస్యములవలె నీశ్వరానుశాసితము

లు గావున వానిని నిరాకరించియుసుఖంబున నుండఁ జెల్లునే. ఇప్పుడరయ భరతఖండమునందు నిండుప్రాయమున నుండుమనుజులు దుర్బలు లగుటనుజూడఁగా ''విద్యార్థిబ్రహ్మచర్యవ్రతము నుల్లంఘింపఁగూడదను సనాతనసద్ధర్మమును నిరాకరించిన దుష్కర్మమువలనిఫలములఁ జూపెదఁ జూడుఁడీ'' యని వారి దుష్కర్మము ఘోషించి విశదీకరించెదునని తోఁచెడి.

౬౮. మఱునాఁడు జనక జనపతి యతిథిపూజలఁ జేయ వచ్చినవేళ గాధేయుండు మహావిశ్రుతిం గాంచిన మహాదేవుని యాశ్చర్యకరమగు శరాసనముం బ్రశంసించి రాజా! రామునకు దానిని జూపవేయని వేఁడినఁ బుడమిఱేఁడిట్లనియె. ఇదిశివునివిల్లు. శివుఁడీధనూరాజమును దక్షుని యజ్ఞకాలమున దేవతలకొసంగెను. దానిని దేవతలు నా వంశమునఁ బుట్టినదేవరాతున కిచ్చిరి. అది మొదలుగ నా మేటికోదండము మాయింట నున్నది. అంత నేనొక్క నాఁడు యజ్ఞభూమి విశుద్ధ్యర్థము దున్నుచుండఁ జాలు నుండి యనుంగుఁ గన్నియ పొడసూపె. అదియు సీత. నాతనయఁగఁ బెంచెద. శివుని విల్లు నెక్కుపెట్టనోపు బల్లిదుఁడు సీతఁ బెండ్లియాడఁ గలఁ డని నిశ్చయించిన వాఁడ. రాజులు రాజకుమారులు పెక్కండ్రు ఆపనికిం

బూని విగతాశులైరి. అని జనకుఁడు వలికిన మునివరుండు సంశయింపక యాయుద్దండ కోదండమును రామునకుఁ జూపు మని కోరిన జనకు నాజ్ఞచే నావిల్లును బుష్పమాలాలంకారసుందరమగు మందసనున్న దానిఁ దేరిపై నిడికొని తెచ్చిరి. తెచ్చినఁ గౌశికుండు రామునింగని “ రామా! యీమహాధనుస్సును జూడు” మనిన మందసఁ దెఱచి విశదవికచారవిందనయనములఁ జూచి “ విల్లును జేకొందునా ” యని యడిగెను. జనపతియు మునిపతియు వల్లె యనిరి. రాఘవుఁడు పెట్టెనుండి కోదండమును గైకొని తప్పక యెక్కుపెట్టి నారిలాగుచో విల్లు ఫెట ఫెట లాడుచు విఱిగె. ఆచప్పుడు మేఘనాదంబు చందంబున మింట నెగడి యొప్పె. ఇతరులు చేతుల నెత్తనోపని యాపెను చాపంబును దునుమనోపిన పసి పాపని శక్తికి నెల్లరును వెఱగందిరి. అందఱాశ్చర్యమునం దోఁగి తేలిన భూపతి ముని కిట్లనియె. నాయనుఁగుఁ గూఁతు సీత వింటివిని వంచిన వాని సొమ్ము. వేవేగ దశరథుని రామ వివాహము నడిపి వధూవరుల నాశీర్వదింపఁగ రప్పింపుము. అని ముదితాత్ముఁడై పలికినఁ దగువా రట్లు లేఖలఁ గొని చనిరి.

ఉగ్ర. జనకనరపాలుని శుభలేఖను దశరథనరపాలుఁడు సంతుష్ట హృదయుఁడై యాదరించి మంత్రి

లతో నాలోచించి యియ్యకొని పయనమై తరలి మిథిలానగరము చేరిన జనకుం డుత్సాహ ప్రియాచరణంబుల నాతని మన్ననలం గావించి సీతారాములకు నూర్మిళా లక్ష్మణులకుం బాణిగ్రహణముల నుద్యోగించెద ననవుడు వల్లెయని దశరథుండు వెండియు విశ్వామిత్ర వసిష్ఠులచే జనక నరపతియవరజుండగు కుశధ్వజుని కుమారికల శ్రుతకీర్తిని భరతునకును, మాండవిని శత్రుఘ్నునకును ధర్మపత్నులుగ నియ్య నడిగించెను. ఇట్లు నలుగు రన్నదమ్ములకు నొక్కదినముననె పరిణయములు జరగె. వివాహమహోత్సవములో.

ఉ. రాముని పాణిపద్మమున రాజమహీసుత పాణిపద్మ
[ముం,
బ్రేముడిఁ జేర్చి విశ్రుతగభీర పదంబుల నిట్లుపల్కె నీ,
కోమలి సీత నాదుహితఁ గూరిమిఁ బొందుము చేయి
[పట్టి నీ,
కేమెయి ధర్మమార్గమున నెల్లపనుల్ పొనరింపఁ దో
[డ్పడుఁ.

ఉ. ఉన్నతపుణ్యశీలముల నొప్పును భర్తను గొల్చుభక్తి
[తో,
నెన్నఁడు మేనినీడవలె నేగి ప్రియుండన నీకుఁ గూర్చు నీ,

కన్నియ కీర్తితో వెలుఁగావుత మన్ననరేంద్రుమా [టలున్,
విన్నను వొప్పఁ జెల్లె రఘువీరుకతంబున గారవంబునన్.

ఉ. అంతటఁ దోడఁబుట్టులు మహావిభవాఢ్యులు కోస [లావనీ,
కాంతుకుమారు లాత్మ కరకంజములన్ సుకుమార [కన్యకా,
కాంత కరాంబుజాతములఁ గైకొనిభక్తిని నగ్నిహో [త్రున,
త్యంతముదంబు దోఁపఁగఁ బ్రదక్షిణముం బొనరించు [చుండఁగన్.

ఉ. ఇందిర లోకమాత జనియించెను సీతగ భూమి నాజగ
త్సుందరియున్ ముకుందుఁడు వసుంధరయందు వివా [హబాంధవా,
నందముఁ బొందిపొందిక మనంగలరంచు నిలింపబృం [దముల్,
దుందుభిమ్రోఁతచేసి విరితుంపరఁ జేసి సుఖించిరత్త [ఱిన్.

౬౬. ఇట్లుద్వాహము లెలమిని సంపూర్ణమయిన మఱునాఁడు పెండ్లివియ్యంకులు నూతనదంపతులు మహోత్సవంబున నయోధ్యాపురమార్గముంబట్టి ప్రయాణమయిరి. త్రోవలో నబ్బురంబొప్ప నొక్కయెడ నలుఁ

గెలంకులఁగలఁతలు గలిగించు శకునములు తోఁచె. సుడిగాలిభయంకరముగ వీచె. నేలకంపించె. సూర్యబింబమునఁ జీఁకట్లు గప్పె. ఆకాశమున భస్మవర్షముగురిసె. ఎల్లవారు త్తలపాటొందిరి. అంతఁ బరశురాముఁడు భీమాకారమునఁ గాలుచు మహాకార్ముకమును జేతఁ బూని మూపురమున గొడ్డలిమోపి వచ్చినఁ గోపదీపితుఁ డగువానిని బురోగమను లగు మునివరులు పూజించిరి. జామదగ్న్యయు రామునిఁ జేరెడి పిలిచి యిట్లనియె. "రామా! నీవావిల్లుం దునిమితివని వింటిని. ఇదినావిల్లు. దానిజత. దీనినెక్కుపెట్టుము. తొల్లి దేవశిల్పి యగువిశ్వకర్మ రెండు కోదండంబులఁ సిర్మించి యుమాపతికిరమాపతికి నిచ్చె. విష్ణువు తన గానయమ్మును భృగు తనయున కొసంగె. నాఁటంగోలె మాకొలముననుండి నన్నుం జెందినది. శైవ చాపమును ద్రుంచినట్లు రామా! యీయుద్దండ వైష్ణవకోదండమును సంధింపనోపుదే. అట్లైని నీతోబవరంబున నేఁ బోరెద. నావుడు రాఘవుఁ డామహాధనుస్సును గ్రహించి నారినెక్కిడి శరసంధానముచేసె యంతలో భార్గవుఁడు బ్రాహ్మణుఁడుగదా, పోరికిఁజేరినను విప్రునిఁ జంపరాదని చింతించి రఘురాముఁడు భృగురాముని నిశ్చలదృష్టితోఁజూచియిట్లనియె. మునినాథా! నీదగువాయుగమన శక్తిని దునుమాడుదునా, కాదేని నీవు తపోమహి

మచేఁ బడసిన యూర్ధ్వలోకవాసమునకు భంగముఁగలి
గింతునాయని పరసమాడుచుండె. అప్పుడుకుమార
రాముని నిడువాలుఁ జూపులు పరశురామునికడిఁదిబ
లంబును జూఱలాడిన వృద్ధరాముఁడు తనబలనాశన
మరసి యాచిన్నికుమారునకు నమ్రతతో మ్రొక్కి—దేవ
దేవా! భువనత్రయనాయకా, నీవు నాయందవతరించిన
పనిముగిసె. విష్ణుమూర్తి తొల్లింటి యవతారములందు నా
యందు నెలకొల్పినశక్తిని గ్రమ్మఱ నాకర్షించెదు. నీకే నె
ట్టిసాటి రామా, నీవే మేటివని యనేకవిధంబుల సంస్తుతిం
చి తపంబున కేఁగె.

౬౭. పరశురాముఁ డోడి యేగిన వినువీథి
సూర్యరశ్మికనఁబడెను. అందఱు సంతసించిరి. భూవల్లభుఁ
డు సపరివారముగఁ దరలి యయోధ్యానగరమును జేరె
ను. పురలక్ష్మి లలితాలంకారముల వెలుఁగుచు నావధూ
వరులకు స్వాగతమిచ్చిమన్నించె. కౌసల్యా కైకేయీ
సుమిత్రలు వీరమాతలు గారవమునఁ గుమారులను ముద్దు
గోడండ్రను సంతోషములఁ జేరఁదీసి ప్రేమతో విందులు
గావించిరి. రాజమందిరమున నమందానందంబుల్లు చిందు
వాఱె. అప్పుడు రాముఁడు స్వధర్మము నాచరించుచు నె
ల్లచోట్లఁ బ్రేమను గడించుచుండె. వానిమనస్సులో నెమ్మది
నాటి నిల్వఁగా సీతతోడ నతులసౌఖ్యములతో నయో

ధ్యయం దుండె. ఏమనుజుఁడు రామమూర్తికి నప్పుడు సౌఖ్యసంపదలయందు సమానుఁ డగును? వార లెట్లు కొన్ని దినంబులు సుఖింతురు గాక. అక్కటా! మబ్బులు త్వరలోఁ జైకొని వారికమనీయభాస్కర రశ్మినిగప్పు. ఇప్పుడు వారు సుఖింతురు గాక.

అనిన నది యెట్లు వినవలతుమని బాలురు వేఁడిన నని వసంతమాంబ యిట్లనియె.

చ. అనఘవసిష్ఠ బోధితనిరంతర నిత్యసుఖాభిలాషుఁడే
ఘనతరగాధినందనమఖప్రియ రక్షణ దక్ష కార్ముకుఁడే
జనకవసుంధ రాధిపతి సంస్తవపాత్రశుభాంగునిం ద్రిలో
చనవరచాపఖండనయశఃపరిపూరితు బ్రహ్మచర్యుఁడే.

శ్రీ. శ్రీ. శ్రీ.

అయోధ్యాకాండము.

మూఁడవ యధ్యాయము.

క. శ్రీ లక్ష్మీదేవీ భా
గ్యాలంకృతజానకీహృ దారామ శ్రీ
డాలోలుఁ బరశురామా
భీలమదగ్రహణఖేలుఁ బ్రభులకృపాళున్.

ఉ౦. శ్రీరాముని లక్ష్మణుని విడిచి భరతుఁడు తన మే నమామ యగునశ్వపతి పొంతఁ గొన్ని దినంబులుండ శత్రుఘ్ను నితోనరిగె. రాముఁడు యౌవన తేజంబుల నున్నతస్థితిఁ గ్రాలుచు శీలమున లోకోత్తరుండై యసాధారణస్వప్రకాశమున వెలిఁగెను. రాముఁడు నిర్మలాత్ముఁడు. మృదుభాషణుఁడు. నిష్ఠురవచనములకు మాఱొడ్డి నిష్ఠురములాడఁడు. ఉపకార మొక్కటియైన తనకొనరించిన వారియెడఁ గృతజ్ఞతను జూపును. అపకారములు నూఱుచేసినను వానిని బొత్తిగ మఱచును. ఆపుణ్యావర్తనుఁడు పుణ్యశీలురను, వివేక వంతులను వెదకి వారితోఁ బొందొనరించును. బలధైర్యముల యుద్ధతిచే గర్వింపఁడు. రామచంద్రుఁడు సత్యసాంద్రుఁడు. పెద్దలను గౌరవించును. పితృప్రజలఁగని

కరమునఁ బలికించును. దీనులఁ గరుణించును. దుష్టులఁ బరుషదృష్టిని జూచును. తగని మాటల రోయును. తగని పనులఁ బాయును. లోపలవెలుపల శుచియై యుండును. ఏండ్లకు నెక్కుడుగ సమయస్ఫూర్తియు వివేకమును గలవాఁడు. శ్రద్ధాళువు. వెరవరియై పరుల యోగ్యత నరయును. యుక్తి మెఱయఁ బనులాచరించును. రాముఁడు వేదపారంగతుఁడు. సంస్కృతప్రాకృతభాషావిశారదుఁడు. ఆకాలమునఁ గలవిద్యలలో నిపుణుఁడు. ఇంతియే గాదు. రాముఁడు కరితురగముల నడిపి శిక్షించును. శస్త్రవిద్యావిశారదుఁడు. ధీరుఁడు. శూరుఁడు. సామర్థ్యమున దండనసముపుఁడు. ఇట్టి మహాభాగుఁడు దశరథరాజమానసానందుఁడయ్యె. ప్రజలకుత్సాహహేతువు. రాజ్యమున కాటపట్టు.

దశరథుఁడు రాముని యువరాజుగఁ జేయనెంచుట.

౬౫. రాముఁ డిట్టియతులగుణాంబురాశి యగుటచే దశరథుం డతని యువరాజుగ నభిషిక్తునిఁ జేయఁ గోరెను. ఇది సహజముగాదే. కావునఁ దనకోరికను దెలుపఁ గోరి కొలువున దొరలును, సామంతరాజులును గొలిచియుండ వారలతో నిట్లనియె. ఏను వృద్ధుఁడను. రాజ్యభారము మోసిమోసి యలసితిని. ఇఁక విరమించుట ప్రియంబయ్యెడు. రామునకుం బట్టమును గట్టెద. రాజ్యకార్యములు వాఁడు నడుప నేను విశ్రమించెద. రాముఁడు ప్రభుత్వ

ర్హుఁడు. విశ్వాసపాత్రుఁడు. ఇఁక మీచిత్తంబులలోని యభిప్రాయముల నేర్పడఁ దెలుపుఁడు. నాచెప్పినది సమ్మతమగునో కాదో యెఱిఁగింపుఁడు. పుత్త్రివాత్సల్యముచే నా వివేకము మఱుగుపడి యుండనోపును. అట్లని ఇంతకంటె మేలైనమార్గ మొక్కటి మీకుం దోఁచినదియా? తోఁచినచో దాని నాకుం దెల్పుఁడీ యని వేఁడెను.

౭౧. పూర్వకాలమునఁ జక్రవర్తియగువాఁడు తన సామంతరాజులయెడలను దన ప్రజలయెడలను ఎట్లు వర్తించుచుండెనో ఆకొలువున జరగినచర్యచేఁ దేటపడియెడు. అట్లుపలికిన దశరథుని వచనముల విని సభనున్న ద్విజప్రజాసేనాధిప ప్రముఖులేకీభవించి యాలోచించి యేకగ్రీవముగ రాముని యౌవరాజ్యమునకుఁ బట్టము గట్టుమని రాజును బ్రార్థించిరి. దానికి మనంబున సందియమందినాప్రీతికై యిటాడితిరే యని జనపతి యడుగ వారలట్లు కాదనిపలికి రామచంద్రుసద్గుణంబులు ప్రశంసించి తుదకిట్లనిరి. రాముఁడు దేవదేవునకైనచ్చువాఁడు. ఉదారగుణాభిరాముఁడు. రాజ్యక్షేమమునిచ్చలు గోరువాఁడు. ఇట్టినీకుమారుని వేవేగ గద్దియపైఁగూరుచుండఁబెట్టుము.

౭౧. అని యెల్లరొక్కముఖంబునఁ బలికిన రాజియ్యకొని పట్టాభిషేకమునకు సర్వసంభారముల సిద్ధముచేయ

నియమించిన జయజయాదిసంతోషార్భటులు సెలంగ నెల్లెడ లం, గార్యముల నుపక్రమించిరి. ఇట్లు ప్రజలానందసంరంభ ముననుండ దశరథుండు నిజనందనునిం బిలువం బనిచె. రాముఁడు నిండుమనంబున గంభీరముగఁ బూర్ణశశాంక మనోజ్ఞముఖంబు గ్రాల జనులు గుమిగూడి జయజయ శబ్దంబులు చేయుచుండ వచ్చి తండ్రికిఁ జేతులుమోడ్చి సాగిలి పాదములకు భక్తితో మ్రొక్కినఁ దండ్రి లేవనెత్తి ముద్దాడి యిట్లనియె. సభ్యులు నేనుఁగూడి నిన్ను రాజ్య మునకు యువరాజుగ నియమింప నిశ్చయించితిమని యెఱిఁ గించి మఱియు గాదిలిసుతున కిట్లని బుద్ధులు గఱపెను. పుణ్యశీలములు నీకు స్వాభావిక శిరోభూషణము లయ్యు వత్సా! వాత్సల్యమున నీ మేలుగోరి నే నెఱింగించునది వినుము. నానాఁటికి వినయము వర్ధిల్లఁ జేయుము. ఏమఱక యెల్లప్పు డింద్రియముల నిగ్రహింపుము. మోహాలోభ ములం గలుగు కీడులఁ బాఱఁదోలుము. భాండాగారము నాయుధశాలయు నిండియుండున ట్లుంచు చుండవలయు. నీవ చూచియుండె నొరులవలన నరసియొండె రాజ్య స్థితిని జక్కఁగాఁ దెలియవలయును. న్యాయమును బాలిం చుచు సామంతులయుఁ బ్రజలయుఁ బ్రేమను సాధింపుము. ప్రజలు సంతసిల్లఁగా రాజ్యముచేయు తేనింగని వాని

నెచ్చెలులు నిర్జరు లమృతపానమున హర్షించునట్లు హర్షింతురు. కావున నాపట్టీ! యాత్మనిగ్రహ మొనరించి రాజ్యపరిపాలనము చేసి తేజంబున రాజిల్లుమనియె. బాలురారా! చూడుఁడీ, దశరథుఁడు రాజ్యవైభవమును, మహిమను గుఱించి యొకమాటయైనను జెప్పఁడు. రాజ్యాధికారమును బెంపును బ్రశంసించి గర్వమునకుఁ బురికొల్పఁడు. వినయము, నాత్మశిక్షణము, నింద్రియ నిగ్రహము ధర్మాచరణశ్రద్ధను గఱపెను. ఇదియే ప్రాచీనకాలమున భరతఖండ చక్రవర్తుల పద్ధతి.

౭౨. అంత నభిషేకమహోత్సవమునకు సమస్తకార్యములు సిద్ధమైనఁ గొంచెకపరి నరనాథుఁడు రాముని బిలిపించి యెల్లిపట్టబంధనకల్యాణము గావున నేఁటిరేయి సీతతోఁ బుణ్యోపవాసంబునఁ గడుపవలయు నని యాన తిచ్చిన రాముఁ డట్లుగావించె. సంతోషమున నుప్పొంగి యయోధ్యయం దెల్లరుఁ దనియుని విందులఁ దేలుచుఁ బున్నమనాఁటి సముద్రఘోషమున కెనయగు జయజయ శబ్దములు సేయుచుండ రామసదన మొక్కటి యుపవాస దీక్షచే నిశ్శబ్దముగను శాంతముగను నుండెను. అందు రాజనందనుఁడు నిజసుందరియుం దానును రాజ్యభారమును మోయ నాయత్తపడుచుండెను.

23. ఇట్లుండియు రాజాగారమున ననర్థసూచకము లగు కలకలములు పుట్టుచుండెను. ఇదియెంతయు నాశ్చర్య మయ్యెడు. పౌరులెల్లరు మరలఁ గ్రొత్తసింగారములఁ దళుకొత్తఁజేసి మార్గముల నలువారఁ బూవులతోరణములఁగట్టుచు ద్వారముల గవాక్షములఁ జిత్రపుఁబట్టుతో నమరించియుండఁ బురమెల్లను బూలపట్టుపువలె విలసిల్లె. సుగంధిధూపమున నంతటను గుమగుమ లాడుచుండె. ఎల్లకెలంకుల హర్ష గానము వీనులకు విందుకొలిపె. గీత వాద్యము లెల్లెడల వినఁబడెను. రాముఁడు రాజగును. శ్రీరాముఁడు రాజగు ననుజయస్వరంబులు శ్రావ్యము లయ్యె. అట్లుండ నెవ్వని యానతిచే నీయానందసందోహము గలిగెనో యారాణివిమందిరమున మబ్బుగ్రమ్మి లోకాపకారహేతువగు గుబగుబలు పుట్టనేల? దానిని వినుండు.

24. ఇట్టి సన్నాహములను గని కైకేయీమందిరమున నుండు మందరయను నొకగూనిచెలికత్తె యాసన్నాహములకుఁ గారణము వేఁడి యువరాజుగ రాముని గద్దియ పయి నిలువువారని విని వేగంబునఁ దన రాణికడకు నరిగి చిన్ననాఁటనుండియుఁ గైకచెంతఁ బెరిగినది గావున నోర్వ లేని తనముచేఁ బక్షపాతముచే ధర్మమును వివేకమును లేక యత్యంతమోహమునఁ గోప ముట్టిపడ రాముని

పట్టాభిషేకమహోత్సవము జరగు. నీకు నీతనయునకు ముప్పుచొప్పదు నని పెలుచనఱచెను. ఆనువార్తకు రాణి సంతోషించి యట్టి హృద్యంబగు వార్తను దెలిపెనని దానిని మెచ్చుకొని యొకదివ్యాభరణమును దానికి నొసంగి యిట్లనియె. నీవార్తలు నాకెంతయు సంతసంబుఁ గావించుచున్నవి. నాకరయ రామభరతుల కేమియుభేదము దోఁపదు. యౌవరాజ్యమునకు రాముని రాజు నియోగించెను నన ముదమయ్యెడు నని తెలియఁబలికె. ఇట్లు ముగ్గురు తల్లుల యుల్లములకు శ్రీరాముఁడు ముద్దులుగూర్చు వాఁడు. వాఁడు ముగ్గురి నొక్కతీరునఁ దల్లియని ప్రియమారఁ బిలుచును. కన్నతల్లిని గారవించు వడువున ముగ్గురిని బ్రియ గౌరవముల మన్నించుచుండును.

౭౫. మంధర యాసువర్ణాభరణమును బాఱవైచి కైకనిట్లుదూఱెను. నీవు నీసుతుని హితమును జూడవు. రాముని వైభవమున భరతునకుఁ గీడు మూఁడును. నీవును గౌసల్యకు దాసివయ్యెదవు. అని బిట్టుగఁదిట్టిన దానిమాటలను వినక కైక యత్యంతోత్సాహమున రామునిఁగొనియాడి రాముఁడు పెద్దవాఁడుగదా. రాజ్యము వానిది సుమ్ము. ప్రేమదలిర్పఁ బ్రాణములరీతిని దమ్ములఁ గాచువాఁడు. ఇదినిశ్చయమనిన నామాటలఁ బాటింపక చలమునఁ గంకణముగట్టుకొని కుటిలమార్గమునుబూని క్రమ

గ్రమంబుగ వాదించియు బెదరించియు బుజ్జగించియుఁ గైకహృదయము మరలునట్లు బోధించెను. తుదకు నిరప రాధియగు రామునిపైఁ గైకకు విరోధము గాఢమయిన భరతునకు రాజ్యమునుబొందింప గట్టిగఁ బూనుకొనియె. అయిన నిట్టి విపరీతమెట్లుసమకూరు? దానికి మార్గమెద్ది?

౭౬. అని చింతించుచుండ మందర నీకేనుపాయంబుఁ జెప్పెద. వినుము దాని నీవు మఱచితివి. అదియెట్లంటివే ని బహుకాలమునకుఁ బూర్వము సంగరరంగమున నీపెని మిటి గాఢముగ నొచ్చిన నీవు ప్రియంబునఁ బరిరక్షించు టఁ జేసి తెప్పిరిల్లి కృతజ్ఞతతోడ మనుజేశ్వరుండు రెండు వరంబులిచ్చిన వాని నింకను నడుగకయున్నదానవు. ఇది యే యిప్పటిసిబలము. వరముల నిప్పుడిమ్మనుము. ఒక్కవ రంబున భరతునకుఁ బట్టముగట్టుమనుము. వేఱొక్కవరం బున వనంబునకు రామునిఁ బదునాలుగేఁడులు పంపుమ నుము.అట్లైన భరతుండు రాజ్యంబున దృఢముగ నెలకొని జీవితకాలమంతయు రాజ్యమేలును. ఇదియే తగునుపా యము. నీవు కోపగృహంబునకుఁ జనుము. నీకై రాజువ చ్చుకు దుఃఖంబున వెక్కివెక్కి యేడ్చుచుండుము. నిన్నుం గని జనపతిచిత్తంబు మెత్తఁబడునందాఁక నూరకుండు ము. పదంపడి నాఁడొసంగిన రెండువరంబుల నేఁడు నాకి మ్మనుము. రాజు వల్లెయని యొడంబడి బాసచేసినంగాని

వానిని బేర్కొనకుము. తదనంతరము వరంబులఁ దెలుపు టొప్పు. అని మంథర చెడుబుద్ధులను గఱపినఁగైకయు న క్కటా! యీర్ష్యాసంశయములు మల్లడిగొని యుల్లంబె ఱియ నాయుపాయమ్మునకు సమ్మతించి శోచనీయమగు నానాటకము నాడఁబూని కోపగృహంబుసొచ్చె. మణిమ య హేమాభరణముల నలుదిక్కులఁ బాఱవైచెను. అ మూల్యదుకూలములను దిగవిడిచెను. మలినాంబరములఁ గప్పెను. దుఃఖాక్రాంతయగు క్రుద్ధకాంత చందంబున నం దము డిందుపఱచె. కఱకునేలపైఁగూలి చాపకట్టుగఁ బ రుండె. ఇట్లు నటించుచు రాజురాకకై వేచియుండెను.

కైక వరము లడుగుట.

22. అట దశరథుండు రాముని పట్టాభిషేకమున కు సకల సంభారముల నతపఱచి యెల్లపనుల సమకూర్చి తన ముఖ్యప్రియురాలగు కైకండలంచి యీమహోత్సవ మును నేన యుద్ధరాలికిఁ దెలిపెదనని ప్రియంబున వచ్చెను. తనప్రియకాంతను గానక యరయుచు నొక్క దాసి వల నఁ గోపాగారమును బ్రవేశించెనని యెఱింగి కలవిల పా టొంది తానాయింటఁ బ్రవేశించి భూమిపైఁ బరుండు దానిని, దుఃఖించు దానిని దన మోహనాంగిని జూచి మచ్చికతోఁ బ్రియురాలిపై వ్రాలె. మార్దవమున దాని దేహమును స్పృశించి బుజ్జగించును. చింతకు గతంబేమి

యని యడుగు. అంతకంత కగ్గలంబగు కామ తాపంబున
వెఱ్ఱి వింతలుగ వాగ్దానములు చేయు. నిరపరాధి నెవ్వా
నిని జంపవలయు. అపరాధి నెవ్వానిఁ గాపాడ వలయు.
ఏనిఱుపేదను ధనవంతునిగఁ జేయవలయు. ఏధనికుని దరి
ద్రునిగఁ జేయవలయు. వసుంధరలో సారవంతము లగు
భూముల నేనేలువాఁడ. నాధనప్రాభవంబు లెయ్యదియొ
సంగు సయ్యది నీయదియకాదే. ఇట్లు చెలువపయిని వల
పునఁ గన్నులు గానక పలికె. తనముగ్గురు భార్యలలోఁ
గైక సొగసుఁగత్తియ యని యతిమోహంబున దానిని
వలచి యుండును. మోహంబునఁ జేటు దెచ్చుకొనియె.
నిగ్రహములేక తనకష్టమును సంపాదించు కొనియె. కై
కయు సమయము వేచి రాజునకు సందీయక చక్కఁగ బం
ధించు నదియై కుటిలముగ నిట్లనియె. " దేవా! ఏనొక్క
యేర్పాటును జేయఁగోరి యున్నదానను. దానిని నీచే సా
ధింప వలయునని మనం బువ్విళ్లూరెడు. నాకోరునది చే
యుదువేని మాటయిమ్ము. ఏమ్మాట నీకుం దెలుపుదు ననిన
రాజు గొంకక యాపెశిరస్సును నిజాంకతలంబున నునిచి
కొని నాకుత్తమోత్తమ ప్రియుఁడగు రాముని తోడుగ
శపథంబు చేసెన్. నీకిచ్చవచ్చిన కార్యంబు తెఱింగుప
డఁ గావించెదనని రామునిపైని ఒట్టుపెట్టుకొని వానిని వ
నయాత్రకుఁ బొల్పఁ జేసెను. ఇట్లురిలోఁ ఎగిలిన జిం

కనుబోలె మగని బిగియఁబట్టి వాని వాగ్దానమునకు దేవతలను సాక్షులఁ జేసి శోచనీయమగు తన వాంఛితముల నిట్లు పలికెను. ప్రాణేశ్వరా! తొల్లి రణంబున రెండువరంబుల నొసంగితివి. మఱచితివే. వాని నిప్పుడు కోరెద. నీవును గావించెద నని నమ్మఁబలికితివి. రాముని యభిషేకమునకని సమకూర్చిన సకలద్రవ్యములఁ గొని భరతునకుఁ బట్టముఁ గట్టుము. ఇదియొకవరము. రేపే కృష్ణాజినమును గట్టి రాముఁ డడవుల కరిగి యందు భిక్షాటనమునఁ బదునాలుగేండ్లుండ వలయు. ఇది రెండవది. బాస యిచ్చితివి. మాటను జెల్లింపు మని యడిగె.

౭౮. ఆదారుణ వాక్యములను విని భూరమణుఁడు విస్మయమందెను. శోకమవిసిపడియె. కొంతవడి మూర్ఛితుఁడయ్యె. తెలిసికూర్చుండె. పశ్చాత్తాపముఁ గుందె. రాముకుఁడై మరులునఁ జిక్కితినని చింతించె. బేలనై చావునొడికట్టుకొనిన విధముగ మాట యిచ్చితి నని లోనడలెను. మైమఱచి నేలంగూలె. భీభత్సశోకంబులచే విస్మృతిఁగనె. ఎట్టకేలకుఁ బట్టరానికోపవశంబునఁ గైకను గఱకులాడి తిట్టెను. వెండియు నడలునఁ జిక్కి దీనుఁడై దుర్బలుఁడై యబలను బ్రార్థించెను. దేవీ, సూర్యుని బాసి భూమి యున్నను రాముని బాసి నేబ్రదుకను. రామేతరములనెల్లఁ దొలంగుదుఁ గాని రాముని గుణరత్నము

ను సేవిడువను. కేకయరాజపుత్త్రీ! నాయుత్తమాంగము నీ పదారవిందముల సోఁక మ్రొక్కెద. నన్నుం గరుణింపుము. అని మనోవేదనచే నొచ్చి దీనాలాపములతో వెండియు నిట్లని విలపించెను. ఏను వృద్ధుఁడను. చావ నున్నవాఁడ. నన్నుఁ గనికరమునఁ జూడుమా. కైకా, నీకుఁ మ్రొక్కెద. నీపాదములకుఁ బ్రణమిల్లెద. రామునికి రక్షకురాలవు గమ్ము. పాపదూషితునిగ నన్నుఁ జేయకుము. అనిపలుకుచుఁ దనపరువును బదమును మఱచి వృద్ధరాజు నిజాంగన పాదముల పయింబడి పెలుచ శోకించెను. కాని కైక యెడమీయదు. ఎన్నియోమాఱు లడిగించుకొనియుఁ జేసినబాస చెల్లింపు మని మోకరించి నిలిచె. నిలిచిన రాజిట్లు పనివి దుఃఖించెను. అయ్యో! నే నెట్లేఁ కఁ గౌసల్యంజూతును. అది మెత్తనిచిత్తంబున శ్రద్ధతో నన్ను నిత్యమును గొలుచుచుండును. ఈకైకసొగసులకుఁ జిక్కి దానికెగ్గుసేసితిని. దాని నొల్లనైతిని. ఎట్లుగృహసౌఖ్యముల రాముఁడు విడనాడు. వనవాసాయాసముల నెట్లు నోర్చును. అయ్యో, నాయనుఁగుఁగోడలు సుకుమారి సీత మగని సంతతాదరములేక యేయిడుములఁ బడునో, రాముఁడో యవశ్యము నామాటలకుఁ గట్టువడును. నేఁ బోఁజాలనని నామాట కెదురైన నాడువాఁడు కాఁడే. వాఁడు పితృభక్తుఁడు. ఈకైక, యీకులనాశని, ఈవిపత్తులకు

మూలము, నాకపఖ్యాతికి హేతువైనది. భార్యావశవర్త నుఁడై కన్నకొడుకునకు నిరపరాధికిఁ జేటుగావించెనను మాటఁ దెచ్చిపెట్టినది. ఇట్లెన్నివిధముల మొఱ్ఱపెట్టినను ఆమాటలామెయొద్ద నిష్ప్రయోజకములయ్యె. ఆమె చల మునఁ బట్టినపట్టు వదలక చేసినబాసఁ జెల్లింపుమని పెనుఁ గులాడుచుండఁగ రాత్రిగడిచెను. మఱునాఁడు వఱువాఁత వసిష్ఠుఁడు పంప సారథియగు సుమంత్రుఁడు నరపాలు పా లికరుదెంచి రాజా! ప్రయత్నము సిద్ధమైనది. రామునిఁ బట్టాభిషేకమునకుఁ బిలిపింపఁదగునని విని యు దశర థుండు మిన్నకుండె. కైకయు సాహసవృత్తితోడ నీవేగి రాముని నిచ్చటికిఁ దోడితెమ్మని యాజ్ఞాపించిన సుమం త్రుఁడు రాజాజ్ఞనిరీక్షించి నిలిచియుండ రాజు రాముని సద్గుణాభిరాముని నిటకుఁదోడుకొనిరమ్ము. వానిఁజూడ వలతునని పనిచిన సారథికార్యగతు లెఱుంగక వల్లెయని సంతోషముతోఁ జనియె.

౭౯. అట రాముని ధామమునఁ బందుగవేడుకలు నిండివెలసె. మహోత్సవము బయలువెడలుటకు సిద్ధ మగుచుండె. ఆయింటిలోఁ బ్రవేశించి సుమంత్రుఁడు సీ తాదేవి చేరువనిలిచియుండఁగా సుఖాసీనుఁడై యున్న రా మునిఁగని తండ్రియానతిఁదెలిపెను. దానిని విని యతిసం భ్రమమున రాముఁడులేచి పయనమయ్యెను. జానకియుఁ

దలవాకిటికి వెంటవచ్చి భర్తక్షేమములఁ గోరుచు వెనుక కుం బోయె. సిద్ధమైయున్న తేరెక్కి యెప్పటియట్ల లక్ష్మణుఁడు వెంటరా రాముఁడు దశరథునిజూడ వెడలెను. రాజమార్గమున రామచంద్రునిగని జనులుగుంపై జయజయ ధ్వనులుసేసిరి. రాముఁడు దా రాజ్యభారమును వహించును. రాముఁడు రాజ్యముసేయుటచే నెల్లయెడల శుభమగును. అని గంభీరధ్వనులుసేసిరి. రాముఁడు రాజసదనమును జేరి తేరుదిగి జనకునిఁజూడఁగఁ జెచ్చెఱనేగి భక్తితోఁ దండ్రికిం బ్రణమిల్లె. తండ్రి దీనవదనుండై గద్గదస్వరుండై రామాయని యొక్కమాటనే పలికి వేఱొండుపలుకకుండిన రాముఁడు భయంబంది తొట్రుపాటునఁ గైకనిట్లని యడిగె. తల్లీ, యేవిషయమునందైనను దప్పుచేసితినా. అజ్ఞానంబునఁ దండ్రిమనసు నొప్పించితినాయని యడిగిన రాణి కరుణలేక యిట్లనియె. "మీతండ్రి నీచే నహితంబుఁ బొరయఁడు. ప్రియతమకుమారుఁడవగు నీకు నప్రియంబని తనమనోభావంబును బలుకఁడు. మీతండ్రి బాసయిచ్చియు నిప్పుడు నెఱవేర్ప నోడెఁడు. మాటనిలుపుట నీకుఁ గర్తవ్యము. తండ్రిమాట నడుపుటకు సమ్మతించితివేని నీకు నేనంతయు నెఱిఁగించుదాన. భూనాయకుఁడు దాను బలుకనేరఁడు." దీనిని విని మనంబున రాముఁడు తండ్రియభిమతంబుల నేనొనరింపనేమో యను సందియ

ము వచ్చెఁగదా యని కడునొచ్చి చెప్పెఁ నిట్లు ప్రత్యుత్తరం బిచ్చె.

క. గురుఁడును రాజును జనకుఁడుఁ
బరికింపఁగ నితఁడ యితఁడు పనిచినఁ దల్లీ
గరళంబేఁ గొనియెద సా
గరమయినంజొత్తుఁ జొత్తుఁగా శిఖనైనన్.

కావున రాజుకోరికను దెలుపుమా. దానిని నేనొనర్చెదఁగాని మరలను. నేనెన్నఁడు నాడి బొంకను.

౮౦. అనిరాముఁడు ప్రతిజ్ఞచేసిన మోమోట లేక కైకవానికిట్లనియె. "మున్నొక్కయెడ సంగ్రామంబున భూనాయకుఁడు పోరుచు గాయమునంది కడు నొచ్చిన నే నతని మచ్చికతోఁ బరిరక్షించితిని. దానికి మెచ్చి భూపాలుండు రెండు వరంబులనిచ్చె. ఆరెండు వరములు నాకిప్పు డిమ్మని యడిగితిని. అవియేవనిన భరతునిపట్టాభిషేక మొకటి. నీకుఁ బదునాలుగేఁడుల వనవాస మొకటి. కాఁబట్టి రామా! నీకని నమకూర్చిన సంభారములతోడ భరతుని యౌవరాజ్యమునకుం బట్టము గట్టవలయు. భరతుఁ డాభరణాలంకృతుఁడై మహీతలము నేలుచుండ నీవు జడదారివై నారచీరలంగట్టి యడవి కరుగవలయు. ఇవియ నాకోరిన వరంబులు. నీవు పితృవాక్య పరి

పాలనమును జేయుము. చేసిన బాసఁ జెల్లింపఁ డనునవజ్ఞ రానీయక రాజును గావుము."

౮౧. భళిరా! కైక పల్కిన యాకఠిన వాక్యములు చెవిసోఁకినపుడు రామునిశాంతముఖము వికారమొందదు. సహజమగు నిశ్చల సంతోషము వికసించియుండె. రాముఁడు మంజుల వచనంబుల నీవు చెప్పినట్లేయగుఁగాక యని జననికి వెండియు నిట్లనియె. తండ్రిమాటను శిరసావహించు నాయెడ రాజునకుఁ దూష్యీంభావమేల? ఇది నేనెఱుఁగఁగోరెద. భరతునకు రాజ్యమొక్కటియేగాదు. ఏదియైనను సంతోషమున నిచ్చెద. కన్నతండ్రి యిచ్ఛగించిన దెల్ల నాకు హితం బగును. తండ్రిని సేవించుటయు నతఁడు పనిచినపనిని జేయుటయు ననుపమధర్మంబులు. ఇంతయేల? నీయానతియే నన్ను వనముల కనుపనోపును. నీయాజ్ఞయు నా కనుల్లంఘనీయము. ఇదె పోయి తల్లియనుజ్ఞఁబడసి సీత నూరడించి నేఁడే యరణ్యముల కరిగెద. అనుచు నల్లన నయ్యెడఁ బ్రహ్మిల్లి లక్ష్మణుఁడును దానును వెడలిరి. రాముండు ఇంటికిఁ జనుచుండ సౌమిత్రివదనంబు నీలమేఘమువలెఁ గప్పువాఱెను గాని రామచంద్రుని ముఖబింబమునఁ గళంకమొంతయుఁ బోఁపదు. రాముఁ డీరీతిని ఆకస్మికంబుగ గద్దియనుండి యడవికిఁ ద్రోయఁబడెను. రాజ్యముడిగి తిరిప మడుగ

వలసెను. అత్యంతౌన్నత్యమున వెలసియు నతికష్ట దశ కుఁ బాల్పడియె. ఇటులయ్యు రాముఁడు శాంతిని దిట్టతన ము నెడఁబాయఁడు. వసిష్ఠుని యుపదేశమును రాముఁడు బాగుగ గ్రహించి యుండెను. ఐహికసుఖములు కేవల నిస్సారములని పరమవైరాగ్యము మనస్సునగట్టిగ నాటి యుండెనుగావున రాముని మనసాంతయుఁ దొలఁగదు. ఐనను సీత కీవార్తఁ దెలిసిన నెట్లు దూలునో తల్లి యేమ నునో యనిచింతించెను.

౮౩. రాముఁ డేగుతఱిఁ గౌసల్య యిష్టదేవతలం బూజించుచుండెను. రాముఁడు తెచ్చిన దుఃఖవార్తవిని యు నతివిషాదంబునఁ బొక్కి ఘోరముగ విలపించె. పుత్త్రా! విభుఁడు కైకయందలిప్రేమచే నాయందు విము ఖుఁడయ్యెను. నీయాశతో బ్రదికి యుంటిని. నన్ను నెడఁ బాసిన నాకేమిదిక్కు. అని విలపించినఁ దల్లి వగకును నన్నకుఁజేకూరిన యపకృతికినిగిసి లక్ష్మణుఁడు కోపమున మండిపడుచు నిట్లనియఱచెను. రాముఁడు రాజ్యభ్రష్టుఁ డుగానేరఁడు. దశరథుఁడు ముదిమిని మదిఁదప్పి యాలి మాటల వినువాఁడు. రాముఁ డుద్ధతిమైసింహాసనమును గ్ర హించుఁగాక. నేనెదిరించిన వారినెల్లఁ బోరి చంపువాఁడ. అనియఱచెను. తల్లియు నన్నెట్లు వాసి వనవాసమునకుఁ బోకుము. నిన్నుఁబాసి ప్రాణంబుల దక్కించు కొందునే

యని పలవించెను. ఇట్లు తల్లి యొక్క ద్రోవసీద్వరామచం ద్రుఁడేమిచేయఁదగును. ధర్మమరసి మెత్తనిమాటల నమ్మ కిట్లనియె. అమ్మా! అయ్యపనుపు నతిక్రమింప నాక లవియే. నీకెంతయు వినయంబున మ్రొక్కెద. నేనడవి క రుగవలతు. ఇట్లు పలుకుచుఁ గోపదీపితుండగు లక్ష్మ ణు ననునయించుచుఁ దల్లియనుమతి నొందఁగోరి యల్ల న మఱియు నిట్లనియె. దేవీ! నేను తండ్రివచనంబులఁ జె ల్లించి క్రమ్మఱ వచ్చెదను. నన్నుఁబోనిమ్ము. నిష్ఠుర కా ర్యము చు బూన్చె నని కైకపైనలుగకుము. ఆయమ్మను మన్నింపుము. నాగమనమునకు సమ్మతింపుము. అనిసారె సారెకుఁ దండ్రి యాజ్ఞానుసారముగఁ బోయివచ్చెదనను జ్ఞ యిమ్మని ప్రార్థించెను. దానికిఁ గౌసల్యయిట్లనియె. నా ముద్దుపట్టీ! దూడ వెంబడినగు నావువలె నీవెచటికరి గిన నచ్చటికి నీతోడవచ్చెద. అనుడు దయార్ద్రహృదయుఁ డగు రాముఁడు తల్లి-ట్లనియె. పతిసేవ సతులకు మఱువఁ దగునే. పతి పెద్దకుమారుని యెడఁబాటునకుదుఃఖించెడు. గృహము పాడుపడెనని శోకించెడు. ఆర్తుఁడగుపతిని వి డుచుట ధర్మము గాదనిన ధర్మమెఱిఁగి కౌసల్యయు నొ డంబడి తండ్రీ! జనకుమాట పొందుపఱచి వనవాస స మయాబ్దంబులు గడిపి క్రమ్మఱక్షేమంబున రమ్మని వా నిని బుత్తెంచెను.

౮౩. తల్లిని సమ్మతపఱచి రాముఁడు సీతకడ కేగెను. సీతతోఁ జెప్పికదా రాముఁ డడవులకరుగును. ఆపని నెట్లు నిర్వహింప నోపును? దుఃఖమునఁ దల్లియుఁ గోపమునఁ దమ్ముఁడును విలవిలపడుచుండఁ జూచి ఆయువుపట్టులు దాఁకినట్టుల వేదననొందియు ధీరస్వాంతుఁడై రాముఁడు చంచలింపక నిలుకడగా నిలిచె. ఆగంకుమగనిగుండియ లు మనోనాయిక మనఃఖేదమునఁ దూగాడక యోర్చి యుండవలసె. రాముఁడు రాజ్యాభిషిక్తుఁడై మరలివచ్చు నని సీత యువ్విళ్ళూరుచుండ నాతఁడు గంభీరముననె యే దియుంబలుకక యరుదెంచుచుండ సీతచూచి దుఃఖము రానైయున్నదని యూహించి చిత్తంబు గుంద రామునిఁ జేరి యెన్నియేని ప్రశ్నలనడిగె. రామా! నీకేదీ రాజచి హ్నమగు శ్వేతచ్ఛత్రము? పరివార మెక్కడ? గాయకు లెక్కడ? ద్విజులేరీ? ప్రజలేరీ? రాజవైభవచిహ్నములగు పట్టపేనుంగులేవి? అని యనేకవిధంబులనడిగెను. సీతమనో దార్ఢ్యమెఱుంగుచు గావున రాముఁడు వేఱుమాటలు చెప్పక గంభీరంబుగ నిట్లనియె. సీతా! మహానీయకుల సంజాతా! ధర్మజ్ఞా! వివేకవతీ! పుణ్యకర్మవర్తినీ! అర ణ్యమునకుఁ దండ్రినన్ననిచె. రాజుమున్నుకైకకు రెండు వరముల నిచ్చియుండెను. దానింబట్టి భరతుఁడు రాజు గావలెననియు, నేనడవులకుఁ బోవలెననియుఁ గైకకోరె

ను. కావున నేపనముల నుండునంతదాఁక నీవింట శాంత హృదయ్వైయుండి నాతల్లిదండ్రులకుం దక్కుంగలతల్లుల కును భక్తిశ్రద్ధలచే సేవచేయుచుండఁదగు. కులమునకు దేశమునకును రాజగుభరతునకుఁ బ్రియముగ వర్తిల్లు ము. వారి యానతుల నాదరించి నెఱపుము. ప్రియకాం తా! అడవులకేనేగెద. నేనువచ్చునందాఁక నీవిచ్చట నుండుము. అనిన నవ్వ్యామొగమునఁ బ్రియముగ సీతయి ట్లనియె.

౮౮. రామా! నీకును నాకును వియోగముకలుగునే. ఇది యెక్కడియెన్నిక? బంధువులనెల్లరిలో నిల్లాలొ కర్తుకయ పురుషునితో సుఖదుఃఖములరెంటిని సమముగ ననుభవించును. కావున నీకుఁ దండ్రియిడిన య నుజ్ఞయే నాకునుం జెల్లు నీవు పోవు త్రోవన నేను ను నడచెద. నన్నుం దృజింప నేనెట్టి యపరాధముం జేయలేదుకదా! కావునఁ బ్రాణవల్లభా, నీవుండునెల వున నేనుండనొప్పు. ఇల్లాలెల్లెడలఁ బెనిమిటితో నరు గవలయునని చిన్ననాఁటనుండి నాకు నేర్పిరి. కావున వనమందేనియు నీతో సంతోషముతో వసించెద. అపా యములకు జడియను. ఓమహాబాహూ! నీభుజబలము నన్ను రక్షింపదే. నాప్రార్థనమంగీకరింపుము. నాస్వాంత మంతయు నీయదియు. ఒండొరునెఱుంగదు. నిన్నే యంటి

యున్నది. ఇఁక నేనేమందును? స్వామీ, నన్ను విడిచితి వేని ప్రాణములవిడుతు. ఇది నిశ్చయము. అని పలుకుచుఁ దన్నెడఁ బాయనోఁడని తద్దయునమ్మెను. నమ్మి నవ్వెను. అంతలోఁ దన్నెడఁ బాయునోయని భయముగలుగఁ గన్నులఁదడిపెట్టును. నాథునికంఠము మృదుకరములం గౌఁగిలించుకొనును. మృదువైన తనచెక్కును జెక్కునకుఁ జేర్చును. దానింగని రాముండు మనంబున నిది యత్యంత సుకుమారాంగి. ఓకుగాలియేసి యొఱుంగనిది. అడవులిడుమలకునికిపట్లు. ఎట్టులోర్చునోయని చలించి చంచలాక్షికిట్లనియె. అబలా! కాననభూమిలోఁ బడరానిపాటులు పడవలయు. పెనుఁగష్టములఁబడవలయు. ఈదుఃఖములు నీకేల? ఇంటికడ వెచ్చగ సుఖంబుండుము. అని యెన్నివిధంబులనో వనవాసకష్టముల వర్ణించినను ఆమె నిశ్చయము మరలదయ్యె. రామా! నీవు చలికి నాఁకలికి నల్లాడుచు నడవుల నిడుమలఁగుడుచుచుండ నేనెట్లు సౌఖ్యములఁగుడుతును. ఎల్లవిధంబుల నిన్ననుగమింప నిశ్చయించితి నని కట్టకడకు బోరుననేడ్చుచు నిట్లనియె. స్వామీ, నీవందుండుకతంబున నాకు ముండ్లుమెత్తలుగావే. భూరజంబు చందనరజమ్మగాదే. అచ్చటిగడ్డి కంబళిముగాదే. ఆఁకులు గడ్డలు సుధామధురములుగావే. వేయేల?

శ్రీరామా ! నీసహవాసమే స్వర్గవాసము. నీయెడఁబాటు నరకము. నీవు త్యజింతువేని చయ్యనఁ జత్తును. ఒక్కని మునమేని యీదుఃఖమును భరింపనేరను. ఇఁకఁ బదునాలుగేఁడులేనెట్లు భరించుదానను ?

౨౫. అని మొత్తపెట్టిన సీతను గట్టిగ నాలింగనముచేసి మెత్తనిమాటల రాముఁడనునయించుచు నిట్లనియె. దేవీ, నీవేయిట్లు నిశ్చయించిన నేను వలదననేర్తునే. అనుచు చిఱునవ్వున సీత ముఖకాంతి వికసించి యొప్పె. దానింగని కలఁక దేఱి రాముఁడు నీయాభరణాంబరాదుల నెల్లరకుంబంచిపెట్టి సిద్ధముగనుండుము. వెంటఁ జనుదెంతువుగాకయనిన సీత ప్రియమంది తనమైదొడవులు దులిచి దానమిచ్చెను. వనవాసము సిద్ధమాయెను.

౨౬. అట్టియెడ లక్ష్మణుఁడెంతయుఁ దాళఁజాలక యన్న పాదముల బిగియంబట్టి యేనుంగానలకు రావలయునని ప్రార్థించి రామచంద్రుఁడెంతయు వలదని వారించినను సందీయక దృఢనిశ్చయుఁడై యిట్లనియె. అడవులలో నేదిక్కునను నీకును వదినెకును నపాయములు డాయకుండఁ గాచు పని నాదియు. మీరు గుడువ నాహారముల నరసి తెచ్చుపనియు నాదియు. పెక్కులేల ? రేయింబవళ్లు మిమ్ముఁగొలుచుచుండుట

నావని. అని వక్కాణించినఁ దుదకు శ్రీరాముఁ డియ్యకొని దివ్యాస్త్రములఁ గొనిరమ్మని పుచ్చెను. అంత నన్న దమ్ము లిద్దఱు తమసొమ్ముల ధనమ్ములఁ బంచిపెట్టిరి. భృత్యవర్గము తాము మరలివచ్చునందాఁక సుఖంబుండు నుపాయంబు గావించిరి. ఇట్లు సిద్ధముచేసికొని దశరథుని చేత వనయాత్ర కానతిఁగొనువారై వెడలిరి. వీథులలో సీతారామలక్ష్మణు లరుగుచోఁ బురలక్ష్మి కన్నీరుగార్చుచుండె. ఉదయమున రాముఁ డరుగుచో నడరిన జయజయ ధ్వనులడరవు. రాజమార్గమున జనసంఘము లానందతరంగములవెలుంగవు. పురజనుల ముఖంబుల దుఃఖములు గ్రమ్మె. ఆక్రందనమ్ము లడరె. సీతారామలక్ష్మణులు మువ్వురు తప్పఁ దక్కినవారు లెల్లరుఁ గుందుచుండిరి. ఆమువ్వురు శాంతులై నిర్వికారులై నడిచిరి.

౮౭. నడిచి తేనిమందిరముఁ జేరి రాజును డాసిరి. రాజు శోకవిహ్వలుఁడై కూర్చుండియుండ రాముఁ డిట్లనియె. నా కనుజ్ఞయొసంగుము. సీతాలక్ష్మణసహితుఁడనై యరణ్యమున కరిగెద. భరతునకుఁ బట్టము గట్టుము. నీబాస నీపెద్దకొడుకు చెల్లించుఁగాన నుల్లంబున సంతసిల్లుము. అయోధ్యయందు భవదాజ్ఞావశవర్తనుఁడనై యుండినట్లు నీమాట జవదాఁటక యరణ్యమున నుండెద. ఇదియే నాకు

సుఖము. ఇదియే నాకుసంతుష్టి. నీవేలతండ్రీ ! దుఃఖించె
దవు. దానికి గతమేమి? అనిన దశరథుఁడు చేయునదిలేక
మొకంబడి రాముఁ డడవులకేగెడు. ఎందును గొఱవపడక
సకలరాజ్యసంపదల సేకరింపుఁడు. సైన్యములు వెంట నరు
గ నాయితము చేయుఁడు. ఎల్లభాగ్యములఁ గొనిపొండని
పనుచుచుండ రాముండు కైక కిచ్చిన మాటలఁ బాటించి
యొల్లఁడయ్యె. అయ్యా ! నాతమ్ముని రాజ్యమునుండి నేన
య్యాదియేని యెట్లు కొనిపోవ నగును? అది ధీరులకుఁ జేయ
రాని పని. కావున నొక్క నారచీరఁ బూని వెడలెద. ఇదె
నారాజవస్త్రముల నావలఁ బెట్టెద. అనుచు లక్ష్మణుఁడు
దానును నట్లు నారచీరలఁ గట్టుకొనిరి. కట్టిన యన్నదమ్ము
లు నవయౌవన సంపన్నులయ్యు మునివేషధరులైన వారి
నెమ్మేనులు చక్కఁగాఁ బొడవుగా సుందరముగా వెలింగె.
కటకటా ! ఆపురుషసింహులకు వల్కలము లొప్పునే?
అప్పుడు కైక సంతోషమున నుప్పొంగి విజృంభించె. దశర
థుండు గుండె పగిలి ఖేదంబున వారిఁ జూచె. అంత సీతయు
ముద్దులొలుకు దేహంబున మునివేషమునుబూనుటఁ గని
చూడనోపక భూపతి యీశాలయేని దుకూలాభరణంబు
ల ధరించుమని వేఁడుటయు సమ్మతించి క్రమ్మఱ నాముద్ది
య దివ్యశృంగారములఁ గైకొని తద్దయు వెలింగె.

౮౮. రామచంద్రుఁడు తండ్రీ ! నాతల్లిని బ్రియంబున నాదరింపుము. ఆదేవి వృద్ధురాలు. మహాయశస్విని. మహాత్మురాలు. కన్నబిడ్డను గోలుపోయి నెవ్వగచే హృదయము పగులఁబడుచున్నది యని ప్రార్థించి భక్తిప్రేమలారఁ మాటిమాటికినియ్యకొని వెలువడెను. మొగసాలలోఁ దేరునిలిచి యుండిన సీతయుఁ దమ్ముండును దానును దానినెక్కి వనమునకు వెడలిరి. దానిఁ గని రాజవీథులఁ బౌరసంతతి యాకులమంది యాకసము బ్రద్దలుగాఁగ బోరున నెలుఁగెత్తి యేడ్చుచుండుడు రాజును రాణులును గాలినడకలఁ దేరును వెంబడించిరి. పౌరజనము లట్లుగావించె. అప్పుడు సుమంత్రా ! రథము మెల్లగా మెల్లగా నడుపుమని దశరథుండును బౌరులును బ్రార్థించుచుండ రాముండా శోకరంగంబును బాపి వేవేగ పోనిమ్మని తెంపున నాజ్ఞాపించిన గుఱ్ఱములు పడింబాఱె. ఇట్లుండ చీఁకటివచ్చె. రామచంద్రుఁడు లేనిచో నంధకారము వచ్చెనో యనునట్లు రాత్రి క్రమ్మెను.

౮౯. దశరథుండు నిలిచి రథమును జూచియుఁ బిదప రథపరాగమ్మును గనియుఁ బదంపడి యదియునుం జూడక మూర్ఛ మునింగి నేలంగూలినఁ బతివ్రతాశిరోమణి యగు కౌసల్య లేవనెత్తిన నామెపై నొరగి కాళ్ల

తోట్రుపడ మరలి రాముఁడు లేకయుండుటఁ బాడువ
డిన యిల్లు సేరెను. కైక తోడ్పడిరా దాని నించు కేనియు
నెల్లక శ్రీరామచంద్రుని తల్లి యింటికిం గొనిపోండని
యంపుండె. అందుఁగదా గుండెలు పగిలిన రాజునకు
విశ్రాంతి నొందఁగలుగును. అందు రాజు విహ్వలమాన
సుండై పడియుండఁ గౌసల్యయు విలపించుచు నాథుని
ప్రక్కనఁ జేరియుండె. ఇట్లు అడవి కేగుట విధిగనుండ విలం
బముఁ గోరు దశరథుని మాఱు ప్రేమచే నతని వగఁదీర్ప
రాముఁడు ప్రక్కనఁ జనిన దశరథుం డోడి వెనుక నిలిచె
ననినంత రామచంద్రుఁ డేమిచేసె నివవలతు మని శిష్యుల
డిగిన ననివసంతమాంబ యిట్లనియె.

చం. సురుచిరనీలమేఘరుచి సుందరధాముఁడు సూర్యవంశసా
గరపరిపూర్ణసోముఁడు వికస్వర శాంతముఖాభిరాముఁడ
స్థిరకరవాలఘాతరిపు దేహమహాహవరంగ భీముఁడుర్
వరముని చిత్తపంహాపద వైభవ ధాముఁడు రాముఁడెంతయుర్.

శ్రీ. శ్రీ. శ్రీ.

నాల్గవయధ్యాయము.

క. శ్రీనిగమస్మృతిశాస్త్ర క
ళానిభృతుఁడు ధైర్యశౌర్యలాఘవయుతుఁడున్
సూనృతకృతనిజపితృవా
గ్దానప్రాప్తవనవాస గమనాదృతుఁడున్.

౯౦. అగు రాముఁడు సీతాలక్ష్మణసమన్వితుఁడై యడవుల కతిత్వరితగతి నరిగెడు. వడి నడిచి చేరుదము. రండని పౌరులు మానక రథమును వెంబడించిరి. రాముఁ డెంతవారించినను రాజగువాని మాటలు వినరైరి. అంతట వారి వాత్సల్యమున మనం బిగుఱొత్తఁగ నిలువు నిలువుమని ప్రార్థించు వృద్ధబ్రాహ్మణుల మొఱనాలించి రాముఁ డరదము దిగి వారితో నడిచెను. అట్లు చీఁకటులు గ్రమ్మునందాఁక నడిచి తమసాతరంగిణీతీరముఁ జేరి యారాత్రి యందుండ నిశ్చయించిరి. అచ్చట రామచంద్రుఁడు సీతయు సుఖంబుగ నిద్రించుచుండ లక్ష్మణుండు నిద్రమాని చేత ధనుస్సు పూని రఘునందనుని నిద్రించువానిఁ గాపాడుచు శ్రీరాముని మహనీయచరిత్రంబును సుమంత్రునితో సంభాషించుచుండె. అరుణోదయమయ్యె.

౯౧. రాముఁడు మేలుకొనియె. ఆసమయమునఁ బౌరులు దుఃఖమునవొచ్చి శ్రమంబున డస్సినవారు గావున లె

న్నఁగా నిదురించుచుండిరి. రాముఁడు సుమంత్రునిఁ బిలిచి నీవు తేరు పూనిచి కాననమును గూర్చిపోక పురంబును గూర్చి యరుగుచు నిపుణముగ మరల్చి మమ్ముఁ జేరుమని యుపాయం బెఱింగించి పంచి తా మేఱు దాఁటి సుమంత్రుఁ డచ్చటికిఁ దేరుగొనివచ్చిన దానినెక్కి వనమార్గముఁబట్టి రాముఁడు సీతాలక్ష్మణులతోఁ జనియె.

౬౨. తమసాతటమునఁ బౌరులు మేలుకొని గాదిలి రాకొమరునిఁ గానక తొట్రుపాటున నల్లెడల వెదకి యరదమరిగిన మార్గముంగని దానిఁ గూర్చిపోయిన నది కొంతదూరము వడికి నెందును జనక ముగిసిన నెయ్యదియుఁ జేయఁ దోఁపక రాముని జేరు నాశల దిగవిడిచి సూర్యుఁడు లేని యాకాశము చందమున రాముఁడు లేమిఁ బాధపడి నట్లుండు గృహంబులఁ జేరిరి. ఆసుందరపురము శోక నిమగ్నమై యుండె. అప్పురంబునఁ దొలుచూలు మగబిడ్డలఁ గోలుపోయిన వారింబోలె స్త్రీలు దుఃఖించుచుండిరి. గానరావములు వినరావయ్యె. అంగడుల జనఘోషయుడఁగియుండె. ఆటపాటలెందును గనఁబడవయ్యె. రాజవీథులు జనశూన్యములై చీఁకటి గ్రమ్మినట్లుండె. రామచంద్రుని దివ్యకళ లేనిచో భక్తజనములకుఁ జీఁకటులు కప్పవే?

౬౩. అయోధ్య యిట్లుండియు రామచంద్రుఁడు

న్నచో నంతయు సుఖముగ నుండెను. కాననమున జానకి భర్తకడనుండుటవలన సంతసిల్లుచుండె. గాదిలియన్నను రక్షించుచు లక్ష్మణుడు తనిసె. రాముడును దండ్రి యనుమతంబును గాపించుచుఁ జిత్తమున శాంతిల్లె. ఇట్లు ముదితస్వాంతులయి పగలు నాలుగుజాములుఁ జల్లని రాత్రివేళయు దక్షిణమునకుం జనిచని మఱునాఁడు సూర్యోదయమున కోసలదేశము నతిక్రమించిరి. ఆదేశ మిప్పుడు రామునిది కాదు గదా. వెండియుఁ గొండొకకాల మరిగి శృంగిబేరపురిచేరువ గంగాతీరమున నారేయి గడుపువారై నిలిచిరి. అప్పుడు వారిరాక నిషాదరాజు గుహుఁడువిని దివ్యాన్నములఁ దెచ్చి రాముని పాదారవిందముల కర్పించిన రాముఁడు సంతుష్టమానసుఁడై యల్లన వాని కిట్లనియె. నీవు ప్రియంబున నిట్లొసంగినయన్నము నాకుం బ్రియమయ్యెడుంగాని దానిని భుజింపరాదు. ఏను మునివ్రతము సలుపువాఁడఁగావున గుఱ్ఱములకుఁ గావలసిన గ్రాసంబు తప్ప నొండేదియు గ్రహింపఁజాల. అని తిన్నని పలుకుల వాని నోడంబఱచె. మఱునాఁడు విశ్వాసపాత్రుని సుమంత్రుని వీడుకొనుచు రాముఁడు తనకై పురంబున శోకించువారికిఁ బ్రీతిపూర్వకముగ దుఃఖోపశమనములగు పలుకులుపలికి పుత్తెంచెను. అంత గుహుఁడు తెచ్చినపడవ

నెక్కి సీతయుఁ భ్రాతయుఁ దానును సురనదిని దాఁటె. గృహమును గృహసౌఖ్యములను వడివడింబాఱు వెడలుపైన గంగానదికవ్వలి దిక్కునవిడనాడి వారివ్వలిదరికిం జేరిరి. అంవారాత్రి నివసించిరి. ఇదియె విజనవనంబున నొంటరిగ వారు గడపిన తొలిరాత్రి.

౯౮. ప్రభాతమున వారు గంగాయమునా సంగమమునను౦డు ప్రయాగకు నడిచి యందు మహాయశోనిధి యగు భరద్వాజమునీంద్రుని యాశ్రమంబును జేరిన నా ముని వారల నాదరించి కుశలప్రశ్నముల నడిగి యతిథి సత్కారములఁ బూజించెను. వారలారాత్రి సుఖముగవసియించిరి. ఉదయమున మునీశ్వరానుజ్ఞాతులై వారుచూపిన త్రోవనరుగుచు వాల్మీకియాశ్రమంబగు చిత్రకూటంబును బ్రవేశించిరి. అచ్చోట లక్ష్మణుం డొకపర్ణశాల నిర్మించిన సీతారామలక్ష్మణులు నిత్యకర్మములందీర్చి యా శ్రయఃభజించి దానిని సంతుష్టచిత్తులై ప్రవేశముచేసి కాపురముగఁ గుదిరిరి.

౯౯. అటసుమంత్రుఁడు రాముని వీడుకొని వ్యాకుల చిత్తుఁ డగుచు నయోధ్యంజేరి రాజసందర్శనమున కరిగె. మొదట నరపతి దుఃఖమున మైమఱచి పలుకకుండియుఁ గొంతవడికిఁ దెలిసి వాత్సల్యమునఁ బుత్త్రిలక్షేమమును,

గోడలికుశలమును నడిగిన సుమంత్రుఁడు రాముఁడు చెప్పిన యనునయవచనంబులను జెప్పి యిట్లనియె. దేవా ! సీత యెంతయు సుఖంబున్నది. అరణ్యమునఁ దరువులనందుల విరులపొంపులఁ జిన్నకన్నియఁబోలి యాడుచున్నయది. క్రూరమృగంబుల కడలదు. ఆత్మస్వామి దృఢరక్షణ మును నమ్మి ధైర్యముతోఁ జరించుచు. సీకొడుకులును దృప్తులై యడవుల సంచరింతురు. వారికై చింతిల్లకుము. నేత్రమ్ము లొఱుచుండ రాముండిట్లనియె. రాజునకో నా మాటలుగ నిట్లనుము. నాసుఖంబునకుఁగొఱఁత యని చింతింపకుమనుము. భరతుని నభిషిక్తుం జేయుమనుము, నమ్మోదముననుండు మనుము. అని ఇట్లుసుమంత్రుఁడుపలుకఁ గౌసల్య తనకొడుకు రాజ్యమును విడిచి యడవులకరిగెడు నని యుల్లమల్లాడ దశరథుని దుఃఖమును మగనియందలి మర్యాదను మఱచి దశరథుని మిక్కిలి కఱకు లాడెను. అంత దశరథుఁడు మెత్తపడి చిత్తంబున శోకించి దీనుఁడై చేతులు పిసికికొనుచు మన్నింపు మని యామె నల్లనఁ బ్రార్థించెను. అంత నయ్యుత్తమసతి సిగ్గుపడి తలవంచి పతికరములఁ దనశిరమ్మునమోపి నాథా! నీవు నాకూరవచనంబులను క్షమింపుము నవేఁడుకొనియె. ఇట్లా వృద్ధుఁడగురాజు మృదువగు వినయంబునం జేసి భార్యాభర్తల హృదయము లెడలేక కూడి యొప్పె.

౯౬. ఇదియేన్యాయము. ఇంపులుగులుకు వినయముచేత నోర్పుచేతను బగను ద్రెంచనగును. కౌసల్య నిష్ఠురవాక్యములకు రాజు వాడిమాటల మాఱాడియుండె నేని పోరాటము హెచ్చిహెచ్చి వారి కిరువురకు వారింపరాని యెడఁబాటు చేకూరియే యుండును. అట్లుగాక రాజు వినయముతోఁడఁ బలికి భార్యగర్వమును విఱిచెను. తన్నునిందించు భార్యను దనయడఁకువచే జయించెను. దయచిగురొత్తు మెత్తందనమున భార్యకోపమును బోఁగొట్టెను. దానిచేఁ దనభార్య యుల్లమున వినయము మెత్తందనముఁ బల్లవింపఁజేసెను. కావునఁ బోరాటముతప్పె. ఒడఁబాటొప్పె. నాప్రియ శిష్యులారా! దీనికిం గారణము కనుఁగొనుఁడు. సహజముగ మనహృదయంబున జనియించు రాగద్వేషవృత్తులు పరుల హృదయములఁ బొందివాని కనురూపము లగు వృత్తులను వారిలకుఁ బుట్టించును. మనమనోవృత్తులు దుష్టము లయ్యేనేని యవి తమను బొరయుచో మంచివారు వాని కెడమీయక ఆదుష్టవృత్తులకు వ్యతిరిక్తములగు సద్వృత్తుల వహింతురు. అట్టిసద్వృత్తులు మనంబుననాటి మనకును వాని కనురూపములగు సద్వృత్తులే పుట్టును. ఇట్లుండఱును నసుతురేని కలహాములు లేక యన్యోన్యప్రేమ వర్ధిల్లును.

దశరథుఁడు కౌసల్యతోఁ దనశాపమును దెల్పుట.

౯౭. మఱునాఁడు దశరథుఁడు కౌసల్యకుఁ దన చిన్ననాఁటి తప్పొక్కదానిం జెప్పువాఁడై యిట్లనియె. దేవీ, చిన్నతనంబున గర్వముచే నొక్క యొప్పని పని చేసితిని. రామవియోగమున నాముప్పిప్పు డనుభవించెద. అదియెట్టిదని వినుము. అస్త్రవిద్యానిపుణుఁడనని విఖ్యాతిఁబడసి శబ్దవేది యనువిద్యచేఁ జప్పుడు పట్టి బాణముల నక్కడపెట్టి గుఱితప్పక వేయనేర్తునని పేరుగంటిని. ఒక్కనాఁడు రాత్రిసమయమునఁ జీఁకటిలోఁ బుద్బుదనినదమును విని యిదె యొక యేనుఁగు నీరుద్రావెడు నని యెంచి యొక్కయమ్ముఁ బఱపిన నది చని యొక మునికుమారుఁడు తమసానదిలోఁ గమండలువు ముంచుచుండ వానిం దాఁకె. ఆతఁడు నొచ్చి యఱచిన నది విని నేను బశ్చాత్తాపమున మునింగి వానిఁ జేర నుఱికియు నాయువుపట్టు సోఁకుటంజేసి వానిని రక్షింప నేరనైతిని. తన వృత్తాంతము నాకెఱింగించి ముని తనయుఁడు వెనువెంటఁ బ్రాణములఁ ద్యజించెను. ఏనేగి వృద్ధులగువాని తల్లిదండ్రులకీ దుఃఖవార్త నెఱింగించి వారిని కుమారుశవముపాంతకుఁ గొని తెచ్చితి. అప్పుడు వృద్ధముని పుత్త్రశోకభగ్నహృదయుఁడై యబుద్ధిపూర్వముగఁ బుత్త్రుని

జంపిన నన్నుఁగని నీవును బుత్త్రశోకమునఁ జావంగల వని శపించి భార్యతోఁ దానును మృతుండయ్యె. ఆశాప మున నాకిప్పుడు చావు వచ్చునని తనవృత్తాంతము రాజె ఱింగించెను.

౫౮. ఇట్లు శాస్త్రములందు ఋషులును బుణ్య పురుషులును శపించిరని పలుమాఱు చదువుదుము. శాప ముల స్వరూపము ఇట్టిదని యెఱుఁగవలయు. కొందఱు కోపమున శపింతురుగాని యది కారానిపని. అట్లు శపిం చువారికిఁ జెడ్డకర్మమువచ్చును. ధర్మవేత్తలును, త్రికాల జ్ఞులునగువారు కార్యగతులఁ జక్కఁగ విచారించి యెలు గక శపించినచో నట్టిశాపములు శాపకారణములగు దు ష్కర్మఫలములఁ బ్రకటించునవియని గ్రహింపవలయును. మన మితరుల హింసించిన నాహింస మరల మనకవశ్యము రాఁబోవుకాలమున సోఁకవలయును. విల్లు వంచవచ్చును గాని వంచివదలినపిదప నది మరలఁ బూర్వరూపమును ధరించును. అట్లు సకలకార్యఫలములు గ్రమ్మఱఁ గర్త నుజేరును. క్షోభము పుట్టించినచోఁ బుట్టించువానిని దానిఫలంబుచేరును. గోడతో బంతులాడువానిచేతికి గోడనుండి చెండు మగిడివచ్చు విధమునఁ దనకర్మము మగిడి తన్నుఁజేరును. దశరథుఁడు నిరపరాధియగు నొక

మునికుమారునింజంపి తండ్రిమనస్సు నొప్పించెను. తాను ను నిరపరాధియగు తనకొడుకును గోలుపోయి మనస్సు న నొచ్చెను. మాత్సర్యంబునఁ గాక దంబమున నజాగ్రత వలనఁ జంపెను గావున శోకమునఁగుందెను గాని పాపము ను బొరయఁడు. ఆశోకమును జిరకాలమనుభవింపఁడు. అట్లు దశరథుఁడు తనవృత్తాంతమును ముగించి కొడుకు నకై యాక్రందించె. దానిచే బడలి గుండెలుపగిలి నిశ్చే ష్టితుఁడై దశరథుఁడు స్వర్గమున కరిగె.

౯౯. ఈఘట్టములన్నియుఁ గష్టములతోడను దుః ఖములతోడను బూరితములయి యున్నవి. వీనిని జదువు విద్యార్థులు ముఖ్యాంశ మొక్కటి దానిఁ జక్కఁగ నరయ వలయును. శ్రీరామచంద్రుని వర్తనమును జూడుఁడు. తనతప్పొక్కటియు లేనిదయ్యు దురదృష్టమునకు లోఁబడి యె. స్థూలదృష్టితోఁజూడ నీయిడుములు రామునకు రాఁ దగనివిగఁ దోఁచు. అవి వచ్చినప్పుడు రాముఁ డీమాయా నాటకముచేఁ బ్రమాద మించుకేనియుఁ బొందఁడు. తనప డుపాటులకువగవఁడు. ఇతరుల నాగ్రహింపఁడు. స్వకర్మ వశంబున సమస్తము వచ్చుఁగాని యితరులు మనకుఁ గీడునుగాని మేలునుగాని చేయరు. ఇట్లు తానరసి రామచంద్రుఁడు తనమ్రోలనుండు వారలకుఁ గఱ పును. ఇదియే సనాతన సద్విధి. సుఖదుఃఖములు పురా

కృత పుణ్యపాప ఫలంబులు. తన తొల్లింటి కర్మముల నుండి కలుగని బాధను దనకుఁగావింప నెవ్వరికిని వలఁతిగాదు. ఆబాధకై దుఃఖింపనేల? పరులఁగోపింపనేల? దుఃఖక్రోధములు పొందఁ గారణమేమియును లేదు. తనకర్మమే యన్యుని బ్రేరేపించి తనకుఁ గీడొనరించును. తనకర్మమే తనపై రాగద్వేషాదుల నెఱప నన్యులఁ బురికొల్పును. తనకర్మమే వారిని దండధరులుగఁజేసి కర్మఫలంబులఁ దనకుఁ గుడువనిచ్చును. వారును మాయామోహితులై తమలాభమునకుఁ బరుల కిట్టులొనరించితిమని తలంచెదరు. కాని తాము కర్మబద్ధులుగనుండుట యెఱుంగరు. ఈయంశమును విద్యార్థులు గ్రహింపవలయును. శ్రీరామచంద్రుని పుణ్యచరిత్రమున నిది తేటపడు. ఇది రాముని కాలమందెట్లు లట్లు లిప్పుడును సత్యమేయగును. మనముచేయని ఋణముల నితరులు మనచే గ్రహింపనేరరు. మనముచేసిన ఋణములను మంచిబుద్ధితోఁ జక్కఁగఁ దీర్చుటొప్పు. ఋణములడుగ నప్పులవాఁడు పంపినభృత్యునిపై కోపించుటసరికాదు. అట్లే విధివశముగ మన ఋణము లడుగవచ్చి మనకు కీడొనర్చి మనల ఋణవిముక్తులుగఁ జేయువారిపై మనమలుగరాదు. అలిగిన మొదటియప్పును వృద్ధిచేసినట్లగును.

౧౦౦. ఆమహారాజు మృతుఁడైపడియుండ నందఱు ను జుట్టునఁ జేరి యేడ్చిన నార్తనాదములు పెల్లుగఁజెల్లె. మంత్రులు వేవేగ సభకూడి మంత్రాలోచనచేసి వసిష్ఠుని జేరి రాజకులమునుండి వేఱొకరాజును నియమింపుము. రాజులేనిరాజ్యము నుదకములేని నదియుఁ బచ్చిక లేనివన మును గోపాలుఁడులేని యావులమందయుఁ గీడువడునని ప్రార్థించిన నమ్మునివరుండు వారల కిట్లనియె. దశరథుఁడు భరతునకు రాజ్యమిచ్చెను. ఇది మీరెఱింగినదియేకదా! భరతుఁడు మేనమామయింట శత్రుఘ్నునితో నున్నవాఁ డు. వానినిబిలువఁ బంపుఁడు. వడిగల దూతలఁబంపుఁడు. తేని నిర్యాణమునుగాని రాముని ప్రయాణమునుగాని యెఱిఁగింపకుఁడు. నీచే నవశ్యము గావలసిన పనులున్నవి. వేగముగ వచ్చి నడిపింపవలయునని సందేశమంపుఁడు. అని న వారలట్లు చేసిరి.

—॥ భరతుఁడయోధ్యకువచ్చి తల్లినిదూఱుట. ॥—

౧౦౧. తత్పూర్వమే భరతుఁ డొక్కచెడ్డ కలఁగని యయోధ్య కొందలమునఁ గుందుచున్నదని సందియ మందియేయుండెను. కలలోఁ దనతండ్రి కల్మషకాసారము న మునిఁగినట్టును, ఖరములఁ బూన్చిన తేరెక్కి దక్షిణము నకుఁ జనుచున్నట్లును జూచి దానిచేభయమంది తనతం

ద్రియో యున్న దమ్మంగో మృతులై రని వగచుచుఁ దనక
ల స్నేహితులకుం జెప్పుచుండ నయోధ్యనుండి వచ్చిన
దూతలు వానికింబ్రణమిల్లి యేలినవారి నయోధ్యకుమన
లక పయనముసేయుమనిరని విన్నవించిరి. భరతుఁడు
దానినివిని మదిలోని కలఁత యినుమడింప బంధువులవీడు
కొని శత్రుఘ్నుని దోడ్కొని యేడుదినంబులు ప్రయా
ణముచేసి యయోధ్యను జేరెను. ఎడలేక జనసమ్మ
ర్దమునఁ గలకలలాడు విశాలవీథుల విలసిల్లు పుర
మేలొకో నిశ్శబ్దముగనుండెను. ఏలొకో రాజమార్గము
లఁ దుడువరు. ఏలొకో దీనవదనులై కన్నులు కలఁకఁ
బాఱఁ జారులున్నవారని మనంబున భరతుఁడు నొ
చ్చెను. ఇట్లు నొచ్చుచు రాజసౌధంబుఁ జొచ్చి జననీ
నివేశమును బ్రవేశించి తల్లి కెఱఁగి డగ్గుత్తికతోఁ దడఁ
బడుచుఁ దండ్రియేఁడీ ? మాతండ్రి యెం దున్న వాఁడు.
నీతోడనిందేల లేఁడు. అని యడిగినఁ గైకయుఁ దడఁబడక
మీాయయ్య పరలోకగతుం డయ్యె ననియె. శకునము లా
మరణమును సూచించి యుండియు నది నిజమయ్యెనని
దుఃఖవార్త వినినంతన నిలువనోపక భరతుండు నేలంగూలి
మూర్ఛిల్లె. అంతఁ దెలిసి కూరుచుండి తల్లియెంత యోదా
ర్చిన నూఱడిల్లక విలపించుచుండెను. అయ్యో! శ్రీరాముం
డును దక్కుంగల వా రెంతటి భాగ్యవంతులు ? అంత్య

కాలమునఁ దండ్రిచేగువనుండి సేవించిరి. నాకింక రాముఁడే తండ్రి. రాముఁడే యన్న. రాముఁడే చెలికాఁడు. ప్రియ భృత్యుఁడనయి యింక నేను రాముని గొలిచెద. తల్లీ రాముఁ డెందున్నాఁడు. రామదర్శనమున కరిగెద. అమ్మా, తెలియఁ బలుకుమా. మఱియు నొక్కటి యడిగెద. తల్లీ తండ్రి యాంత్యవార్తల వినిపింపుము. మొదట నావార్తల వినవలఁతును. అని యడిగినఁ గైకేయి తనతనయున కిట్లనియె. మీ తండ్రి కట్టకడపట నిట్టులనియె. శ్రీరామ చంద్రుఁడు సీతాలక్ష్మణులం గూడి యయోధ్యకు మరల వచ్చునప్పుడు వారిని జూచుభాగ్యమే భాగ్యము. అసిన తల్లి చెప్పినదేమియుఁ దోఁచక భరతుఁడు వారెందుల కేగి రని యడుగఁ గైకయు మనంబునఁ గొంకక యిట్లనియె. రాముఁడు నారచీరలు గట్టి సీతాలక్ష్మణులతో నడవుల కేగెననిన నామాటలకు వెండియుఁగుంది భరతుఁ డేమిది,. మా యన్న తాపసియయ్యెనే. రాజ్యభ్రష్టుఁ డయ్యెనే. కటకటా! యనింద్యుఁడనుపముఁడు. నాకుంగూర్చు జ్యేష్ఠుఁ డు. ఆ పాపదూరుఁడేమి పాపమునుజేసె రాజ్యము నుండి వానిని వెడలఁగొట్టవలసెనని యడుగుచు వేదనలం బడుచున్నఁ దల్లి తామసింపక వాని కిట్లనియె. రాముఁడే పాపముంజేయఁడు. వత్సా! నీతల్లినగు నేనే రాముని పోక కును రాజ్యము రాకకును గారణము. రాజునొద్ద మాట

చెల్లిన దానను గావున నిట్లనుచు పలుచితిని. కావున నీకని నేదకిచ్చిన రాజ్యమును జేకొనుము. మీతండ్రికి నుత్తర క్రియలాచరించి కిరీటము ధరింపుము.

౧౨. అని యిట్లాకస్మికముగ వినరానిమాటలు పలికిన భరతుఁడు కుపితసింహమువలెఁ జెంగలించి తల్లిపై తిట్లను గ్రుమ్మరించెను. అన్ననడవికి వెడలించితివి. అయ్యను జంపితివి. అపకీర్తి నాకుఁగూర్చితివి. పెద్దవాని పదవి నన్యాయముగ నాక్రమింపఁ జేసితివి. అయ్యో! మాతృరూపశత్రువా. అగ్నింబడుము. దండకవనముం జొరుము. కాదేని మెడ కురిపోసికొనుము. నీకుచితమగు గతి వేఱొండు లేదు. అని క్రోధమూర్తియై జననినిదిట్టి మంత్రులంగని యిట్లు పలికెను. మంత్రులారా, నే నెన్నండును రాష్ట్రముల గాశింపను. నాతల్లితో రాజ్యవిషయములగు మాటలాడను. ఈ మహాపాపములు చేసినప్పుడు నేనిందు లేను. అతిదూరమున నుంటిని. అని నొక్కిపల్కి కౌసల్యం గనుంగొన శత్రుఘ్నుఁడుఁ దానునుం బోయెను. ఆమానవతియు భరతునిఁ జూడవచ్చునది మార్గంబున వారలంగని యిట్లనియె.

౧౩. బిడ్డా రాజ్యంబు నార్జించితివే. నీకు శుభంబగుఁ గావుత. నన్ను వనభూములకు రాముని చెంతకుం బంపుమని పాడుపుమాట లాడెను గాని యంతలో భర

తుఁడు నిరపరాధి యనియు నాచెడుమోస మెఱుఁగని వాఁడనియు నెఱింగి యగ్గలంబగు దుఃఖమున మునింగిన వాని నాశ్వాసించుచుండె. అంతట వసిష్ఠుఁడువచ్చి భరతుని దండ్రి యుత్తరక్రియలకుం గడంగుమని నియమించెను. భరతుఁడు దుఃఖభరితుఁడయ్యు నిగ్రహించి యట్లొనరించె. తైలరక్షితమగు తండ్రి శవమునుదీసి చితింజేర్చి యగ్ని క్రియలాదిగ మృతక్రియల యథావిధిగఁ గావించెను.

శత్రుఘ్నుఁడు మందరను దండించుట.

౧౦౪. తదనంతర మొక్కయెడ భరతశత్రుఘ్నులు దుఃఖంబున రామునింగూర్చి సంభాషించుచుండ దురదృష్టవశంబున నచ్చటికి మందరవచ్చెను. అది స్వర్ణాభరణభూషితయై మెఱయు వస్త్రంబుల సింగారించుకొని భరతునకుం గద్దియనిప్పించితినని తన్నా రాజు సత్కరించునని యువ్విళ్లూరుచు విచ్చేసిన దానియాడంబరములంగని సహింపనోపక క్రోధంబున మనంబెఱియ దానిని శత్రుఘ్నుపలనకుంద్రోసి యోదుర్బుద్ధీ! నీకారణంబున మాకింతి దుఃఖము గలిగెనని దూఱుచు దాని నీయిచ్చవచ్చిన విధంబున శిక్షింపుమనియె. శత్రుఘ్నుఁడు దాని దోషములఁ దలఁచెఁగాని యదియబలయగుట మఱచి నేలపైఁ బడఁద్రోసె. కైకయెదుర దానిఁద్రోసె. దానం దనియక పరుషవచనంబుల దాసినిం గైకను దిట్టిన భరతుండు

స్త్రీలవధ్యలను ధర్మమునుబోధించి దమ్ముని నివారించె. వీరు ముదితలు గదా. పాపియగుమందరనైనను జంపుట తెలిసిన రామచంద్రుఁడు మనపై నలుగును. అనుచు వానిని మరల్చి భీతలగు స్త్రీల విడిపించె

౧౦౫. అంత మంత్రిపురోహిత ప్రముఖులై మహా జనులు వచ్చి దేశంబనాయకంబై యున్నది. నీవు సింహా పీఠమునఁ గూరుచుండుము. అని భరతునిఁ బ్రార్థించిరిఁ జపలుఁడు గాక కోపంబున భరతుఁ డొల్లకుండెను. జ్యేష్ఠుఁడే రాజ్యము చేయుట మాకుల ధర్మము. ఈధర్మము తిక్రమింపుమని నన్నుఁ బ్రేరేపించుట ధర్మజ్ఞులగు మీకుం దగునే.మానలుగురిలోఁ బెద్దయగు రాముఁడే రాజు. ఇది నిశ్చయము. నేనేపదునాలుగేఁడు లడవినుండెద. మంత్రులారా! దండును సమకూర్పుఁడు. వనమార్గములఁ జక్కఁ జేయ మనుష్యుల నియోగింపు[illegible] దనరాజ్యమును వహింప వచ్చును [illegible]లంకారముల రాజోప చా[illegible] నాయతము [illegible]ని నియోగించెను.

౧౦౬. వార[illegible]చెప్పినను నేనురాజుగాను. [illegible]రాజునుగానని మాటిమా[illegible] ని[illegible]లముగ భరతుఁడు వ[illegible]ఉవలుకుచుండె.ఎట్టకేలకు వ[illegible]దు[illegible]నియిచ్చి నరాజ్యము పాలించుటుచితము.అట్లు చేయుమనిన గురువచ

నంబులను జెవిపెట్టక వాఁడిట్లనియె. రాజ్యమును రాముని నుండి నేనెట్లపహరింతును? దశరథుఁడెట్లట్లు రాముఁడు రాజ్యమునకు రాఁదగువాఁడు. వనవాసుండగు రామునకు మ్రొక్కెదను. వానివెంట నరిగెదను. పురుషోత్తముఁడగు రాముఁడే రాజు. అని గంభీరోక్తులఁ బలికె. ఎన్నివిధంబుల నితరులు వానిని రాజ్యమును గొనుమని మోహింపఁజేసినను వాని మనంబు కదలదు. ధర్మమునఁ జలించక నిలిచె. భృత్యుఁడనగుదును గాని రాజును గానని పట్టుపట్టి గట్టిగ నుండె.

భరతుఁడు రాముని జూడనేగుట.

౧౦౭. అంతట రాముని రాజుగాఁ జేసి క్రమ్మఱ పురంబునకుఁ గొనితెచ్చువారై వేలకొలఁది మహోత్సవమునఁ గదలిరి. సేన దీరినడిచె. సేనతో వేనవేలు నాగరికులనుగమించిరి. ఎల్లరుల్లంబుల సంతసిల్లి రామచంద్రుఁడు మరలి వచ్చును. శ్రీరాముఁడు వచ్చి పాలించునని హృష్టమానసులై నడుచుచు గంగానదిని జేరి విడిసిరి. అచ్చట నిషాదనాథుఁడగు గుహుఁడు వీరు రామున కెగ్గొనరింపఁ జనువారని తలఁచి వారి నడ్డగింప దండుఁ జేర్చికొనియు సత్యము తెలియుటకై భరతుని దరియవచ్చి యతని మనోవాంఛిత మరయువాఁడై గుహుఁ డిట్లనియె. ఏలిన స్వామీ నాయోగిరమును గనికరమున నారగింపుము.

నేఁటి రాత్రి నానెలవున నిలువుము.అని యాతిథ్య మొసం
గె. పదంపడి భరతుఁడు భరద్వాజు నాశ్రమంబెందుండు
ననియడిగిన గుహుండు సవినయముగ నయ్యా,అయ్యది నే
నెఱుంగుదు. అందేమి పనిపూని సేనంగొనిచనియెదవు.ఈ
మహాసేనను జూచినరాముని కెగ్గుకలుగునని తోఁచె.అనిన
భరతుండొకింతయు దుష్టచింత లేనివాఁడగుటంజేసి శాంత
మున ముఖము వికసింప నోర్పు మెఱయ నల్లన నిట్లనియె.
రామునకుఁ గీడుచేయు కాలము నాకెన్నండును రాకుం
డునుగాక. నన్నుశంకింపఁ దగదు. రాముఁడు నాకు జ్యేష్ఠ
భ్రాత. కన్నతండ్రివలె నాకుఁబ్రేమాస్పదుఁడు. వనవాసి
యగు రాముని బట్టణంబునకుం గొనితేర నేఁబోయెద.
అన్యబుద్ధినిగాదు. నేను సత్యము పలికెదనవియెను.

౧౦౮. ఆమాటలకు గుహుఁడు ప్రహర్ష మొంది భర
తా, నీవు ధన్యుఁడవు. సామాన్యుఁడవుగావు రాజ్యము
యత్నములేక చేకూఱినది.నీవు కోరుదువేని నిరాక్షేపము
గ దాని ననుభవింప వచ్చును. అట్లుగోరక రామునకు
దాని నప్పగింపఁగ నింతప్రయత్నము చేసెదు. నీకీర్తి శా
శ్వతమై దిగంతవిశ్రుతమై వెలయునని కొనియాడియు నన్న
వార్తలు విన నుబ్బిబ్బియగుచుండు భరతునకు సీతారామ
లక్ష్మణులందుండి రాత్రిగడిపిన చందము నెఱింగించె.అచ
ట నీశాద్వలమున రాముఁడును సీతయును బరుండి నిదు

రించిరి. లక్ష్మణుఁడు విల్లుపూని వారిని రక్షించుచుండె. అని గుహుఁడు భరతునకుఁ దెలిపిచూపె. ఆసంభాషణ మెంతయు హృదయంగమము. మీరలాదికావ్యమున మూలగ్రంథమునఁ జదువ వలయును. అన్నయిడుమలం దలంచి భరతుఁడు వేపమానహృదయుండై యొక్కొక్క విషయమును విస్తరముగఁ జెప్పుమని గుహునిచే నరయుచుఁ గరుణతో నన్నకై శోకించుచుండె. ఆయిడుమల వనవాసాగతులగు సీతారామ లక్ష్మణులేమొ యెంతో సులభముగఁ గడిపి వుచ్చిరి. [అంతట భరతుఁడు శ్రీరాముని కష్టములను దనసంపదలను దలంచి యిది పోలదని యప్పుడు సకలజనులు మంత్రులును జూచుచుండ నిట్లు ప్రతిజ్ఞపూనెను. నేఁడు మొదలు నేను భూమిమీఁదఁ బరుండెదను. తృణములపై నిమరించెద. నిత్యము ఫలములే భుజించెద. అని జటావల్కలముల ధరించెను. రాముని పై భక్తి నెఱపి యిట్లు చేసెను.]

౧౦౯. అమ్మఱునాఁడు తన సైన్యముతో భరతుఁడు భాగీరథినిదాఁటి శ్రీవనడిచి ప్రయాగచేరెను. ప్రయాగ నగరప్రాంత్యమున నాసైన్యము నిలిపి యాయుధములఁ గవచము నవలఁబెట్టి భరద్వాజముని దర్శనమునకు వసిష్ఠునివెంట నరిగె. అందు నమ్మునివరుండు భరతునింగని యన్నపైఁ బాపబుద్ధిఁ గొన్నవాఁడవేయని సేర

ము మోపిన స్త్రమతయు సైరణయు మెఱయ నలుగక పద
రక తానన్నను నగరమునకు మగిడితోడితెచ్చెద ననవుడు
సంయమీంద్రుఁడు ప్రసాదమున వానిని దీవించి నీమన
స్సు నెఱింగియు నీపూనికధృఢముచేయ నట్లడిగితినని వెం
డియు నిట్లనియె రాజకుమారా! నాయాశ్రమంబున నీవీ
రాత్రి విశ్రమింపుము. నాయందలిగౌరవంబున దూరము
న విడిదిచేసిన దండుచు గొనిరమ్ము. అని యోగివరుండు
భరతునకును వాని సేనకును నివాసంబులు సిద్ధపఱుప దేవ
శిల్పియగు విశ్వకర్మను, వారల కుచితములగు విధిసత్కా
రంబులను గావింప దేవతలను వేఁడిన వారు నలుదిక్కు
లనుండివచ్చి సహాయులైరి. భరతునకును వానిపరివార
మునకును దగు భంగుల భవనములవిశ్వకర్మ నిర్మించి
శుచిదివ్య ప్రభాభాసుర చతుశ్శాలలఁ గూర్చెను. దేవ
తలు వివిధములగు నుత్తమభోజ్య పదార్థముల నమర్చిరి.
గంధర్వాప్సరసలు మనోజ్ఞముగఁ బాడియాడిరి. అందఱు
నానందహృదయులైరి. భరద్వాజముని యట్లు తనకై
తృణమునైనను గోరని మానవుఁ డొరుల కిట్లు సంతుష్టిగ
నీఁగలఁడు.

భరతుఁడు రాముని జూచుట.

౧౧౦. ఇట్లు రాత్రిగడిపి ప్రభాతమున భరతుఁడు
భరద్వాజానుజ్ఞాతుఁడై చిత్రకూటమునకు నడిచెను.అంద

తని యనుచరులు రామునకై యెల్లెడల వెదకిరి. కొంత వడికి నొక్కచోట బాగ స్తంభాకారముగ నెగయుచుండిన నిది జననివాసముగనుండనగునని గుఱుతించి భరతునకుఁ దెలిపిరి. అంత భరతుఁడు మీరింక వెదకకుఁడని వారించి యెల్లర నందుండ నియమించి సుమంత్రశత్రుఘ్న సహితుఁడై తనకెంతయుఁ గూర్చుభ్రాత నరయఁ బోయెను.

౧౧౧. అచటలక్ష్మణుఁడు భక్తివిశ్వాసములఁగొలుచుచుండ సీతారాములు వనంబున సుఖంబుండిరి. నాఁడు వారాహారముఁ గుడుచుచుండ మృగములు జడిసి యుఱవడిఁ బఱతెంచు కాలిచప్పుడు విని రాముఁడు తమ్మునిజూచి యిదియేమి శబ్దమో యొకచెట్టెక్కి తెలిసికొనిరమ్ము. అని పలికిన లక్ష్మణుం డట్లచేసి యిట్లని యఱచె. ఓయగ్రజా! ఆయుధముల ధరింపుము. గుహాలోవది నెను బదిలముగ నుంచుము. ఇదిగో మనలఁ జంప భరతుఁడు సేనాసమేతుఁడై వచ్చెను. అనియుఁ గ్రోధమూర్తియై పెలుచన నిట్లనియె. భరతు నే నిప్పుడు చంపెద. వాని వలననే కదా వనవాసము మనకుఁ బాటిల్లి మహావ్యసనములఁ బడెదము. అనఁగ రాముఁడు అల్లన లక్ష్మణుని బిలిచి తనయందలి ప్రేమచే వానికిఁ గలిగిన కోపమును శమింపఁ జేయుచు నిట్లనియె. కుజ్జా ఇట్లుకోపింప ధర్మమా.

తమ్మునిఁ జంపెనని యపవాదమును దెచ్చిన రాజ్యసంపద నాకింపగునే. మీ ముగ్వురు తమ్ములకుఁగాని యేసుఖం బును నాకు సుఖంబగునే. భరతుఁడెన్నఁడు నన్నదమ్ముల కప్రియంబు సేయఁడు. మనంబునను దలఁపఁడు. మన యందలి స్నేహంబునవచ్చెను. నీవు రాజ్యము కోరెదే చె ప్పుము. అట్లేని భరతుఁడు నావేఁడినరాజ్యము నీకిచ్చును. అనిపలికిన లక్ష్మణుండు తత్క్షణంబ పశ్చాత్తాపమునొంది కోపంబుడిగె. మ్రానుదిగె. గుడిసెలోనికి వచ్చెను. అందు ముగ్వురు కార్యగతుల నిరీక్షించి యుండిరి.

౧౧౨. భరతుఁడును శత్రుఘ్నసుమంత్రులతో వచ్చి వనమునరసి కొంతసేపటికి రాముని పర్ణశాలఁజేరి దానియె దుటనిలిచి భరతుఁడు లోనఁజూచె. సీతాలక్ష్మణులతో నేల పైఁ గూర్చుండియుండు రాముని జటామండితభూషణుని కృష్ణాజినధారుని జీరవల్కల వస్త్రింగని భరతుఁడొక్క యఱపఱచి పరుగెత్తి రాముని పాదారవిందములంబడి వి వశుఁడై పొక్కుచు వెక్కివెక్కి యేడ్చెను. హా! మహాత్మా, హా మహాత్మా, ఉత్తమరాజ్యము నేలఁజాలు నీవిట్లు పేద తాపసివలె నుండెదే. నీకీవేషము వచ్చెనే. నారచీరలఁ గట్టవలసివచ్చెనే. జటాభారము దాల్పవలసెనే. మృగ చర్మము సింహాసన మయ్యెనే యని యార్తస్వనముల విలపించె.

రామ భరతుల సంవాదము.

౧౧౩. రాముఁ డాదర మొప్పఁగా ననుజు నక్కునఁ జేర్చి కౌఁగిలించి కూర్చియు ముదంబును దోఁపఁగా నిట్లు పలికెను. భరతా, నీవిందు రాగతంబేమి? తండ్రి యెందుండెను. సుఖంబగునే. కాదేని స్వర్గమందెనే. ఇది యేమి రాజ్యభ్రష్టునివలె నుండెను. నీవు బాలుండవు. బలశాలివి. నీనుండి రాజ్యమెవ్వరు గ్రహింతురు? నీవెట్లు రాజ్యము గోలుపోయెను? అది యట్లుండనోపదు. అని పలువిధంబులఁ బ్రశ్నలనడిగె. రాజ్యసుఖంబును, బ్రజలసౌఖ్యంబులును, భరతు రాజ్యపాలన కౌశలమును నాదిగఁ బెక్కువిషయములఁ జెచ్చెల రాముఁడడిగె. తనకుం బ్రియంబైన దేశమునుండి వచ్చెనని యెంతయు మచ్చికతో నరయవేఁడెను. భరతా, నీవిందులకేల వచ్చితివి. రాజగు నీవు జింకతోలేల కట్టితివి. జడలేల తాల్చితివి. మునివృత్తి నుండెదవేల? అనియు నడిగెను.

౧౧౪. అంత సంగ్రహముగ భరతుఁడు రామునకు జనకుఁడు పుత్రశోకపీడితుఁడై స్వర్గమున కరిగెననియుఁ దా రాముని నింటికిం గ్రమ్మఱఁ గొనిపోవవచ్చితిననియు రాముఁడు తండ్రి రాజ్యపదంబునఁ నాఁడె ప్రతిష్ఠితుఁడు కావలయుననియుఁ దెలిపెను. రాముఁడు చలింపక మృదు వచనములతో నిట్లనియె. మనతండ్రి పదునాలుగేఁడులు

వనవాసము నాకాజ్ఞాపించెను. నిన్ను రాజ్యమును బా లింపంబంచెను. ఇట్లు నియమించె. తండ్రిమాటను మన ము జరపవలయు. అనిన నప్పటికి భరతుఁడు ఆమాట నట్లుండనిచ్చి తండ్రికిం బిండోదకము లొనర్పవలయు ననియె. నలువురన్నదమ్ములు సీతయు నదీతీరముఁజేరి ప్రి యంబుతోఁ దండ్రికి స్వర్గసుఖంబులు ప్రాపింపఁ దర్పణ మొనరించి పర్ణశాలకుం గ్రమ్మఱ వచ్చిరి. ఇల్లుసేరి తండ్రిని దలంచి దుఃఖించిరి.

౧౧౫. అంతటఁ బర్ణశాలకు వసిష్ఠుండును దశరథు భార్యలును వచ్చిరి. అట్లరణ్యమున జననీతనయు లొండొ రులతోఁజేరి దుఃఖంబున రాత్రి గడిపిరి. పూర్వము నంద ఱకీభవించి సుఖమనుభవించిరి. అట్లే ఇక్కాలమున నం దఱు కలిసి సంతాపము నొందిరి. ప్రభాతమున భరతుం డన్నంగని రాజ్యభారము చేకొనుము. నీవంటి బలశాలి యగువాఁడు పాలనము చేయఁదగునది. అని పలువిధంబులఁ బ్రార్థించి భరతుఁడు దుఃఖమున విలపించుచుండ రాముఁ డర్థవంతములగు బోధనలఁజేసి మృతి వారింపరానిదనియు నది దినదినము సన్నిహితమగుచున్నదనియుఁ దెలిపి భర తా! నీవు తండ్రికై యడలకుము. ప్రాణంబులున్నప్పుడే ప్రయత్నముచేసి స్వర్గసుఖంబుల నార్జింపుము. అని గఱ పిన భరతుఁడు రాముని శాంతంబును బ్రశంసించి యుత్త

ముఁడవగు నీవు రాజ్యమేలఁదగుదువు. మరలిరమ్ము. అట్లు సేయుదువేని నాతల్లి కారణమునఁజేసిన పాపమునుండి తండ్రిని విడిపింతువు. నీవు రాజవైతివేని పెద్దవాసిసి వెలి వుచ్చెనను దోషము నాకు వీడును. అని స్నేహాత్సాహములఁ బెక్కుభంగుల వేఁడినను రాముఁడు కదలక నిలిచియుండె. ఎవమియ్యాఁడమ్మె. భరతునకుఁ దోడుగఁ దక్కినవారును బ్రార్థించిరి. వసిష్ఠుఁడును నేను నీకును మీతండ్రికిని ఆచార్యుఁడను. నామాటల గౌరవింపవల యును. వినుము. కిరీటము ధరింపుము. దానం బాపము రాదు. ఇదియే నీకు సరియగునది. గురువాక్యములను జేకొనుము. అని పలికిన నమ్మహాసీయుని వచనంబులకేని యుఁ జలింపక రాముఁడు ధర్మనిష్ఠుఁడై నిలిచి తండ్రి యాజ్ఞను మిథ్యావాక్యముగఁ జేయరాదు. అనిన భరతుఁ డేనును గానసమునసుండెద ననవుడు వానికి రాముఁ డిది తగదు. నికిడినపని నీవుచేయవలయు. నేనుండె నీవునొండెఁ దండ్రియానతి మీఱఁదగునే. అని సందీయక యున్న యన్నయడుగుఁ దమ్ములకుఁ దమ్ముఁడుమ్రొక్కి రామా, నీప్రతినిధిగ రాజ్యముసేయ నీకుంబ్రియంబగువానిని నియమింపుము. అని ప్రార్థించిన రాముఁడు వాని వినయమును గొనియాడి నీవే నాప్రతినిధివై యుండుమనియె. దానిని శిరసావహించి భరతుఁడు కోరిన హేమభూషితములగు

తనపాదుకల వానికిచ్చి కొంతకాలము రాజ్యతంత్రము నీకిచ్చితి. దానికీ పాదుకలు చిహ్నములు. అనిన భరతుఁడును రాముఁడడవులనుండు పదునాలుగేఁడులు నేను దాపసివలెఁ గాషాయవస్త్రధారినై జడలఁదాల్చియుండెద. ఫలమూలముల భుజింతును. నగరమునకు వెలుపల వసింతును. రాజ్యాధిపత్య మీపాదుకలందునిచి రాజుమాటుగ నుందును. జనులెల్లరు రాముఁడే మహీపాలుఁడని యెన్నుదురు. అని ప్రతిజ్ఞచేసి భరతుఁ డట్లుచేసెను. వనంబుననుండి మగిడి నగరంబుఁజేరి భరతుఁడు రాణులనంతఃపురంబున నునిచి తాను నందిగ్రామమున నుండె. అందు నిట్లు ప్రకటించె. ఈరాజ్యము నాకన్నయగు రాముఁడు నాచేతుల నునిచినాఁడు. ఇదినాదికాదు. ఈరాజ్యమును హేమపాదుకలు వహించియుండు. ఈపాదుకలకు ఛత్రముఁ బట్టుఁడు. రాముఁడు వనములనుండి వచ్చిన నీపాదుకల రామునిపాదములకుఁ దొడిగి రాజ్యమప్పగించెద. అని తెలియఁబఱచి రామప్రతినిధియై రాజ్యము ధర్మజ్ఞుఁడగు భరతుఁడు భక్తితో నేలుచుండె. రామునిరాక వేచి మునివృత్తి నుండె.

౧౧౬. భరతుఁడు వీటికి వెడలిన రామునకు యథార్థమగు వనవాసమారంభమయ్యెను. సర్వవిఘ్నములు నిశ్శేషముగ గడిచెను. అడవినునికిఁ దప్పింపరా నింకేమి

యున్నది ? వేఱేదియును లేదు. ఆచిత్రకూటమునందు దమ్ముని శోకంబుఁదలఁచి రాముఁడు వేపమానహృదయుఁడై యందుండనొల్లక తరలిచని ముందట మహాయశోనిధియగు నత్రిముని యాశ్రమంబునకరిగె. ఆయాశ్రమంబున నతని సతియగు ననసూయయునే తెంచె. ఆయశస్విని మహాయోగిని. అత్రి రామునకెఱింగించిన తెఱంగున సర్వభూతములచే నమస్కరింపఁదగిన మహిమల వెలుంగునది. వృద్ధయగు నాయన్వయు మవ్వంపు జవ్వనియగు సీతయుఁ గొంతతడవు సంభాషించిన నాసీత కోమలమందవచనంబులకు నమ్ముద్ద రాలిబుద్ధికి మహాత్మురాలగు ననసూయ యరుదుగ మెచ్చుకొనియె. ఆమునిదంపతులచే స్వస్త్యయనము (దీవనలు) వడసి క్షత్రియదంపతులు వనమార్గమున నడిచిరి. రామునియందు పీడని విశ్వాసముతో వారినెప్పుడువిడువక మెలంగు లక్ష్మణుఁడును వారివెంట నడిచెను.

అరణ్యకాండము.

విరాధవధ.

౧౧౭. తదనంతరము దండకమను మహారణ్యమును తపోజనాశ్రమమండలమయ్యును నిశాచరనిబిడమునగు దాని బ్రవేశించి నడుచుచో సీతకు భద్రముగలుగ లక్ష్మణుం డెదురను, రాముఁడు పిఱుందను నడువ వారిమధ్యమున సీతయరుగుచుండు. మార్గమధ్యమున నిట్లు సురక్షితయై చనుచుండిన వికృతాకారుఁడు భీమబలుఁడునగు విరాధుఁడను నొక్కరక్కసుండు హఠాత్తుగఁ గవిసి వైదేహి నెత్తుకొని కొంతదవ్వరిగి దీనిని మగుడఁ జేకొనుఁడీ చూతమని సగర్వవాక్యములఁబలికె. అన్నదమ్ములెన్ని యమ్ములుపఱపినను అవి వమ్ములై బండపైరాలు వడగండ్ల వడువునఁ జెదరుచుండె. అప్పుడు విరాధుండు మైథిలిం దిగవిడిచి రామలక్ష్మణుల బిగియంబట్టి మూపులమోసి కొనిపోవుచుండ మృత్యుదేవతను మోయునాసన్నమరణునిచందమయ్యె. రామలక్ష్మణులును వానితోఁ బోరాడి బాహువుల విఱుగఁగొట్టి నెట్టన నాతని నేలంగూల్చిరి. కూలిన రాక్షసదేహమును క్షత్రియపుత్త్రులు గ్రుద్ది మర్దిం

చిన వానిప్రాణము కంఠగతముకాఁగా రాజకుమారు లొ
క్కఁబొక్కఁద్రవ్వి దానిలో వానిని బడవైచిరి. రాక్షసుం
డ త్తఱి వారింగని రామచంద్రుని నెఱింగి యితఁడే యను
గ్రహించివచ్చి తన్ను శాపవిముక్తునిఁజేసెనని యానందిం
చెను. పురాకృతపాపవశంబున వచ్చిన రాక్షసరూపం బ
ను చెఱనుండి రాముఁడు తప్పించెనని సంతసించుచు
మృతుఁడయ్యె.

రాముఁడు శరభంగునిఁ జూచుట

౧౧౮. రాక్షసుఁడు బోధించిన విధంబున రాముఁడు
సీతంగూడి లక్ష్మణునితో శరభంగమహర్షి యాశ్రమము
నకుం జేరఁజనియె. పర్ణశాలప్రమోల నింద్రుండు పెక్కు
దేవతలంగూడి మునీశ్వరదర్శనార్థము వచ్చియుండె. దేవ
తలప్పుడును మునివరులఁ గొలువవత్తురు. ఇంద్రునిగని
రాముఁడు సీతాలక్ష్మణుల విడిచి తానొక్కరుండ మునివ
రుంజూడ వచ్చెంగాని వానిరాకంగని యింద్రుఁడు చెచ్చె
ఱ శరభంగుని వీడ్కొనువాఁడై వానిఁగొలిచి యోగివరే
ణ్య, రాముఁడు నీదర్శనమునకు వచ్చెదు. నన్నుఁజూడ
నలిని కింకను దఱిగాదని విమానమెక్కి వినువీథి స్వర్గమున
కరిగె. పిదప సీతారామలక్ష్మణులు మునినాథుఁగొలువ
వచ్చిరి. రాముఁడు సంయమీంద్రా! నేనేదిక్కునఁ జనఁ
దగు నానతీయవే యనియడిగిన శరభంగుఁడు సుతీక్ష్ణముని

పతిఁగని వాని చెప్పినతెఱఁగున నరుగుము. వత్సా, యొక్కముహూర్తకాలము నన్నుంజూడుము. పాము పొర విడుచు విధంబున నేను గాత్రముఁ ద్యజించెదనని రాముని నిలిపె.

౧౧౯. శరభంగుఁ డగ్నిసమాధానముచేసి మంత్ర పూర్వకముగ నాహుతుల నిచ్చి యగ్ని ప్రవేశముఁ గావించె. సర్వభక్షకుఁ డతని జీర్ణదేహమును దహించెను. దాననుండి మౌనివరుండు తేజోవిరాజిత కుమార స్వరూపమున విలసిల్లుచు వెలువడి యూర్ధ్వలోకముల కుం జనియె.

౧౨౦. ఇట్టిచావునకు మానవుని చావుబ్రదుకుల తత్త్వమెఱుఁగని వారి మనంబులు కొంత యనుమానము నొందు. ఆత్మహత్యదూష్యమే యగును. ఇది సరియే. కావున నమ్ముని కథఁ జదువువారును వినువారును మహర్షు లిట్లు చత్తురే. ఈపాపమునఁ బడుదురేయని విచారింతురు.

౧౨౧. సంసారియందుండు ప్రాకృతస్త్రీపురుషులకు బాలురకును నాత్మహత్య యత్యంతనింద్యము. ఒక్కరుండు బెట్టిదంపుఁదప్పుచేసి యది బయటఁబడునని జడిసి తాఁజేసినపాపమునకు ఫలమును దప్పించుకొనఁగోరి తనను జంపుకొనును. అట్లుగాక తాఁగోరినది కొనసాగమికి

దురంత చింతాక్రాంతుఁడై మఱియొకండు ప్రాణాంత కము చేసికొనును. ఒక బాలుఁడు విద్యాపరీక్షలలోఁ దేరక వ్యసనావమానములచే నతిక్షోభ మొంది యొడలువిడు చును. ఇట్టి గొప్పసంకటములు గలిగినచో నాత్మహత్య చేసికొనుట చూతుము. ఆత్మహత్యకు పిఱికితనమే కార ణము. నిందకునోడియో యప్రియంబులఁ దప్పించుకొ ననో యిట్టిహత్యలఁ జేసికొందురు. ఇదియే పిఱికితనము. అట్టి వాఁడు దాఁ జేయవలసిన యనేకధర్మములఁ దలంపక దా నశుభములఁ దప్పించుకొను సుఖమునే చూచుకొ నును. తల్లిదండ్రులు నిల్లాలును బిడ్డలును జెలికాండ్రును మనకుండు వఱకు వారియెడ ధర్మమును జరపుట విధి కావున మనశరీరము మనదనరాదు. దానిని మనము కోరి నట్లు వినియోగించు టొప్పదు. మనప్రాణము లోకమం దంతట నిండియుండు భగవచ్చైతన్యములో నొకయంశ మగుటచే మనము చేయఁదగినధర్మములు మనకేర్పడి యుండును. కావున మనయిచ్చాను సారముగ మనప్రాణ ములను వదలినచో ధర్మలోపమగుట తప్పదు. మఱియు సాహసించి యాత్మహత్య చేసికొనినను మనకర్మఫలంబులఁ దప్పించుకొనఁ జెల్లదు. శరీరమును జంపుటచే మనకష్ట ములు హెచ్చి మఱికొంత యధోగతికిఁ గారణమగును.

౧౨౨. ఇది సామాన్యజనుల విషయము. ఇంకమహనీయులవిషయము వినుండు. అది వేఱు. మనము సంసారచక్రమునఁ దిరుగుచుండఁ గాలపరిపక్వము కాఁగా మనము చేయఁదగినకృత్యము లన్నియు నెఱవేరును. మనధర్మము లన్నియుఁ జెల్లి కొన్నియయినను మిగిలియుండవు. మనకర్మమంతయు ననుభవముచే క్షీణించును. ఇట్లంతయుఁ బూర్ణమై మనము చేయఁదగిన దేదియు లేకుండుచో విశుద్ధులమైన నాత్మజ్ఞానము ప్రకాశమగును. అట్టిజ్ఞానముచే శరీరధారులమై మనముచేయఁదగినవి లేక శరీరము వలని ప్రయోజనమేమియు లేదని మనకుఁ దెలియవచ్చును. అట్లుండుచో మనము భగవదాజ్ఞాప్రవర్తనమునకై యీశరీరమును ధరించియుందుము. అట్టి కార్యమునకు నిష్ప్రయోజకమైనచో నాశరీరమును ద్యజించుటయేధర్మము. ఈరహస్యము తెలియక యిట్టిమహనీయులఁ జూచి పామరులుచేసికొను నాత్మహత్య సరియనినమ్మరాదు. మనము చేసిన కర్మఫలము మనదేహమును విడిచిన మాత్రమునఁ దప్పించుకొందుమని యెంచుటయు సరికాదు. అట్లు నమ్మినఁ జెడిపోదుము.

౧౨౩. ఒకానొకనాఁడు మార్గమున రామచంద్రుఁడు శస్త్రధారియై నడుచుచుండుట నవలోకించి

జానకి చింతాకుల చిత్తయైయుంపగు ననఁ బల్కుల నిట్లనియె. ఆర్యా! రాజ్యమును ద్యజించితిరి. మునివృత్తిని గ్రహించితిరి. మీరలమ్ములు విండ్లుధరించుట యుక్తమా. శస్త్రములు పట్టిన యుద్ధము మనసునకు వచ్చును. యుద్ధమును జింతించుటచే యుద్ధము గలుగును. తొల్లి యింద్రుఁ డొక్కమునీశ్వరునకుఁ దపోవిఘ్నముచేయువాఁడై వానిచేత నొక కత్తినిచ్చెను. అదిపోవునను భీతిచే దాని నల్లప్పుడు ధరించియే ముని చరించుచుండె. అంతటివానికి రౌద్రబుద్ధి గలిగెను. దానంజేసి తనతపోమార్గమును విడిచెను. క్షత్రియుఁ డెక్కడ? మునియెక్కడ? స్వామీ నీవుమగిడి యయోధ్యంజేరి క్షత్రియధర్మమాచరింపఁదగును. నీవు సర్వధర్మవేత్తవు. నిన్ను నేశిక్షించుదానఁగాను. ఇదినీస్మరణమునకుమాత్రము తెచ్చితిని. నీకుధర్మమునుజెప్ప నెవ్వరు సమర్థులు? కావున నాథా! విచారించి రుచించువిధమున నడువుమని జనకనందన నిపుణముగ వివేకము తేటపడ ముద్దుగఁబలికెను. రాముఁ డామాటలను గొనియాడుచుఁ దన వివేక మంతకంటె గంభీరము గావున ధర్మసందేహము గలిగినచోఁ దులలోఁ దూఁచి ధర్మముఁ దప్పక నిశ్చయించుచుసీతకిట్లనియె. దేవీ, నాకైయీయాయుధములఁ జేకొని వనమునఁ గుమ్మర

ను. అడవిలోఁ డ్రిమ్మరు రాక్షసులభీతిచే మునులు ప్రాణభయంబుననుందురు. వారిని గావవలదే. వారునన్నుఁ బ్రార్థింప నేను వారిని రక్షింప నంగీకరించితి. ఆవాగ్దానమును మరల్పనేరను. సీతా, జీవితములు విడువనేర్తునుగాని నిన్ను లక్ష్మణునిని ద్యజింప నేర్తునుగాని ప్రతిజ్ఞ నతిక్రమింపనేరను. అని సమాధానము చెప్పెను.

౧౨౮. ఇట్లు వా రరణ్యమునఁ బదిసంవత్సరములుండిరి. అనేకులను మహర్షులం జూచిన వారందఱు ప్రియమంది దీవించిరి. ఇట్లు తిరుగుచుండ నొక్కనాఁడు గృధ్రరాజును దశరథుని మిత్రమును జటాయువునుసంధించి జానకి రక్షణమునకై యాతనినిలిపి యన్నదమ్ములు కాపురముండ ననువగు స్థలమును వెదుకఁజనిరి. గోదావరీతీరంబునఁ దగుదేశముం జూచి రాముఁడు మగిడివచ్చెను. అచ్చోట లక్ష్మణుండు విశాలముగఁ బర్ణశాల నొక్కటి గట్టి యున్న కెఱింగించిన సీతతో రాముఁ డచ్చటికివచ్చి కొంతకాలము హర్షములుల్లసిల్ల సుఖంబుగ వసించె.

౧౨౯. ఇట్లు సుఖంబుగఁ జిరకాలముండరైరి. మహావర్షమునకు సూచకముగ దివంబునఁ గాఱుమబ్బులు గ్రమ్మినట్లు రామునకు రాఁగల గొప్పకష్టములకు సూచన లగపడ సాగె.

క. అనికథ వినిపించిన విని
తనశిష్యగణంబవలికథం దెలుపఁగ వేఁ
డిన ననివసంతమాంబిక
మనమున దయ మొలక లెత్త మఱియిట్లనియెన్.

ఉ. శ్రీరమణీయ యోగిజన చిత్తసరోజదినేంద్రుని మహా
శూరమృగేంద్రుని సుగుణశోభిత నిర్మలకీర్తిసాం[ద్రుని
శారదచంద్రికాసరస శాంతవచోమృత పూర్ణచం[ద్రుని
దారుణ రాక్షసాన్వయ విదారణవిశ్రుత మానవేం[ద్రునిన్.

ఐదవయధ్యాయము.

క. శ్రీపరతత్త్వవిచార
వ్యాపారమునీంద్రరక్షణార్థధృతమహా
చాపుని విలసత్సుందర
రూపునిశాత్రవ మృతిస్వరూపునిఘనునిఁ.

౧౨౯. వానకాలము రాఁగా శ్రీరామచంద్రునిఁ గూడి సీతాలక్ష్మణులు విపినావాసమునఁ దనివి నిండార నుండిరి. ఆఋతువు రామునకుం బ్రియంబగు. రామునకె య్యది యింపగు నదియే సీతాలక్ష్మణులకుం బ్రియంబగు. అప్పుడప్పు డా శోఁబుట్టువులు పూర్వకార్యగతులఁ జర్చించుచుందురు. ఒక్కనాఁడు లక్ష్మణుండు రామా, ఇదియే మివిచిత్రము? దశరథునకు నిల్లాలుగ భరతునకుఁ దల్లిగ కైకవంటిస్త్రీ యెట్లుచేపడెనో యనిన రాముఁడతని నయమున వారించి యిట్లనియె. మనరెండవతల్లిని దూఱకుము. ఆమాటవిడిచి భరతునిసచ్చరితమును వర్ణింపుమనియె. ఇదియే రామచంద్రునిపద్ధతి. కఠినోక్తులను నివారించును. సద్వార్తల భాషించును.

శూర్పణఖ రామునిఁజూచుట.

౧౩౦. ఒక్కనాఁ డుదయమున గోదావరిని స్నానమాడి ప్రాతరాహ్నికములఁ జేసి వారు పర్ణశాలలోఁ

గూర్చుండియుండ నొక్కరాక్షసస్త్రీ భయంకరరూపము గలది ఆమార్గమునఁజనుచుండి రామునిఁజూచెను. దివ్య సౌందర్య విగ్రహుండగు నారాచకోమరునియం దత్యంత కామముగలది యగుచు నయ్యా, నీవెవ్వఁడవు? ఇదిరాక్షససేవితమగు నడవి. నీవిందేలయుండెదు? అనిప లుకరించిన రాముఁడు నామగోత్రములను వనవాస కార ణముల నింపుగఁ దెలిపి ఁసువ్వా,నీవెవ్వతవని యడిగె. అ డిగిన నది మోదంబున రామా, నేను శూర్పణఖయను రాక్షస స్త్రీని. రావణుని చెల్లెలను. కుంభకర్ణ విభీషణ ఖరదూషణులు నాతోఁబుట్టువులు. నన్నుఁ జేకొని పెండ్లాడుము. ఈసీత విరూప, కుపాంగి, దానిని ద్యజింపుము. నన్నుగ్రహించి నాతోఁ గాననమున నిచ్చ మెయి సంచరింపుము.

౧౩౮. అనిన నల్లన నవ్వుచు రాముఁ డిట్లనియె. నేను భార్యతో నుండు వాఁడను. లక్ష్మణుం డట్లుండు వాఁ డుకాఁడు. వాఁడు నీకబ్బునేమో. వానింగోరరాదే. లక్ష్మ ణుండు తరుణుఁడు. సుందరాకారుఁడు. నీకనురూపుఁడగు భర్తయగుననిన దానికి మనసార సమ్మతించి లక్ష్మణుని వేఁ డెను. వాఁడును నగుచు నంగీకరింపక యిట్లనియె. నేనన్నకు దాసుఁడను. మరల నీవేగి రామునిం బ్రార్థింపుము. నీవు

సొగసులాడివి. జానకి కృశాంగి. విరూప. దానిని రాముఁడు త్యజించును. నన్ను గ్రహించు. అనిన రక్కసియు మరలి మైథిలిపైనుఱికి మ్రింగవచ్చిన సౌమిత్రి గ్రక్కున నడ్డముసొచ్చి దానిముక్కుసెవులఁ దెగఁగోసి ప్రాణములఁ గాచె. శూర్పణఖయుఁ గూయుచుఁ బాఱి యన్నయగు ఖరుని జేరి తనభంపాటు నిశ్లేషించెను. ఇద్దఱన్నదమ్ములు. ఒక్కస్త్రీతోఁగూడి మనయరణ్యముఁ జొచ్చియున్నారు. దానికిం బ్రియంబుగ నన్నవమానించిరి. వారిని జంపించి నెత్తురు ద్రాగవలయును. అనిన సోదరి పలుకులువిని యలిగి ఖరుఁడు పదునలుగుర మహాబలులఁ బిలిచి మీరేగి మనవనమును దుర్వృత్తిఁ జొచ్చిన నరాధములఁ జంపిరండని పంచిన శూర్పణఖ చూపు మార్గమున వాయువేగమునఁ బాఱి రాముని బోరికిఁ జేరిరి. రాముఁడు వలదని వారించినను వినక పోరాడి యతనిచే నిహతులైరి. శూర్పణఖ మఱియు నరిగి ఖరున కీవార్తఁ దెలిపినవాఁడతుల క్రోధమున దీపించుచుఁ దమ్ముఁడగు దూషణుని గొప్ప సేననుంగూర్చికొని తేరెక్కి పోరికిం బోయెను.

ఖరదూషణాదుల రాముండు చంపుట.

౧౨౮. అంతలో రాముఁడు చేరువనున్న యొక్క గుహలో సీతనునిచి లక్ష్మణుని సీతారక్షణార్థము నియమిం

చె. తాను ప్రకాశమానమగు కవచముఁ దొడిగికొని ధనుష్పాణియై యొక్కండ రక్కసుల రాక వేచియుండె, ఎల్ల దిక్కులనుండి నల్లరక్కసి మూఁకలు పిక్కటిల్లి గవిసిన తేజోమూర్తియగు నాశూరుఁ డొక్కండయ్యుఁ గదలక నిలిచియుండె. కొండను దాఁకి చెదరు సముద్ర తరంగములవలె నాసేన పాఱి తునిగి మడిసె. తుట్టతుదకు దూషణుఁడు రాముని మార్గోని హతుఁడై నేలవ్రాలెను. ఖరత్రిశిరు లిద్దఱు దక్కఁ దక్కినవా రిట్లు మడిసినఁ ద్రిశిరుండు తాఁకి మరణమందెను. ఖరుండును రాముండును మల్లయుద్ధము చేయు రాముండు ఖరునిజంపె. పీనుఁగుల పెంటయగు నా రణరంగంబున నమ్మహావీరుం డొక్కరుండ మెఱసె.

౧౩౦. దీనిచే శూర్పణఖ వైరము మానదు. అది రామునితోఁ బోర రావణుని బురికొలుపును. రావణుఁడు పదితలలరాక్షసుఁడు. లంకేశ్వరుఁడు. మహాబలుఁడు. ఖరదూషణులయన్న. వారికంటె నెక్కుడు. మేటిమగఁడు.

౧౩౧. రావణునివధయే రామావతారమునకుఁ గారణము. రామరావణు లొండొరులు గలియువేళ యాసన్నమై కార్యగతులు రాముని నాకార్యమున కీడ్చుచు వచ్చెను.

రావణుని పూర్వచరిత్రము.

౧౩౨. రావణుని పూర్వచరిత్ర మెంతయు నద్భుతము. ఈజన్మమున నతఁడు రాక్షసులలోఁ బెద్ద. పూర్వచరిత్రమువలన వాఁడు రాక్షసుఁడు గాఁడని తెలియవచ్చును. వాఁడు హరిహరు లిద్దఱికి నత్యంత భక్తుఁడు. భక్తాగ్రేసరుఁడు. విద్యావిశారదుఁడు. అధ్యాత్మ విద్యాశాలి. వేదవేత్తలలో నుత్తముఁడు. వైదికవిద్యాపధి. అతండు వైకుంఠవాసమును సంపాదించి యందు జయుఁడను పేరఁ దానును, విజయుఁడను మఱియొక భక్తుఁడును ఇద్దఱు ద్వారపాలకులై యుండిరి. అప్పుడు వైకుంఠమునకుఁ బోవలదని నివారింపరాని యొకమహాత్ముఁడు వచ్చిన జయుఁడు వారి నివారించె. ఆదోషమునకు శాపము వచ్చి శాప విమోచనమునకై రెండు తెఱఁగులలో నొక్కటి కోరవలసివచ్చె. అది యెట్టులనిన భూలోకమున నెప్పుడు నిర్దోషియగు భక్తుఁడై యేడుజన్మము లెత్తుట యొక్క తెఱఁగు. అట్లు కాదేని మూఁడేజన్మములందు విష్ణువునకు విరోధియై భూమిలో దుర్జనులనెల్లఁ దనక్రిందఁ జేర్చుకొని దనతో నందఱిని మడియఁజేయుట రెండవవిధము. ఏడు మాఱులు ఋషిగాఁ బుట్టుదువా, కాదేని మూఁడు మాఱులు రాక్షసుఁడవుగఁ బుట్టెదువా, దీనిలో నొకటి

కోరుకొనుమనిన జయుఁ డిట్లనియె. భగవంతుఁడు నాకుఁ బ్రియుఁడు. అతని నెడఁబాసిన నొక్కసంవత్సరమేని యునరకమట్లుండును. కావున వాని విరోధినయ్యు మూఁడు జన్మములే యెడఁబాసియుందు. వాని భక్తుఁడనయ్యు నేడు జన్మములు విడిచి యుండనోపనని కోరుకొనెను. జయుఁడు మూఁడుజన్మములలో రావణుఁడుగ రెండవజన్మమునఁ బుట్టె. రావణుఁడు నరసురుల జయించి రాక్షసులకు రాజై మునుల నడలఁజేయుచుండెను.

౧33. జయుని దోషమునందు విజయుఁడు తోడై యుండెఁ గావున శాపానుభవమునందును దోడై పుట్టుచుండె. మూఁడుమాఱులు వారు సోదరులుగఁబుట్టిరి. వారిని జంప భగవంతుఁడును రెండేసి యవతారము లెత్తెను. తొలుత జయవిజయులు దైత్యులై హిరణ్యాక్షహిరణ్యకశిపులనఁ బుట్టిరి. హిరణ్యాక్షుఁడు పుడమినిజుట్టి జలంబులలోముంచిన విష్ణువు వరాహావతారమున వానిని దునిమెను. ప్రహ్లాదుని తండ్రిని హిరణ్యకశిపుని స్వామి నరసింహావతారమునఁ జంపెను. రెండవతడవ రావణకుంభకర్ణులనుపేర రాక్షసులై పుట్టిరి. రావణుఁడు రాముని చేతను, కుంభకర్ణుఁడు లక్ష్మణునిచేతను జచ్చిరి. మూఁడవ పర్యాయము నరులై పుట్టిరి. వారిలో శిశుపాలుని

శ్రీకృష్ణుఁడును, దంతవక్త్రుని బలరాముఁడును జంపిరి. ఇది రావణుని పూర్వోత్తరచరిత్రము.

౧౩౮. ఇట్టి రావణుని చెంతకు జనస్థాన నివాసియగు నకంపనుఁడను రాక్షసుఁడు వేగముగవచ్చి యందలి రాక్షసులభంగము నెఱింగించె.

౧౩౯. అకంపనుని వచనంబులు విని యలిగి దశవదనుఁడు తానే చని రాముని జంపుదునని యుద్ధతితోఁ బలికెను. అకంపనుఁ డతని సంగరమునుండి వారించి రాజా రాముని సంగ్రామమున జయింప నెవ్వరికి నలవిగాదు. లోకోత్తరయగు వానిభార్య సీతను గొనిపోయినఁ జాలును. దానికై శోకించి వాఁ డతిత్వరగాఁ జచ్చును. అని మాయోపదేశముచేసిన నది రావణుని చిత్తమునకు రుచింప వాఁడు తేరుగొని రమ్మని దాని నెక్కి తత్క్షణంబ యుత్తరదిక్కునకు నాకాశమార్గమునఁ బాఱి తాటకేయుఁడగు మారీచునాశ్రమంబున దిగి వానికిఁ దన పూనికఁ దెలిపెను. మారీచుఁడు చిన్ననాఁడే యతని బాణఁబడి నొచ్చెనని మీరు వినియున్నవారు. కావున మారీచుఁ డక్కఱయు నిక్కువంబును దోఁప రావణునకిట్లనియె. వెఱ్ఱితలపోతలమానుము. రామునిమనోనాయికయగు సీతను జెనకకుము. దానిచే నీకే కీడగును. అని పెక్కు

పలుకుల వివరించిన రావణుండు చెలికానిపలుకులకుఁ జెవి యిచ్చి తనపట్టుదలవదలి లంకకు మరలిచనియె.

—శూర్పణఖ రావణునికడ కేగుట.—

౧౩౬. ఇదియిట్లుండ శూర్పణఖయు లంకకువచ్చి రావణునితోఁ దన భంగమెఱింగించి ఓసరుఁడా, రాముఁడు నాకంగవికారముచేసెను. నీతమ్ముల ఖరదూషణులం జంపెను. వారిదండును జెండాడె. వాని యపకృతికిఁ బ్రతికృతియొనరించవు. అచ్చట రాముఁడు జనస్థానమును జొచ్చి ప్రజలఁ దఱుముచుఁ జీకాకుపఱచెను. ఇచ్చట రావణా నీ వప్రయోజకుఁడవై మహాతామసుఁడవై యుండెదు. అని నిందించి పుఃకొలిపిన సక్రోధుఁడై యెవఁడా రాముఁడని యడిగిన రక్కసి తేజోవిక్రమశాలియగు రాముని, వానితమ్ముఁడగు లక్ష్మణుని వర్ణించియు నుడుగక కుటిలాత్మయై సీతసౌందర్యమును వర్ణించెను. ఆమవ్వంపు జవ్వని యెవ్వరినేని సోయగమున సరకుసేయదు. దాని మేనిచాయ తప్తకాంచనతుల్యము. దానిరూప మతిశ్లాఘ్యము. భువిలో నొండెడఁ జూడరాని యందగత్తియ. లంకాధిపతీ, అది నీకనురూపయగు. తరలిపొమ్ము. దానిం దెమ్ము. అట్లు తెచ్చిదవేని తమ్ములకు వారిపరిజనమ్ములకు వచ్చిన యవమతితొలఁగును. అని వర్ణించి రావణునకు సీతపై ననురాగమును బుట్టించెను.

రావణుఁడు సీతకై బయలుదేరుట.

౧౩౭. రావణునకు జానకిని బొందఁగామము దారుణమగుడు వాఁడు మరలఁ బ్రయాణమై మారీచునింగని సంక్షేపముగ రాక్షసవధయు, సీతనుగైకొనిపోవఁ దనపూనినపనియు నెఱింగించి మారీచా నీవవశ్యము సహాయము చేయవలయు. అదియెట్లంటేని వినుము. నీవు పైడి లేడివై రాముని పర్ణశాలమ్రోలఁ దిరిగి యాడుము. నీయొయ్యారమును జూచి మెచ్చి నిన్నుఁబట్టితెమ్మని సీతమగనిని మఱందిని బుత్తెంచును. అత్తఱి నసహాయయైయున్న సీతపైఁ గ్రమ్మి దానింగొనివచ్చెద. ఇది నాయలంఘనీయ శాసనము. నీవు గావింపవలయును. అని గట్టిపూనికతో నుడివిన విని మారీచుఁడు గుండెలదరి వెండియు నొక్కసారి వానిని వారింప నిట్లనియె. రాక్షసేశ్వరా, మృత్యుదేవత తెఱనోర నుఱికెదేల ? రామునకు జీవితముకంటె సీత ప్రియతరము. ఆతం డతులబలశాలి. ఉత్తమశీలుఁడు. వాఁడు కోపించెనేని యెవ్వారును మాఱొడ్డి బ్రదుకలేరు. ఇంతయేల ? నాకథవినుము. విశ్వామిత్రుని జన్నమును జెఱుప నేనేగిన నన్ను గాఁడ నేసియుఁ గృపామతియై ప్రాణములఁ గాచె. వెండియు నొక్కసారి యవివేకంబున వానిపైనత్తిచని చిక్కక బ్రదికితి. అదిమొదల్లు రాముఁడన్న భయమయ్యెడు. జాగ్రత్స్వప్నములయందును నాలు

గు దిక్కులందును సర్వకాలములందును రాముఁడే తోఁచె డు. అని తెలిపి బోధించిన రావణుఁడు వానితో నిష్ఠురము గ నిట్లనియె. నిన్ను బుద్ధులుచెప్పుమంటినే. నీకు నేనురాజను. నీవునాకు బంటువు. చెప్పినదిచేయుము. ఇదినీకువిధి. అని శాసించి యపాయము వచ్చిన వచ్చుఁగాక. నాచిత్తము మెచ్చఁ జేయవేని నాచేఁ జచ్చెదవు. అని యదలించిన మారీచుఁడు లోఁబడిన వారిరువురును విమానమెక్కి వినువీథినరిగి దండకారణ్యము చేరిరి.

మారీచుఁడు మాయామృగమగుట.

౧౩౮. ఆవనంబున మారీచుఁడు రాక్షసమాయచే క్షణములోముద్దులుగులుకు లేడియయ్యెను. దానిశరీర ము బంగారపువన్నెది. అందంతటఁ దెల్లచుక్కలు విల సిల్లె. దానికొమ్ములు రత్నఖచితములు. దానియుదర మిం ద్రనీలమువలె సుందరమైనది. దానితోఁక యింద్రధను స్సువలె నన్నివన్నెలది. అదిచెట్లసందుల నాడుచు వన్య మృగములఁగూడ నవి వాసనపట్టి తమవిరోధియని వివేక మునఁదెలిసి దానిని జేరనీయక విడిచి పాఱెడు. అక టా! సీతకప్పుడా తెలివిలేదు. మెలపునులేదు. మణుల సోయగమునకుఁ జిక్కిరందు, శీఘ్రముగరండని యెలుఁ గెత్తి రామలక్ష్మణులఁ బిలువ వారువచ్చిరి. ఆపసిండి యిఱ్ఱి నిజూచినక్షణమే లక్ష్మణుఁడు సత్యసంధుఁడు గావున నది

మోసమని యెఱింగి రామచంద్రుని కిట్లనియె. అన్నా, యీమృగము మారీచుఁడు. ఇది కేవలమునూయ. ఇట్టి జింక లెందునులేవు. సందియమేల? అనుచుండఁ ద్వరపడి మఱేది నాక్షేపించి మగని వీక్షించి తొట్రుపాటునిండ సీతయిట్లనియె. నాకీలేడి ప్రియమయ్యెడు. దానిని బట్టి తెమ్ము. ప్రాణముతోఁ దెచ్చినమేలు. కాదేని చంపియైన నను దెమ్ము. ఏమివచ్చినఁగాని సరకుగొనక తెమ్ము. అని మోహితయై మైమఱచి గట్టిగ వేఁడిన రాముఁడు దాని వేఁడికో లంగీకరించె. లక్ష్మణా! నీవిందుండి సీతను రక్షింపుమని నియమించి స్వర్ణమృగము వేఁటాడఁజనియె. ఇట్లు సీతారాము లెడఁబాసిరి. వారు చిరకాలము కష్టమున గడిపి గాని మరలఁ గూడరు.

౧౩౯. ఆవన్నెల జింకపాఱుచు నిట్లట్లుఱుకును. రాముని చెంతకుఁ జేరును. వాఁడు పట్టునంతలో దూరముగఁ బాఱును. ఇట్లది పాఱిపాఱి మోసమునకుఁ దగిలి రాముఁడు దానివెంట బాఱిపాఱి నతనికిఁ బర్ణశాల దూరమయ్యెను. తుదకు రాముని యమ్ము దానిందగిలినఁ జావుసమీపింప మారీచుఁడు సీతారక్షణమున నుండి లక్ష్మణునిం బాపువాఁడై యార్తుఁడై రామస్వరంబున హాసీతా హా లక్ష్మణా యని యాక్రందించె.

౧౮౦. సీత యీయార్తధ్వనిని విని లక్ష్మణునింగని దీనాలాపంబుల లక్ష్మణా మీయన్నకుఁ దోడరుగుము. వేవేగ అరుగుము. ఉగ్రాటవిలో మొఱయిడు నన్నంగావుము. అని వేఁడిన నన్న మాటను మఱువక కదలకుండిన లక్ష్మణునింగని భయంపడి యున్మత్తయై రామునియందలి మోహాము చేధర్మమెఱుఁగక తన్నతిభక్తితో రక్షించు మఱంది నతికఠోరముగ నక్కటా! నీవు తమ్మునిరూపంబుననుండు శత్రువై రాముని నాశనంబును నాపొందును గోరెదవు. అని దూఱెను. లక్ష్మణుండును దిన్నందనమునఁ దల్లీ రాముని నోడింప నెవ్వరుఁ జాలరు. ఈకూయి మారీచుని మాయ. ఇందుండి నిన్ను రక్షింపుమని రాముఁడు నియమించెను. నిన్ను విడిచిపోవ నేనోడెద. అని విమల దృష్టిఁ గార్యగతులరసి రామునియందలి భక్తిశ్రద్ధలు చూపుచుఁ బలికిన సీత వెండియుఁ బరుషవాక్యముల నిట్లనియె. నేనెఱుంగుదు. స్త్రీలోభమున నీమనస్సుచంచలించెను. అన్న భార్యపైఁ గోరికతో రామునివనమునకు వెంబడించితివి. ఓకుష్టమతీ, నన్నుఁబొందఁ గపటమునఁజరించెదు. అనెను. ఇట్లుపలుకుట స్త్రీస్వభావముగాదే. లక్ష్మణుండు తనపాపములకంటె నెక్కుడు ప్రియంబున రాముని జూచువాఁడగుటచే నాసీతమాటలు శూలములవలె హృదయమ్మునవాటినను రాక్షసులమాయచే మోహితయై

యున్న వదినెనూరడించి దుఃఖించుచు నిట్లనియె. నీవునాకు సాక్షాద్దేవతవు. కావునఁ బ్రత్యుత్తరము చెప్పనోపను. రాముని గూర్చి నేఁబోయెద, వనదేవతలు నిన్ను రక్షింతురు గాక. అని సీతకు సాగిలి మ్రొక్కి వెడలిపోయెను. పోవుచో సీత పరితపించి తిరిగిరమ్మని పిలుచునో కోయని మాటిమాటికిఁ దిరిగిచూచును గాని సీతరమ్మనిపిలువదు. లక్ష్మణుండు కనుమఱుగు కాఁగా రావణుఁడువచ్చి జానకిమ్రోల నిలిచెను.

రావణుఁడు సీత నెత్తుకొనిపోవుట.

౧౮౧. ఆపాపిష్ఠిరక్కసుండు త్రిదండకమండులువులఁ దాల్చి భిక్షుకరూపంబున వశీకరణము చేయుమాడ్కి సీతను మోహింపఁ జేయఁ జాలురూపమున సమీపించి పలుకరించెను. సీత జలాహారములను దెచ్చి గ్రహింపుమని సైఁగ చేసిన జడదారుల కేమియు నొప్పని యధర్మవచనంబుల వాఁడచ్చెలువ చెలువంబు నమితముగ వర్ణింపసాగిన సీత మనంబునఁ గలంగె. రామలక్ష్మణులు రారో కోయని దిక్కులుచూచె. ఎచటఁ జూచినను వనభూమి విశాలముగ నెగడియుండెఁగాని రామలక్ష్మణు లొకరును గానరారు. ఎట్లకేలకుఁ దాను పలుకకున్న ముని శపించునని జంకి జానకి తన నామాదులను విపినావాస కారణంబును దెలిపి కొంత కాలము విశ్రమింపుము. క్షణమ్ములో రాముఁడు వచ్చునని ప్రార్థించెను.

౧౮౨. అంతట రావణుఁడు నిర్భరరాగంబునఁ గప టము దిగద్రోచి తనపేరును వచ్చిన పనియుఁ దెలిపి లంక కేగిరి పోవుదము. రమ్ము. అందగ్రమహిషివై సర్వసంపదలతో నేలుము. అని తనహృదయ మెఱింగించిన సీత యత్యంత ధైర్యము విజృంభింప నాఁడు సింగంబు చందంబునఁ గోపించి తన్నవమానించు నాదురాత్మునితో నిట్లనియె. ఏను రాముని దానను. రాముని దాననే. మూర్ఖా! సింగపుఁ గోఱల నూడఁ బెఱుకుదే. కృష్ణసర్పపుఁ గోఱలఁ బెఱుకుదువే. విషముఁ ద్రావుదువే. జిహ్వచే క్షురికాధారను నాకుదువే. అగ్నినిగుడ్డతోఁ గట్టుదువే. అయోశూలాగ్రముల మెట్టుదువే. ఇవి యెల్లఁ జేసినను బ్రదుకవచ్చునుగాని రామునిల్లాలిని జెనకి బ్రతుకరాదు. అని ధిక్కరించి పలికెను. రావణుండోహో యియ్యెడ మెప్పించి గెలువఁజాలను. భయముచేఁ గార్య సిద్ధియగు.అని తలఁచి సాభిప్రాయముగాఁ బరుష వచనంబుల నిట్లనియె. నేను రావణుఁడను. దశగ్రీవుఁడ. నాకు దేవతలెల్లరు భీతిల్లుదురు. వాయువునాపై విసర శంకించు. సూర్యుండు తనవేఁడికిరణములఁ జల్లఁగాఁ జేసి నాపై సోఁకనిచ్చును. నాకై నదులు పాఱక నిలుచును. నాకోడి వన వృక్షములయాఁకులు చలింపక నిలుచును. రాముఁడు నరమాత్రుఁడు. నేను రాక్షసేంద్రుఁడ. నన్నెదిరించు వారులే

రు. నిరాటంకముగ నేలెద. అని యదలించె. రావణుఁడు భూమినంతరిక్షమును జడిపించుఁగాక. నిజేశునందు బుద్ధి నిలిపిన యబల సీతను నదలింపనోపఁడాయెను. వాఁడిట్లు పలికిన సీత సడలక వాని కిట్లనియె. ఇంద్రునిభార్య నపహరించియు నొక్కఁడు జీవించియుండిన నుండవచ్చును. రాముని ప్రేయసి దొంగిలి నెమ్మదినుండువాఁడు లేఁడు. అనిన గోపమునఁ బ్రజ్వలించుచు రావణుఁడు నిజభీషణమహాకృతిని ధరించి సీతనుబట్టి విమానమెక్కి దక్షిణదిక్కునకుఁ గ్రక్కునఁ బాఱె. అయ్యంగననింగి పగులనెలుంగెత్తి యఱచె. ఆమొఱ్ఱ తప్పాయె. తనప్రక్కనుండి తఱిమిన లక్ష్మణునిఁ బిలిచె. అతండు కన్నులకుఁ గానరాఁడు. బంగరు జింకకై యరిగిన రాముని నోరెత్తి కూయిడె. రాముఁడు రాఁడు. నదులకును, బాదపములకును, మృగంబులకును, పక్షులకును, వనసత్త్వములకును జెప్పుకొనియె. రావణుఁడు సీతను గొనిపోయెనని రామునకుఁ జెప్పుమనియె. జటాయువుంగని గృధ్రపుంగవా, నాకీఘోరమైనచేటుచేపడియె. నీవు రామలక్ష్మణులకుం దెలుపవేయని కరుణాంబుగా వేఁడెను.

జటాయువు రావణునితోఁ బోరుట.

౧౮3. జటాయువు నిదురించుచుండ నాయార్తధ్వని విని తటాలున మేలుకొని మేలిమిపలుకులతో నిశాచరుని

వేఁడుకొనియె. సీత పరునిభార్య. పరుని యిల్లాలిని దొంగి లించుట ఘోరపాతకము. ఇది నీకుం దెలియనిదేయని పెక్కువిధంబుల వేఁడినను రావణుండు చెవిపెట్టక జటాయువుతోఁ బోరసమకట్టెను. సీతను విడిపించునాశతో జటాయువు ముసలియయ్యు సంగరమునకుం గడంగె. వాఁడు పెద్దయుంబ్రొద్దు గడునుద్ధతితో యుద్ధమాడియు రాక్షసుని యరదంబును విఱుగఁగొట్టియు జానకిని గావ నేరఁడయ్యె. రాక్షసుఁడు పక్షిరాజు పక్షంబులనఱికిన నెత్తురులజొత్తిల్లి జటాయువు నేలంగూలె.

సీతను రావణుండు లంకయం దుంచుట.

౧౮౮. రావణుం డంత సీతతో మింటికెగిరి పాఱుచో జానకి కంకణంబులును బంగారుహారంబులు జాఱి నేలంబడియె. ఒక్కచోట నైదుగురు వానరపుంగవులంజూచి సీత తన పీతాంబరమును రత్నఖచితములగు నాభరణములను గ్రిందికివైచె. వీ రీ యాభరణముల రామునకుం గొనిపోదురుగాక. రాముఁడు నేఁబోయిన దిక్కెఱుంగఁ జాలుఁగాక యని యాసపడె. రావణుఁడు నిజాంకతలమున నిజమృత్యురూపిణియగు సీతనునిచికొని తనపత్తనమగు లంకఁజేరి సీతను నిజమందిరమునఁ బదిలముగ నునిచె.

౧౮౯. ఇట్లు కొండొకకాలము గడువ రావణుం డిట్లు మనంబున వితర్కించెను. సీత తనకు రతుకులు లే

రని యింత కెలఁగి యుండును. దానికి దానినాథునకు నడ్డమై మహాసముద్రమున్నది. అదియు నొంటరియై పగ తుఱనడుమనున్నది. ఇఁక దానిని డాయవచ్చును. అని తలఁచి శోకించు జానకిచెంతకు వచ్చి దానిని బలిమిని దననగరునకుఁ గొనిపోయి తనసంపదలఁ జూపెను. అందుఁ గాంచన స్ఫటికాదిచిత్ర స్తంభములుండె. గవాక్షములు దంతములతో వెండితో నిర్మింపఁబడి వజ్రవై దూర్యాది మణిఖచితములై యుండె. వానిని జానకికిఁ జూపె. సుందర నందనవనంబులకుం గొనిపోయె. అవి తటాకంబులు గలిగి సొంపై పక్షికులకలకలారావలలితంబులయియుండె. వా నిని జూపి భూపుత్త్రితో రావణుం డిట్లనియె. చూచితే నాభాగ్యములను. పెక్కువేల దాసీలపికిత్తు. దివ్యభూ షణములెల్ల నీయవి. అందఱ నీవేలి వైభవముల ననుభ వింపుము. అనియాగర్వి తనశిరస్సును ఆమె పాదంబులపై నునిచి రావణుండెన్నండును స్త్రీకిఁ దలవాచఁడనియె. వాని వేఁడికో లోకింతయు నంగీకరింపక వాఁడిత్తునని చెప్పిన వైభవంబుల సరకుసేయక వానిస్తోత్రములఁ జెవిసోఁక నీయక ధృతితో సీత చలింపకనిలిచె. మఱియు నడలక వానికిట్లనియె. రావణా, నీకును బురంబునకును రాక్షస గణంబునకును జావు తెచ్చుకొనెదు. నాధర్మమునుండి మరల్ప నేరవు. ఊరకుండుమనియె. అని నిబ్బరంబునఁ బలి

కినఁ గడునలిగి భయంకరుఁడై దశవదనుఁడు నాయిష్టంబు సేయవేని నిన్నువధించి నీమాంసము రేపట భుజింతునని కొందఱు రక్కసులఁబిలిచి ఆమెను వారిచేతుల కప్పగించి యిట్లని నియమించె. దీని నశోకవనంబునకుం గొనిపొండు. అందు నయభయంబుల నాయభీష్టమున కియ్యకొలువుఁడు. అని పుత్తెంచిన బ్రహ్మ ఆమెను గరుణించి యింద్రునంపెను. ఇంద్రుఁడు సీతనోదార్చుచు నామెకు బలము తఱుగకుండ భుజింపనమృతము నిచ్చెను. సీతయాయోగ్రంబునుమనంబున రామలక్ష్మణులకర్పించి పదంపడి భుజించె. ఇట్లారడిల్లి నెమ్మదినుండె.

రామలక్ష్మణులు పర్ణశాలకువచ్చి విలపించుట.

౧౮౬. అట రామచంద్రుఁడు స్వర్ణమృగమునుజంపి సత్వరముగఁ బర్ణశాలకువచ్చుచు సీత మారీచుని చావుకూతను వినియుండునో యనిభయంబున శంకించుచు విషాదమందెను. అతివేగమునఁ గ్రమ్మఱుచుండ నెదుట లక్ష్మణుని దన్నుఁగూర్చివచ్చువానిని విగతప్రభుని విషణ్ణుఁ జూచి రామునిఖేద మధికమయ్యె. లక్ష్మణా! సీతను విడిచి వచ్చితే. అది బ్రదుకునదే. కాదేని వైదేహిచచ్చినపిదప వచ్చితివేయని యల్లననిందించి రాముఁడు లక్ష్మణునితోఁ గూడి పర్ణశాలను జేరెను. అందు సీత లేదు. రాముఁడు మాటిమాటికి సీతను విడిచితేయని దూఱిన లక్ష్మణుఁడు

గతవృత్తాంతము నుడివి నన్ను సీత నీచవాక్యములఁ బొడిచెనని వివరించెను. అనిన మనోవ్యధచే రాముఁడు స్త్రీస్వభావ మెఱుంగవే. క్రోధమున నాఁడుది యాడువేఁడి మాటలఁ బాటించి దాని నొంటరిగా విడువఁదగునేయని తమ్మునిదూఱె. అంతనతం డెల్లదిక్కులకుం బాఱుచుఁ జేరువనుండు పొదలెల్ల రోయుచు, నార్తస్వనంబుల నా ప్రేయసింగంటిరే యని చెట్లులను మృగగజశార్దూలములను వేఁడును. హాసీతా! సీతా! దాఁగియుండెదే. నాతోనవ్వులకాటలాడెదే. చాలునే యింకఁజాలునే. వేవేగరాఁగదే. నీహాస్యము నాకుఁజావయ్యెడునని కూయును. దీనికంతటను మాఱుమాటలేదు. సీతయెందులేదని మనంబునసిశ్చయమయ్యె. అంతట నన్నదమ్ములు గోదావరికేగిన నానది సీతావృత్తాంతంబేమియుఁ జెప్పదయ్యె. అందుండి మగిడి యడవికింజనిరి. ఎల్లెడలఁగలయ వెదకిరి. జింకలమందనుగని సీతయెందేగె నని యడిగిన నవి సీతను రావణుఁడు గొనిపోవుటను జూచినవి కావున దక్షిణదిక్కునకుందిరిగి యట్టులెత్తి యాకాశమునుజూచిన దక్షిణాభిముఖులై చనిచని పోవంబోవ నొక్కచో ఘోరయుద్ధముజరగిన గుఱుతులు కనఁబడియె. అది రావణునితో జటాయువు పోరినరణరంగము. అందు జానకి యాభరణంబులును హారములును దునిఁగిపడియుండినఁ గని దుఃఖవివశుఁడగు

చు భూపతి యగ్నిసందీప్తశరంబులఁ గోదండమున సంధించి జగంబు నాశముగావించెదనన్న లక్ష్మణుండు తిన్నన వారించుచు మృదువచనంబులంబలికె. రామా, మున్నెల్ల నీవు మృదువై దాంతుఁడవై సర్వభూతముల హితము నుగోరుచుందువు. కోపవివశుఁడవై నిస్వభావముచు నిప్పుడు వదలఁదగునే.ఒక్కఁడుచేసిన యపరాధమునకుఁ బ్రపంచము నాశముచేయఁజెల్లునే. అని చల్లనిమాటల ననునయించి ప్రియంబుగఁ బలికిన రాముఁడు తొల్లింటి చందమ్మున శాంతుఁడయి మరలఁ గాంతామణి నరయసాగె.

౧౪౭. వెదకుచువచ్చి వారు జటాయువునుజూచిరి. ఆశూరగృధ్రము నెత్తుటఁదడిసియుండఁజూచి రాముఁడు వీఁడు జానకిమరణమునకుఁ గారకుఁడని యొక్కక్షణము సంశయించెనుగాని యంతలో జటాయువు వారలకు రావణునితోఁ దానుబోరుటయును దనయపజయమ్మును సీతవిలాపమును రాక్షసుఁడు దక్షిణదిశకుఁబోవుటయు నెఱింగించి కృతకృత్యుఁడైశూలి కాలధర్మమునొందెను. భ్రాతలాప్రీతను దహించి దుఃఖించుచు సీత నన్వేషించుచుఁ బోయిరి.

కబంధవధ.

౧౪౮. మార్గంబున నతిఘోరరూపుఁడగు నొక్కరాక్షసుఁడు ఆరాజకుమారులఁబట్టుకొనెను. తమ్ముఁబట్టిన

వాని భుజములను వారుఖండింప వానికి శాపమోక్షము య్యెను. వాఁడు తనదేహమును దహింపవేఁడెను. అట్లు వారుదహింపఁ జితాగ్నినుండి వాఁడు నిజరూపమున వెడ లెను. అతఁడు సుందరుఁడగు కబంధుఁడు. దనుసుతుఁడు. అట్లువెలువడి కబంధుఁడు దాశరథులకిట్లనియె.మీరు సుగ్రీ వునికడకేగుఁడు. అతఁడొక వానరుండు. వాఁడు సూర్యుని కుమారుఁడు. ఇంద్రునికుమారుఁడగు వాలియనువాఁడు సుగ్రీవునియన్న. ఇంటినుండి వాలి సుగ్రీవునివెడలఁగొట్టె. సుగ్రీవునితో మైత్రినెఱపుఁడు. వాఁడు సీతనువెదుక నా నాదిక్కులకుఁ గోఁతులఁబంపును. వారవశ్యము సీతను జూచివత్తురు. అని సుగ్రీవుని జేరఁబోవ వనములలోఁ బో వలసినమార్గమును వివరముగ నెఱింగించి మార్గమధ్య మున శబరియను తాపసియున్నది. అది యతిపుణ్యవతి. దానిని జూడుమా. రామా, నీదర్శనమున దానికిమోక్షం బు (విమోచనము) ప్రాప్తించును. అనివెండియు నొక్క పరి సుగ్రీవుతో సఖ్యముసేయుమని బోధించి కబంధుఁడు దివ్యసుందరవిగ్రహుఁడై యదృశ్యుఁడయ్యె.

శబరి రాములఁ బూజించుట.

౧ర౫. కబంధుఁ డెఱింగించిన మార్గమున నన్నదమ్ము లుపోవుచుఁ దోవలో శబరింగనిరి. శబరి కొందఱు తాప సులకు సపర్యలుసేయుచుండ వారు దేహములఁ దొఱఁగి

పోవుచు నను్గ్రహించి రామలక్ష్మణులు ఇచ్చటికివత్తు రు. వారిని బూజింపుమని శబరితోననిరి. శబరియు రామ లక్ష్మణులకై ఫలాదులసేకరించియుండి యతిథిసపర్యలను జేసెను. అంత రామచంద్రుననుజ్ఞవడసి శబరి యగ్నింబ్ర వేశించి యందుండి తేజోరూపమునుదాల్చి తనప్రియగు రువులుండు నూర్ధ్వలోకములంజేరెను. ధర్మబద్ధులై యిహ లోకమును విడువనేరక రామలక్ష్మణు లడవితోి వంజని సొంపారుపంపాసరోవరమును జేరిరి. అనియి ట్లనివసంత మాంబ మొఱింగించిన శిష్యవర్గం బనంతర కథం దెలుప వేయని ప్రార్థించిన దయావల్లియగు నుపాధ్యాయామతల్లి యిట్లనియె.

చ. కనకదుకూలముం దళుకుఁగౌస్తుభముఁ వనమాల (యుఁ సుద

ర్శనమును బాంచజన్యమును శార్ఙ్గమునందకముఁ (గదాయుధం

బును వరవత్సలక్షణముః బూనిధరించి మనోజ్ఞదే (హకాం

తిని జెలువొంది వక్షమున దేవినిదాల్చిన వెన్నుఁడా (దటఁ.

శ్రీ. శ్రీ. శ్రీ.

కిష్కింధాకాండము.

ఆఱవ యధ్యాయము.

క. శ్రీపద్మభవానుగ్రహ
దీపితదోర్బలమఘాంధ దితిసుతచేష్టా
వేపిత తాపసదేవ వి
లాపాశ్రితచక్రధరుఁడు లక్ష్మీవరుఁడున్.

భల్లూక వానరములు దేవాంశజనితము లగుట.

౧౫౦. విష్ణుమూర్తి పుడమిపై నవతరించెదనని దేవగణప్రార్థితుఁడై నిశ్చయించినప్పుడు వేలుపులం దమతమయంశముల వానరభల్లూక రూపముల సృజింపుఁడని యానతిచ్చె. అయ్యవి రామచంద్రునకుఁ గలిగిన విపత్కాలంబునందు సహాయములయ్యె. ఇదిమీరెఱింగినదియకదా! అవిసాధారణములగు కోఁతులు నెలుఁగులుగావు. అవి దేవతాసంబంధములగు మృగములు. కామరూపములు. మృగములయ్యు నమానుషశక్తిగలవి. ఆర్యమతగ్రంథములయందు మృగము లివియనియు నరులువీరనియు స్పష్టముగ నేర్పడి విభజింపఁబడియుండలేదు. భగవదవతారములందు నర

దేహము లెట్లు ధరింపఁబడునో అట్లే న్యూనములను సందేహ మొకింతయు లేక మృగరూపములు ధరింపఁబడు. తత్త్వము విచారించిచూడ మనుష్యులును మృగములును నస్యాదులును వేఱువేఱువర్గములుగావు. సర్వవ్యాపకమగు భగవచ్చైతన్యమే అన్నింటియందును నిండి వేఱువేఱుగవ్యక్తమగు చున్నదిగాని యొక్కటనుండి మఱియొకదానియందు లేదనుటలేదు. ఈయంశము చక్కఁగనరయవలయు. ఉపాధులదేహములు మాఱినను అందలిచైతన్య మొక్కటియేయనియు నది భగవచ్చైతన్యమనియుఁ దెలిసి యెల్లెడల నెల్లరూపములనుండు చైతన్యమును విమర్శించి కని సేవించుటొప్పు. నరులమని గర్వించి యితరభూతములచేఁ బనిగొన నధికారులమనియు వానికై పాటుపడఁ బూటపడినవారము కామనియు నెంచరాదు. మనమును సమస్తభూతములు నన్యోన్యాను బంధములచేఁ గట్టుపడియున్నాము. కావున భూతముల కన్నింటికి నన్యోన్య సంబంధ మనుస్యూతముగనున్నది. ఇట్లెఱింగినవారు సర్వభూత దయాపరులగుట నిశ్చయము. పూర్వకాలమునం దీభూతదయ యార్యావర్తమున నెగడియుండెనుగాని యిక్కాలమున నాధర్మము మిగులక్షీణించియున్నది. దాని కింగారణ మిప్పటివారికిఁ బ్రాయశః ప్రాచీనధర్మపద్ధతుల యం దభిరుచి తప్పియుండుటయే. అట్లగుటచే నరరూపము

వచ్చినదని మదించి మనలనడుగువారు లేరనియెంచి మన క్రిందిభూతములందు స్వేచ్ఛగా మనయధికారము నెఱపుచు వానినిదయతోఁ బ్రోవక కాఱియఁబెట్టుచున్నాము. అట్టిభల్లూక వానరములకు రాజు సుగ్రీవుఁడు. వాలితమ్ముఁడు. పంపాసరోవరతీరంబున ఋష్యమూకపర్వతమున నుండువాఁడు. సుగ్రీవుఁడే సీతావియోగ సంతాపమునఁగుందు రఘునందనునకు సహాయుఁడయ్యెను.

రాముఁడు సీతకై తపించుట.

౧౫౧. రామలక్ష్మణులు పంపాసరోవరమును జేరిరి. [ఆసరోవరతీరంబున ఋష్యమూకపర్వతమున వానరభల్లూకరాజగుసుగ్రీవుని యన్నవాలియుండు వాఁడు] ఆసరస్సు శోభిల్లుప్రదేశము స్వచ్ఛము. అందలినీరుస్వచ్ఛము. గాలిచల్లనిది. విరులు సుగంధపరిపూరితములు. ఇవియన్నియు సుఖకరములయ్యును రామునకు సంతాపహేతువులయ్యెను. తనయనుంగుఁ జెలితో నెలమితో నట్టిమనోజ్ఞప్రదేశముల నలిపిన విహారములు మనసునకువచ్చె. చెలితోఁగూడి సంచరించుచో నాసౌందర్యములు ఇనుమడించి తోఁచె. ఇప్పుడప్పుడఁతిలేమి రాముఁడు వానింజూచి విలపించె. లక్ష్మణుం డంతటఁ దియ్యని పలుకుల రాము ననునయించి యోర్పుగదురఁ దగుపనికింబురికొల్పుచు నిట్ల

నియె. పురుషోత్తమా! ఇట్లు వగవకుము. వగకుంజిక్కి పుణ్యాత్ములు వివేకమును విడుతురు. ఊరడిల్లుము. మనో దుర్బలము మానుము. తగినప్రయత్నము లేక బలవంతులు ను గోలుపోయిన వస్తువులఁ బడయఁజాలరు. పౌరుషశక్తి కార్యముల నిర్వహింపనోపును. దానిని మిగులుశక్తి వే ఱొండు భూమిలో లేదు. దానిచే లభింపనిదియు లేదు. అని సౌమిత్రి శాంతవచనముల దృఢముగఁ బలికిన రాముఁడు తేటి వ్యసనమును శాఱఁదోఁచి తాఁ జేయంగల పనికి నుద్యమించె.

సుగ్రీవుఁడు హనుమంతుని రాముని కడకుఁ బంపుట.

౧౫౨. ఇట్లు సంచరించుచుండ దీర్ఘబాహువుల నాయుధపాణుల రాజకుమారుల రామ లక్ష్మణుల సుగ్రీవుఁడును వాని యనుచరులును గని శోకించి వీరి ని వాలిపంపె. నిశ్చయమని తలఁచి మిక్కిలియడలిరి. సుగ్రీవుఁ డంతధైర్యశాలిగాఁడు. అపాయ సమయముల జడియువాఁడు. హనుమంతుఁడు వానిమంత్రులలో నిపు ణుఁడు. వాయు పుత్త్రుఁడు. ధీరులలో నతిధీరుఁడు. అట్లగు టచే నతండు సుగ్రీవునకు బుద్ధిచెప్పి యూరడించి నేనేగి యావీర కుమారుల భావంబు లరసి వచ్చెదననిపలికి భి క్షువేషంబున దాశరథుల సమీపించి వినీతుఁడై పూజిం చి యిట్లనియె. అయ్యలారా! మీ రెవ్వరు? మీపనియె

య్యది? నాకుఁ దెలుపవే. నేను హనుమంతుఁడను. సుగ్రీవుని సచివుఁడ. వనచరుఁడ. మారాజుపంపున మీదర్శనముచేసితిని. అనిమధురవాక్యములు పలికిన రామచంద్రుఁడతి మోదమంది తమ్మున కిట్లనియె. సౌమిత్రీ! ఈదూతయెంతయుఁ గుశలుఁడు. మనహృదయముల హరించె. వీని సచివునిగఁ బడసిన సుగ్రీవుఁడు భాగ్యశాలి. వీనికిం దగిన విధంబునఁ బ్రత్యుత్తరంబు లిమ్మనియె. లక్ష్మణుఁడు సుగ్రీవునియెడఁ దమకుంగల సౌహార్దమును దెలిపి తమపనినంతయు నెఱిఁగించి యిట్లనియె. అయ్యా! సీతను గోలుపోయి వెదకుచు సుగ్రీవుని సహాయంబును గోరివచ్చితిమి . అనిన విని హనుమంతుఁడు మనంబున నీమహాశూరులచే సుగ్రీవుఁడు సోదరునోడించి రాజ్యంబుఁ బడయనోపునని తలంచి సంతోషమున నుప్పొంగె. అంత నద్భుతవానరరూపంబును గైకొని రామలక్ష్మణులను మోచికొసి సుగ్రీవుని చెంగటికిం గొనిపోయి కార్యగతుల సంక్షేపముగ నెఱింగించె. అంత రామసుగ్రీవులు పరస్పరసహాయమును గోరువారగుటచే నుండొరుల చేతులు గీలించికొని యగ్ని ప్రదక్షిణముచేసి మిత్రులుగ నుండుదమని ప్రతిజ్ఞ సేసిరి. పిదప వారిద్దఱును దమకుఁ గలిగిన మిత్రలాభమునకును సంభాషించిరి.

రామసుగ్రీవుల మైత్రి.

౧౫౩. అప్పుడు సుగ్రీవుఁడు రాముని కిట్లనియె. రావణుం డొక్క స్త్రీని బలిమిమైఁ గొనిపోవ నామె హారామా, హాలక్ష్మణాయని వాపోవుచు నుత్తరీయమున నాభరణములఁ గట్టి దిగవిడిచె. నేనుదీసి భద్రముచేసితి. అని గుహనుండి తెచ్చి యిచ్చిన రాముఁ డాయాభరణములు సీతవని గుఱుతించి యక్కునఁ జేర్చి చూచి తే లక్ష్మణా, యీపయ్యెదకొంగు. ఈయాభరణముల వైదేహి యిందు జాఱవిడిచె. అని శోకంబునఁ బలికిన యన్నకుఁ దమ్ముఁ డిట్లనియె. సీత కేయూరముల నేనెఱుంగను. కుండలముల నెఱుఁగ. ఎప్పుడుగాని సీతపాదములకు మ్రొక్కుచుందును. కావున నామె ధరించు నూపురంబుల బాగుగ గుఱుతించ నేర్తుననియె. బాలురారా! లక్ష్మణుఁడన్న భార్యయెడ నెఱపు కోమలభక్తిని జూడుఁడీ. ఇదివానిమాటలచేఁ దెలిసె. ఎన్నండును గన్నులెత్తి సీత మొగమేనియుఁ బాహువులేనియుఁ జూడఁడు. పలుమాఱులు సాగిలి మ్రొక్కుటం జేసి చిన్ని కాలులం జెన్నొందు నగల నెఱింగె.

౧౫౪. భార్యకై విలపించు శ్రీరాము నోదార్చుచు వానరపతి సీతాన్వేషణమునందుఁ దోడయ్యెద ననిపలికిన

రాముఁడు సంతసించి తన క్రొత్తచెలికానికిఁ దానును దోడుపడుదునని మాట యిచ్చె.

సుగ్రీవుఁడు రామునితో స్వవృత్తాంతము చెప్పుట.

౧౫౩. మఱునాఁడు రఘుకుమారులకు సుగ్రీవుఁడు తనవృత్తాంతము నిట్లు తెలిపెను. ఏనీవిధంబున నన్నయగు వాలితోఁ గలహించితిని. వినుఁడు. నుడివెద. మాతండ్రి కాలగతుండైనఁ బెద్దకొడుకని వాలికిం బట్టముఁ గట్టి సింహాసనాసీనుం జేసిరి. వాలి రాజ్యపాలనము సేయుచుండ మాయావియను నసురునకును వాలికిని గలహము సంభవించెను. ఒక్కనాఁడు నడురేయి మాయావి వాలిం బోరికిం జీరిన నేను వెంటరా వాలి పురంబు వెడలివచ్చె. నిశాచరుఁడు పరుగెత్తుడు వాలియు వానివెంటనంటి పోయెను. చనిచని యసుర యొకబిలంబుఁ జొచ్చె. దానింగని వాలి యేను దానవునిఁ దగిలిపోయెద. నీవీబిలద్వారమున నుండుము. అని నన్ను నియమించి లోనేగె. ఏనొక్క సంవత్సరమచ్చటఁ గాచి నిలిచితి. వాలి రాఁడాయె. అన్న చచ్చెనని తలంచుచుండ గుహనుండి నెత్తురు పాఱసాగెను. దానిచే రాక్షసుఁడు వాలిని జంపెనని నిశ్చయించి పెనుబండతో గుహమూతఁ బెట్టి మరలి కిష్కింధకు వచ్చితి. అందు మంత్రులన్న రాజ్యమునకు నన్నుఁ బట్టము గట్టిరి. అట

వాలి యసురచేఁ జావక యసురుం జంపి వచ్చుచో బిలద్వారమునఁ దా వెలువడకుండ నడ్డమయిన మూఁత రాతింగని మిక్కిలి కోపించి పురంబుఁ జేరి గద్దియపై నేనుంటఁగని మఱియొకింత కుపితుఁడయ్యె. నేనెన్నియోవిధములుగ క్షమింపుమని వేఁడిన నంగీకరింపక నన్ను రాజ్యమునుండి వెలివేసి నాభార్యంగైకొనియె. నాటంగోలె ఇల్లులేక దిక్కుమాలినవాఁడనై యొందేనిఁదిరుగుచుందుదు. రామా, ఇఁకనైన నీశక్తిచే నన్నను జయించి రాజ్యము చేకొందువని యాస గలదు.

వాలి సుగ్రీవుల ద్వంద్వయుద్ధము.

౧౫౬. అనిన రాముఁ డంగీకరించి ధైర్యము చెప్పిన సుగ్రీవుఁడు వాలిని బోరికిఁ బిలిచె. అన్నదమ్ములకు ఘోర యుద్ధము చెలఁగెను. చెలఁగిన సుగ్రీవుఁడోడిపాఱె. రాముఁడు కోదండపాణియై ప్రక్కన నిలిచియుండియు భండనంబునకుఁ గడంగకయుండె. సుగ్రీవుఁడు రామునిం దప్పు పట్టిన రాముఁడు అయ్యా! తోఁబుట్టువులు మీరిద్ద ఱొక్కరూపగుటం జేసి నీవనియు వాలియనియు వేఱుపఱుప నేరక ప్రమాదమున నిన్నుఁ దాఁకునోయని యమ్ముఁబ ఱుపనోడితిని. కొండొకపరి కయ్యమునకు నేగుము. సుగ్రీవా, నీవు పుష్పమాలికఁదాల్చిన నిన్ను నెఱిఁగి వాలిం

గూల్చెద. అనిన వల్లెయని యతఁడు చని వాలిని సంగర మునకు రమ్మని పెలుచనఱచె. ఆఘోరనినాదమును విని వాలి యుద్ధతితో నడుగెత్తి నడిచిన వానిభార్యయగు తార వలదని వారించునదియై యిట్లనియె. సుగ్రీవునకు నీతోఁ బోరునంతటి ధైర్యముగలదే. ఇప్పుడు కయ్యమునకుఁ బిలువఁ గారణంబుండు. వానికెవ్వఁడో బలశాలి తోడు వచ్చియుండు. అయోధ్యనుండి రామలక్ష్మణులను రాకొమరులు వనంబున నున్నవారని నాకుమారుఁ డంగదుఁడు నాతోఁజెప్పె. వారు సుగ్రీవునికిఁ దోడగుదురేమో. నాథా! తమ్మునితో సంధిచేయుము. వానిం బురమ్మునకు రప్పించి యౌవరాజ్యమునకుఁ బట్టము గట్టుము. ఇట్లు తన నాథునకిఁ బ్రాణభయంబగునో యని భయంబునఁ దార వివేకము నెఱపుచుఁ దిన్ననిమాటలఁ జెప్పె.

రాముఁడు వాలిం జంపుట.

౧౫౭. వాలియుఁ దారను గూరిమితో నాదరించి పలికె. పోరికిం బిలువంబడి పోకుండుట పౌరుషంబే. నే రాముని మాఱుకొనను. తమ్మునింజంపను. అనిపలికి వెలువడి సుగ్రీవునిపై రభసంబున నుఱికిన నన్నదమ్ములు మరలఁ బోరిరి. పెండియు సుగ్రీవుఁడు క్రిందుపడె. అయ్యెడ రామచంద్రుఁడు నారాచము శరాసనమున సంధించి వాలి

వక్షస్థలంబున నాటనేయుటయు నతండు నేలంగూలె. వాలి మరణము నొందుచు రాముఁడు చేరరా వానింగని ధైర్యంబునఁ దిన్ననిమాటల దూఱుచు నిట్లనియె. నీది కానిపోరున నీవేల కలిసితివి. వైరితోఁబోరు శూరుని గూలనేయ నగునే. ఇది ధర్మమే. క్షత్రియున కిది తగునే. రామా, నే నీకెట్టి యపరాధముం జేయను. నిన్నవమానించను. నన్నేలచంపితివి. నేను గోఁతిని. వేఱొండు కోఁతితోఁ బెనుఁగులాడుచో నీవేల నన్నుఁ జంపితివి. నాకని శోకింపను. మరణ మెల్లరకు సిద్ధము. రామా, నీకనియే విచారించెద. మరణకాలమున నిన్నడిగిన నీవెట్లు సమర్థించుకొనెదవు. అని నిందించిన రాముఁడు గంభీరవచనంబుల నిట్లనియె. వాలీ, ఇది మా రాజవంశమునకు లోఁబడిననేల. ఇందలి ప్రజలను న్యాయమార్గమున రక్షించుట మాకేని కుచితము. అట్ల చేసితి. నీవు తమ్మునిభార్య నపహరించితివి. ఈ మహాపాతకమునకు రాజగు భరతునకుఁ బ్రతినిధినై యపరాధివగు నిన్ను దండించితి. శూరుఁడని నీతోఁబోరితినే. అనిన విని వాలి యిట్లనియె. నేను బాపముచేసితిని. దానికై నన్నుఁ జంపితివి. ఇది నానేరమునకుం దగిన దండనమగును. అంగదుఁడు నాకొక్కకుమారుఁడు. వాని రక్షింపవేయని ప్రా

ర్థించె. అట వాలిభార్యయగు తార వాని దుర్దశవిని యం గదునితోవచ్చి మరణమాసన్నమై పడియున్న జీవితేశ్వ రుసిపైఁబడి ప్రేమాస్పదంబులగు మృదువాక్యముల విలపిం చె. వాలియు రాజ్యమును గ్రహింపుము. అంగదుఁడు పసి వాఁడు. తండ్రిలేనివాఁడు. నీకొడుకునట్లు రక్షింపుమని సుగ్రీవునితో వాత్సల్యమునఁ బలికి తన కొడుకునకు మంచిబుద్ధులు గఱపి ప్రాణంబులవదలె. అట్లు పూనిన పని నెఱవేఱ సుగ్రీవుఁడంత నన్నచావునకుఁ బశ్చాత్తాప మునిండ వివశుఁడయ్యెను. తారయు నోరామా, నన్నుఁ జంపుము. నాపతింగూడి స్వర్గంబున కరిగెదను. అనియే డ్చిన సీతాపతి దానిని మృదువాక్యముల నాశ్వాసించి వారల వారించుచు నీయార్తనాదంబులు మృతులకు మే లుసేయవు. వాలి దాఁజేసిన పుణ్యకర్మములచే నూర్ధ్వ లోకమున కరిగి సుఖంబున్నవాఁడు. ఇఁక నేనువకుఁడు ప్రేతకార్యములు గావింపుఁడని నియమించెను.

సుగ్రీవుని పట్టాభిషేకము.

గీ. ఎంతయు నాడంబరమున వాలికి నుత్తరక్రి యలు జరగె. తదనంతరము హనుమంతుఁడు వేఁడిన రా మచంద్రుఁడు సుగ్రీవునకుఁ బట్టాభిషేకము సేయుఁడని యు నంగదుని యువరాజుగఁ జేయుఁడనియు నియమించెను.

ఈమహోత్సవము కిష్కింధలో జరగెను. అందులకు రాముని బిలిచిరిగాని వనవాసవ్రతుండు గావునఁ బురిలోఁ జొరక వీరారలు వర్షాకాలము గడుచునంతకు నగరంబున సుఖంబుండుఁడు. నేనును లక్ష్మణుండును గాననమున గుహాలో నుండుదుము. వానలు నిలిచిన సీతను వెదుకనగును. అని సుగ్రీవాదులఁ బుత్తెంచెను.

౧౫౯. అట్లు వానకాలము సెల్లిన హనుమంతుఁడు సుగ్రీవున కిట్లనియె. దేవా, మిత్రకార్యమును దలంపవే. నీవు సుఖంబున మునిఁగి దానిని మఱచితివే. అనిన సుగ్రీవుండు వానరసేనం గూర్పుమని యాజ్ఞాపించెఁగాని సీతను గొనివచ్చు మహాకార్యమందుఁ దానె మొనసి ప్రయత్నింపఁడయ్యె. దీనింగని రాముఁడు శోకోపహతుండై తమ్మున కిట్లనియె. లక్ష్మణా! వానకాలము నాలుగునెలలు నూఱేఁడులుగ గడిపితిని. సుగ్రీవుని జేరఁబొమ్ము. వాఁడు తాఁ జేయఁదగిన పనిని మఱచె. వానిని హెచ్చరింపుము. అని రాముఁడు పలికిన లక్ష్మణుఁడు రభసంబున సుగ్రీవుఁడు బొంకరి. వానిం జంపెద. అని కోపించిన రాముఁడు వారించి యట్లుకాదు. సుగ్రీవునితో మృదువచనంబులు వల్కుము. కఱకులాడకుము. అనియెఱుంగఁ దెలిపిపంచె. కిష్కింధకు సౌమిత్రియేగి రాజభవనముఁ జేరి సుగ్రీవున

కెఱింగింపుమని యంగదుని బంపె. అంగదుఁడు సుగ్రీవుంజేరి నాకుం జూడ లక్ష్మణుం డలిగి యున్నవాఁడని తోఁచెడి. అనిన సుగ్రీవుఁడును భయంపడి యెదురేగక మసలె. హనుమంతుఁ డదిగని సుగ్రీవునికడ కేగి నీవు రామునకుఁ దోడయ్యెదనని చేసిన వాగ్దానమునుదలంపుము. శరత్కాలమువచ్చియు నీవుచేసిన బాసను జెల్లింపవు. రాముఁడు నీకుం జేసిన మేలునంతయు మఱువకుము. లెమ్ము. చనుము. సౌమిత్రింగని వినయంబున వేఁడుము. అనిబోధించె. అంతలో లక్ష్మణుఁడు నగరులోనికివచ్చెఁ. దానిం దెలిసి సుగ్రీవుఁడు వడవడవడఁకుచుఁ దారా! నీవేగి లక్ష్మణుని చిత్తమును మెత్తఁబఱుపుము. అనిపంచినఁ దార లక్ష్మణునింగని మృదువచనంబుల వేఁడుచు నయ్యా! కోపమునకుమూలమేమి యనిన సౌమిత్రి ప్రశాంతుఁడై తారకు రామునిశోకంబును దెలిపి నీపతి విషయానందవివశుఁడై దానిని స్మరింపఁడు. నీవేని మీఁదఁ జేయఁదగు కార్యమును మాకుఁజెప్పుమా యని యడిగె. అంతటఁ దారయు సుగ్రీవుం డొక్కింత కామాసక్తుఁడయ్యె. వాని ప్రమాదమునకు సైరింపుమా. అతండు ప్లవంగముల నింతకుమున్న రావించెఁగాదె. సౌమిత్రీ, యింత యేల ? నీవంతఃపురమునకు రమ్ము. అందు భార్యాపరివృతుఁడై సుగ్రీవుఁ

దుండు. సత్పురుషులు మిత్రభావంబునఁ బరభార్యలంజూచిన దోషావహాముగాదు. అని వేఁడెను.

౧౬౦. లక్ష్మణుం డంతిపురింజొచ్చి సుగ్రీవుంగని కోపించి కఠినవాక్కుల వాని కిట్లనియె. నీవు కృతఘ్నుఁడవు. మాటజరపినలెస్స. కాదేని వాలివెంట యమపురంబున కేగెదవు. అనుచుండఁ దారమాత్రోడ్డి యిట్లనియె. సుగ్రీవుని ప్రమాదంబును క్షమింపవే. ప్రాకృతునట్లు నీవు కోపమున కెడమీయఁదగునే. తియ్యందనమును జెలిమిని జూపవే. అనిన లక్ష్మణుండు తీవ్రకోపియయ్యు మృదుస్వభావుండుగావున శాంతిల్లె. సుగ్రీవుండును మన్నన వేఁడి రాముని చెంతకు వచ్చెదననియె. అంతట లక్ష్మణుఁడును దనకోపవచనంబుల క్షమింపుమని సుగ్రీవుని వేఁడి యిద్దఱు మహాసేనలంగొని రాముని జేర నరిగిరి.

సుగ్రీవుఁడు వానరుల సీతను వెదకుటకుఁ బంపుట.

౧౬౧. సుగ్రీవుఁడు నాలుగుదిక్కులకు వానరకోటి నంపి సీతను వెదకిరండని నియమించెను. దక్షిణసేన కధ్యక్షుఁ డంగదుఁడు. అందు హనుమన్నీలాదులు పెక్కండ్రు పేరుపొందిన శ్రోతులుండిరి. వారింజూచి సుగ్రీవుఁడు నెలదినములు వెదకిరండు. జానకినిగనివచ్చినవారికిఁ బసదనములనొసఁగెద. వారికి సుఖంబయ్యెడు నని వుత్తెంచెను.

౧౬౨. అట్టియెడ హనుమంతుఁడే కార్యనిర్వాహ

కుఁడని సుగ్రీవుఁడుంచిన విశ్వాసమును హనుమంతుని నిజస్వరూపమును వానిశక్తియును రామచంద్రుఁడెఱింగి చేరఁబిలిచి నీవు దీని గుఱుతుగ జానకి కిమ్ము. ఇచ్చితివేని తనముద్రయుంగరమిచ్చి నీవు తన మేలును దలంచువాఁడవని యెఱింగి సీత నిన్ను విశ్వసించును. అని రాముఁడుపంపెను. ఇట్లు నాల్గుదిక్కులకు వానర సేనలు తరలి యెగురుచు బీరములాడుచుఁజనిరి. నెలచనుడు పూర్వపశ్చిమోత్తర దిక్కులకుంబోయిన మూఁకలు సీత నెందునుగానక తలలు వంచుకొని మగిడివచ్చిరి.

అంగదాదుల ప్రాయోపవేశము.

౧౬౩. అట నంగదుఁడును వానిదండును దక్షిణమున సీతను వెదకుచు నెందుచుంగానక వేసరి నిరాశచేసికొని చేయునది శోఁచకుండిరి. దక్షిణసముద్రము దనుకఁబోయిరి. ఇఁక నెందుఁబోనేర్తురు? నెలదినములు చెల్లె. వచ్చిన పని నేఱవేఱమి మగిడి పోనోడి వివశులగుచు నేలవ్రాలిరి. హనుమంతుఁడు మరలిపోవుదమని పురికొలిపెఁగాని యంగదుఁడు కార్యము నిష్ఫలంబయ్యె. సుగ్రీవునిజూడ నొల్లనని యన్నమువిడిచి చావనిశ్చయించి నేలంగూరుచుండె. తక్కుంగలవారలు తమకునదియ మేలని వానిక డంగూరుచుండిరి. అట్లు భోజనము లేక మూర్ఛితులైయుం

డఁ జేరువనున్న గుహనుండి జటాయువున కన్నయగు సంపాతియను గృధ్రము తిండిదొరకెఁగదాయని సంతసించి వారిని డాసె. వానిరాకంగని యంగదుఁడు హనుమంతునితో హీనస్వరమున నిట్లనియె. హనుమంతా! రామకార్యమున జటాయువుచావఁడే. మనము నట్లు చచ్చువారము. అనిన నామాటలను సంపాతివిని సోదరుఁడు చచ్చెనని దెలిసి యిట్లనియె. అయ్యలారా! జటాయువు నాతమ్ముఁడు. నాకిక నేమియుఁడె. ఒక్కచో సూర్యుని వాడికిరణములు సోఁకనీయక యనుజునింగాచితి. అప్పుడు నారెక్కలుగాలెను. అని శ్రద్ధతో నాతురంబున నడిగిన నంగదుండంతయు సవిస్తరంబుగఁ దెలిపి సీతాన్వేషణమునకుఁ దోడుసేయుమని ప్రార్థించెను. అనిన సంపాతి యిట్లనియె. ఒక్క రూపసంపన్నయగు తరుణిని రావణుఁడుబలిమిమైఁ గొనిపోవుచుండఁ నేఁజూచితి. ఆసుందరి సీతకాఁబోలు. రావణుని నగరము లంక. దక్షిణసముద్రమున నెనిమిదివందలమైళ్లదూరమున నొకద్వీపమున లంకానగరమున్నది. గృధ్రములు తమయాహారవీర్యమున నూఱుయోజనములకెక్కుడుదూరమును జూడఁగలవు. కావున నేఁజూచిచెప్పెద. దవ్వగులంకలో రావణుండును సీతయునున్నవారు.

౧౬౮. అని సంపాతి పలికిన వా రిట్లు విచారించిరి. ఇది నిశ్చయము. జానకియుండు చోటెఱింగితిమి. ఎఱింగియు నేమయ్యె? ఈవానర సేనలో నెవ్వండు నూఱుయోజనముల సాగరముదాఁటనేర్చును? అనుచుండ నొక్కండు పదియోజనము లెగిరి దాఁటుదుననియె. మఱియొకఁడు నేనిరువదియామడలు లంఘింతుననియె. తక్కుంగలవారు తమతమశక్తికొలఁదులఁ బలికిరి. మహాబలుఁడు వాయుపుత్త్రుఁడునగు హనుమంతుఁ డూరకుండె. వానిని సమీపించి వృద్ధభల్లూకమగు జాంబవంతుఁడిట్లనియె. హనుమంతా! నీవు వాయుపుత్త్రుఁడవుగాదే. నీతండ్రికి సాటివైయాకసంబున నెంతయు దవ్వుదాఁటనోపుదు. మనంబున దీనిస్మరింపుము. అనిన నామాటగైకొని హనుమంతుఁడు మేనుపెంచి యాకసమున కెగసి సముద్రముగడవనోపు మహాకృతినిబూని మనస్సమాధానమున నమ్మహానుభావుఁడు మనంబున లంకఁ జేరె.

౧౬౯. వాల్మీకి రామాయణమునందు "మనస్సమాధాయ మహానుభావో జగామలంకాంమనసామనస్వీ" అనియున్నది. ఇట్లుపలుమాఱులీ రామాయణాది సద్గ్రంథములయందు మనస్సుచేఁ గార్యములను గావించినట్లు ప్రమాణములుగలవు. మనంబునఁ జేయుటయే జయమునకుఁ

గారణము. ఇది పరమ రహస్యము. మనకుఁ గార్యసిద్ధికి మనోదుర్బలమే ముఖ్యదుర్బలముగాని దేహదుర్బలమం త దుర్బలముగాదు. ఏకార్యమునందేనియు మనంబునఁ జక్కఁగ విచారించి చేయఁదగిన కార్యమును స్పష్టముగ నిశ్చయించితిమేని యానిశ్చయమే కార్యమును చాలవఱ కు సాధించును. అట్లు నిశ్చయించుచోఁ గాయికవ్యాపార మునఁ గార్యము సాధించుట దానికిలోఁబడి సులభమగు ను. ఘనకార్య నిర్వాహకుండగు హనుమంతుఁడు మనం బునఁ గార్యస్వరూపమును స్పష్టముగ నిశ్చయించి కార్య మునుబూని జయమును బ్రకటింపఁజేయును.

కిష్కింధాకాండము సంపూర్ణము.

శ్రీ శ్రీ శ్రీ.

సుందరకాండము.

హనుమంతుఁడు సముద్రమును దాఁటుట.

౧౬౬. ఇట్లు నిశ్చయించి యొక్క కొండనెక్కి సూర్యునకు మ్రొక్కి యెంతయు నద్భుతంబుగ వారిధిఁ దరించ నెగిరెను. కొడుకునకు గాలి తోడయ్యెను.

ఉ. అంబుదవీథిఁ బాఱియపు డప్పుడధోముఖుఁడై గభీరమా
నంబుధివీచులందొలఁగ నట్టిటుత్రోయునుదోఁగు లేచు [మా
ర్గంబున వింతవిఘ్నములు రానెడమీయక గెల్చుని [ట్లు తీ
వ్రంబుగ నేగిలంకను బ్లవంగుఁడు చూచె దిగంతసీమలో.
లంకంగని యెప్పటియాకారంబు పూని
లంకాతీరమున దిగెను.

౧౬౭. తీరంబునఁ జీఁకటి పడునంతకు నిలిచి సీతాన్వేషణ కార్యమును జింతించుచుండె. రాక్షసులకుఁ గనఁబడక జానకిని వెదుకవలయును. కార్యము కుదురకమున్నె తన్ను వారు గన్న కార్యసిద్ధి యెట్లగును? అని యుపాయంబులఁ జింతించి పొద్దుగ్రుంకిన మారుతి మార్జారమాత్ర

శరీరమున నడంగి కావలివారు గాచుచున్న యాపురంబు సొచ్చె. గోపురద్వారముననే వైరియడ్డమువచ్చెను. లంకా పురాధిదేవతారూణిపియగు నొకవికృతాంగి హనుమంతు నరసి పోనీయక వారించిన హనుమంతుఁడు దాని నేలం గూలనడిచె. అది లొంగి వాని నిచ్చగఁ బొమ్మనెను.

౧౬౮. ఇట్లు హనుమంతుఁడు లంకలోఁదూఱి వెద కుచు దానియందుఁ గలయందరిగి యెన్నియేని రమ్యహా ర్మ్యములఁ గోమలభామల నానందకందళితప్రదేశంబులఁ జూచిచూచి యెందును సీతనుజూడక సంకటమునిండ హృ దయంబునఁ దపించెను. ఒక్కొక్కనగరునుజొచ్చి సీతను రోయును. రావణుని దివ్యహర్మ్యమందు నంతరాంతర ములయందు మూలలందు నొక్కొక్కచోట నరయును. తుదకు రావణుకూర్కుటింటి లోనికేగి సకియలతోఁబరుం డిన నిశాచరునింగని వానిచెంగట ననుపమ చారురూపను జవరాలినొకర్తెనుజూచి ప్రీతితో ననిలకుమారుఁ డేవెద కుసుందరి యిదియంచు నెమ్మనంబున క్షణకాలమెంచి సంతోషవివశుఁడై బుజములఁ గయిదోయిని దట్టును. తోఁకను జుంబనమొనరించును. సంతోషమున నెగిరిదు ముకును. పాటలుపాడును. స్తంభంబుల కడకుఁ బోవును. వానినెగఁబ్రాఁకి యెక్కును. భూమిపైదుముకును. ఇట్లా నంద సూచకములగు మర్కటచేష్ట లన్నియు సలిపెను.

౧౬౯. ఇంతలో నొకక్షణములో వానిచిత్తము స్వస్థమయ్యెను. ఈశుభాంగి సీతకానేరదు. సీత పతివ్రత. రామునిసాధ్వి. అనివివేకించి వెండియు వెదుకఁబోయెను. ఎందును జానకిని గానక వానిమనస్సు శోకమున నిస్ప్రుహమయ్యెను. అట్టియెడ నతండు మనంబున రామునకు దేవతలకు నమస్కరించి మనస్సమాధానముచేసి ధ్యానంబున నశోకవనంబును బ్రవేశించి యందు సీతను జూచిన ట్లు నిశ్చయించెను. ఇట్లు మనస్సునందుఁ బ్రతీక్షించి కార్యమునకుంబూనె. అశోకవనంబునుజొచ్చె. నలుగెలంకులం గ్రుమ్మరివెదకె. తుదకొక్కయున్నతవృక్షమెక్కి దవ్వున నంతటఁగలయంజూచి యొక్కచో నొక్కచైత్యప్రాసాదమును గనియె. అందు సీతంజూచి యింతింతనరాని సంతోషమునను పొంగె.చూడు. దీనింగదా నే నింతకాలము వెదకితిని.ముఖము తెల్లఁబాఱియున్నది.|ఆమలినవస్త్రముచూడు.ఆభరణము లేమియు లేవు.శోకమునఁ దలవంచుకొనియున్నది. కన్నులు కాంతిహీనములై కన్నీరునిండియున్నవి. అనివితర్కించి యీమెకదా సీత. ఈమెయిట్లుండుట యేతగును. బంగారు మేడలనుండు నే. పండుగ మండపములనుండు నే. కొలఁదిమాలిన స్త్రీలంగూడి యున్నదికదా. ఇది యీ మెకుం దగుచోటు ! దీనవదనయై సోలియున్నది. ఒంటరిగ నున్నది. ఘోరరూపిణులగుకావలివారుగాక మఱియెవరును

లేరు. ఈయబలయే యకలంకయగు రామునిసతి. ఇదియే నిశ్చయమని యూహించి యుప్పొంగె.

—హనుమంతుఁడు సీతనుజూచుట.—

౧౭౦. అంత హనుమంతుఁడు మనంబున సీతారాముల గీర్తించి సీతనుజూచుచు సంతోషించుచుండె. సీతనుగాచుచుండిన రాక్షసస్త్రీలంజూచియచ్చెరువందె. వారు విరూపలు. ఘోరదర్శనలు. కొందఱి మొగములు భయంకరములగు మృగములముఖములఁబోలియుండె. కొందఱు నానావిధవికృతాంగులు. చింపిరివెండ్రుకలు దేహములనిండి యుండె. కొందఱియంగములు వడఁదిరిగి వికారముగనుండె. వారుసురాపానము చేయుచుండిరి. పచ్చిమాంసముచు మ్రింగుచుండిరి. వారు దినుచుండు ఘోరమాంసములనుండి జాఱురక్తము బొట్లు వారిపైఁబడియుండె. అంత నారాత్రి సమయమున రావణుఁడు సుందరీబృందము గొలిచినరువ సీతను జేరవచ్చెను. వానిఁజూచి వానికిఁ గనఁబడకుండ హనుమంతుఁడు వృక్షాగ్రమునకుం జని డాఁగియుండెను. రావణునిజూచి జానకి వ్యాఘ్రిముడాయ నడలు లేడి వడువున దిక్కులేనిదై గడగడ వడఁకె. దానింగని మధుర వాక్యముల రావణుఁ డిట్లనియె. భీతిల్లకుము. దయచేసన్నుఁ బ్రేమింపుము. దేవతాచిత్రకారుఁడయి దివ్యసౌందర్యములను సృజించిన సృష్టికర్త నిన్నుఁ బుట్టించిన పిదప

నప్పనిని జాలించెను. మైథిలీ! నాకు భార్యపుగమ్ము. నా కీసుందరులందఱు రాణులు. వీరిలో నగ్రమహిషి వగుము. మూఁడు లోకములలో నేఁ జూరలాడినరత్నము లెల్లనను నారాజ్యంబును నీకిచ్చితిని. రాముఁడు నిన్ను మరలఁ బొందునాశ విడిచెను. రమ్ము. సమ్మతింపుము. సుఖము లనుభవింపుము. అని వినయంబున వేఁడెను. బలమున సీతను గ్రహింపనేరఁడు. తనను ఇచ్ఛయించని స్త్రీని బలవంతముగ గ్రహించిన మరణము గలుగునని * వానికి శాపము గలదు.

౧౭౧. సీత దుఃఖముచేఁ గృశించి దుర్బలయు దీనస్వరయునయ్యు మనంబున శంకింపక సన్నతెలుంగున నిట్లనియె. నానుండి నీమనస్సును మరలింపుము. నివారలగు నీభార్యలయందు నిలుపుము. నేనుబతివ్రతను. అకార్యములఁ జేయను. అని కన్నుల నిప్పులొలుకు రాక్షసునినుండి తన మొగమును మరలించి మఱియు మెత్తని పలుకుల ననునయించుచు నిట్లు బోధించెను. రావణా! సాధువృత్తినవలంబింపుము. నిన్ను రక్షించుకొనుము. ఐశ్వర్యంబునకు ధనంబునకును నేను జిక్కను. వానిని జూపి నన్నుఁ ద్రిప్ప నేరవు. సూర్యప్రభ యెట్లు సూర్యునిది యగునో యట్లే రాఘవున కేనగుదును. రావణా! నీకు శుభంబగుఁగాక. న

* ఉత్తరకాండమున 241 వ ఘట్టమును జూడుఁడు.

న్న రాము నొద్దకు మరలఁ గొనిపొమ్ము. రామునితోఁ జెలిమి చేసికొనుము. ఆకరుణానిధి నిన్నుఁ బ్రసాదించును. ఆనరపతి యలిగిన నీకు క్షేమములేదు. నశించెదవు. ఇట్లొంటరియయి యాబలశాలి చేతిలోఁ జిక్కినదయ్యు నేమియుఁ గొంకక పలికెను.

— రావణుఁడు సీతను బెదరించుట.

౧౭౨. అప్పలుకులు విని రావణుఁడు బెదరించుచుఁ బరుషంబులు గ్రక్కి యెట్టకేలకు రెండునెలలు గడవు పెట్టి యటుపై బలిమిమైఁ గొనుటొండెఁ జంపుటొండె యథార్థమని తెలిపె. సీత దానిని సరకుగొనక ధైర్యమున నీచే నగునంతయుఁ జేయుము. చూతమని మఱుమాట లాడకుండెను. అంత రావణుఁడు రాక్షసకాంతలఁ బిలిచి యిట్టులానతిచ్చె. దీని నెట్లని నామాట కియ్యకొను నట్లుచేయుఁడు. మంచితనమునఁ గాదేని చెడుతనంబున నైన సాధింపుఁడు. అని కోపంబున విఫలమనోరథుఁడై సీతను వదలి యరిగె. చూడుఁడీ. అట్టి దురంత వేదనలయందును జనకాత్మజ చిత్తమున్నతస్థితిని బాయదు. ఇదిసత్యము. నీలసరోజనేత్రయగు సీతకు నామె ధర్మశీలమే రక్షకమయ్యెను. ఇట్టియెడలఁ దన్నడలించు భయంబులన్నియుఁ బుట్టియుండఁ దా లంకయందుఁ బదినెల లుండియు సీతగుండెలు లోఁబడవు. ధైర్యము చెదరదు. మొత్తందన

ముండినవారల దుర్బలు లనరాదు. మాధుర్యముండిన దార్ఢ్యము లేదనరాదు. సీత మెత్తనిదియై ప్రేమగలది యయ్యు ధైర్యమునఁ బతిభక్తి నెఱపుచుండెఁ.

౧౭౩. రావణుం డరిగిన రాక్షసస్త్రీలు సీతను జుట్టి రావణుని మాట కియ్యకొలుపుచు నియ్యకొనక పట్టుపట్టి నిలిచినఁ జంపుద మని బెదరించిరి. వారేమియిచ్చెద మన్న నుసీత యాశించదు. భయపఱచిన భయపడదు. పట్టుపట్టి నిలిచెను. మీకుం బ్రియమేని నన్ను నమలి మ్రింగుఁడు. మీమాటల విననుఁ. దీనుఁడు రాజ్యహీనుఁడు నయ్యు నా భర్తయే నాకుగురువు. వానిని నిత్యమనురక్తితోఁ గొలిచెద. అనుడు వారు ఆయుధములఁ జంపెదమనియుఁ బిడికిళ్లఁ బొడిచెదమనియు బ్రద్దలు బ్రద్దలుగఁ జేసెదమనియు జడిపించినఁ దోడేలుల గుంపులోఁ దగిలిన లేడిపిల్లచంద మున స్రుక్కంగాని యీయకొనకకన్నీరొలుక నిట్టూర్పులఁబుచ్చుచు మీకుఁబ్రియమేని నన్ను నమలిమ్రిం గుఁడు. మీమాటల వినను. అనుచు బలహీనగావున నామె మెల్ల మెల్లన వారిఁ దొలఁగి పోవనారాక్షసస్త్రీలు వెనుదగిలిరి. ఇట్లు హనుమంతుఁడున్న చెట్టుఁ జేరి యందు నేలపైఁబడి తనదుర్గతికై యార్తధ్వనితో విలపింప సాగెను. హనుమంతుఁడు చెట్టుపైనుండి జరగునది యంతయు బాగుగఁ జూచుచుండెను. రాక్షసి

బృందమునఁ ద్రిజటయనునది సీతకుఁ దోడుపడుచుండె. త్రిజట వయస్సునం బెద్దది. జ్ఞానము గలది. అది తక్కిన స్త్రీలతో నేనొక్క దారుణస్వప్నమును గంటిని. మీరు తొలఁగి నిలిచి వినుఁడు. అని వారిని వారించి యిట్లనియె. దివ్యవిమానమున రామలక్ష్మణులఁ జూచితి. సీత శుక్లాంబరధారిణియై ప్రభ భాస్కరుని జేరినట్లు రాముని జేరె. వెండియు నానాస్థితిగతులఁ జూచితి. అవి యన్నియు వారికి జయ సూచకములు. ఇంతియే కాదు. రావణునిం జూచితి. వాఁడు తలలేని మొండెముతో నేలఁబడి దుర్గంధమగు పంకమున మునింగిపోయె. వెండియు విభీషణుం డొక్కండు తక్కఁ దక్కిన రావణుని తమ్ములును, కుమారులును, మృత్యుదేవుఁడగు యముని పోలికి దక్షిణ ముఖముగఁ బోవుటం గంటిని. కావున సీతకు విజయంబగును. శీఘ్రముగ సీతకు విజయమగును. ఇది సత్యము. మీరందఱు సీతతోఁ జెలిమిసేయుఁ డని త్రిజట దెలిపెను.

సీతతో హనుమంతుఁడు సంభాషించుట.

౧౭౮. అటఁ జెట్టుపై హనుమంతుఁడు రాకాసులెఱుంగకుండ సీతతో సంభాషించు టెట్లని బహువిధములఁ జింతించి రాముని చరిత్రము చెప్పుట మంచి తెఱఁగని మృదువచనముల సంస్కృత శ్లోకములఁ జెప్పుచు రావణుఁడు

సీతను గొనుటయు, వానరులు సీతను వెదకుటయుఁ దా సీతను గంటిననియుఁ బలికి ముగించెను. దానిని విని సీత విస్మయమంది చెట్టుపై పుఁదలయెత్తిచూడ నందొక కొమ్మపై నెలకొన్న పెద్దకోఁతిని గనెను. అట్లుగన్నను సంతోషమొకింతయుఁ గలుగదయ్యె. భయమ్మధిక మయ్యె. కపియుఁ జెట్టునుండి దుమికి మోఁకరిలనిలుచుటచే సీత భయంబుతగ్గదయ్యె. ఆకోఁతి వినయంబునఁ జేతులుమోడ్చి యల్లననిట్లనియె. అవ్వా! నీవెవ్వతెవు? ఏలదుఃఖించెదవు? నీవు రాముని దేవివే యనియడిగె. రామనామ స్మరణమున సంతోషించి సీత యుత్సాహముతోఁ దనపేరును బదుపాటులనుం దెలిపె. అంత నతఁడు రాముని క్షేమమును దెలిపె. దానిని విని సీత యుల్ల ముప్పొంగె. అంజనాతనయుఁడు చేరవచ్చెను. వచ్చినఁ దక్షణంబ రావణుఁ డీమాయాదేహమున వచ్చెనో యను సందేహముగదుర మరల భయాక్రాంతయై యొదిగియో కపివరా? మిత్రవేషమున వచ్చిన శత్రువుగా వేని నిక్కంపుఁ గూరిమిగలవాఁడవేని రామునిగుణములను వర్ణింపుమనియె. అదివిని హనుమంతుఁడు రామునిస్తుతులను గీర్తించుచు రామశరీరలక్షణములను వర్ణించెను. కడపట రాముని ముద్రాంగుళీయక మిచ్చిన సీత విగతసందేహయై సంతసించెను.

౧౭౫. అంత సీత హనుమంతున కిట్లనియె. రాముని వేవేగరమ్మనుము. పదినెలలు గడచెను. మఱియు రెండు నెలలుగడిచిన నన్నుం జంపుదురు. అనిన హనుమంతుఁడు తల్లీ నాపీఁపెక్కుచు. నిన్ను మోఁచికొని రామునికడ కే గెద. రమ్ము. నావుడు నుల్లమునఁ గొంతభయంబును గొంతలజ్జయు గదుర నయ్యా, రామేతరుల నేఁ దాఁకనేరను. అదియునుగాక నాభర్త రాముఁడు నన్ను విడిపింప నోపును గాని పరులకు నొప్పదు. అని సీత యెఱిఁగించిన హనుమంతుఁ డీనిశ్చయము విమల చరిత్రయగు రామునిభార్య కుఁ దగునని మిగులఁగొనియాడి దేవీ, రామునకు గుఱుతుగ దేనినే నిమ్ము. దానిని జూచి రఘురాముఁడు నిన్ను నేను నిక్కముగఁ గంటినని నమ్మును. అని వేఁడిన జానకి తాను దాశరథియు నేకాంతమున నున్నప్పుడు నడిచిన యొక కథనుజెప్పి వెండియు నీదివ్యచూడామణిని రాఘవున కిమ్ము. రామచంద్రుఁ డదినాదియని యెఱుంగునని వస్త్రమున దాఁచియుండిన మణి నిచ్చె. హనుమంతుఁడు రత్నమును జేకొని దేవీ! రాముఁ డ చిరకాలమున వచ్చునని సీతకుం బ్రియంబుపలుకుచు వీడుకొనియె.

ఉద్యానమును హనుమంతుఁడు పాడుచేయుట.

౧౭౬. వీడుకొని హనుమంతుఁడు రాక్షసులను బోరి కిఁ జీరకపోరాదని యోచించి దేవతాబుద్ధి చమత్కృతిగ

లవాఁడయ్యెఁ గ్రోఁతిచేష్టలమానక వింతపనులకుఁ బూనె. రావణుని యంతఃపురంబునకుం జేరిన దగు నశోకవనంబును సీతాదేవియుండుప్రదేశమువిడిచి తక్కినదంతయు విఱిచి చీకాఁకుపఱచె. పిదపఁ దనశరీరము నత్యద్భుతముగఁ బెంచి రాక్షసులు కలహామునకు వచ్చుటకై వేచియుండె. అశోకవనమునందలి రాక్షసులు రావణుని జేరి పెద్దక్రోఁతి యొకండువచ్చి సీతతో మాట్లాడి నీయుద్యానవనమును నాశనముచేసె. అనియెఱింగించినఁ బ్రజ్వలించుచు రావణుఁడు లంకకు సాహసమునఁ దూఱివచ్చిన యాక్రోఁతిని దండింపఁ గింకరులఁ బంపెను. వారలం గని హనుమంతుఁడు సింహనాదము చేసి

తే. జయము శ్రీరామవిజయము జయము జయము
శత్రుసూదనుఁడౌ రామ జనపతీంద్రు
సేవకుఁడ నాంజనేయాఖ్యఁ జెలఁగువాఁడ
వాయుపుత్త్రుండ సుగ్రీవభటుఁడ నేను.

అని యార్భటించి తన్నుఁ జుట్టుముట్టిన శత్రువులపైఁబడి చెల్లాచెదరుగఁ జెండాడెను.

౧౨౭. హతశేషులు పాఱిపోవఁ గపివీరుండు లంకాపురియందలి ముఖ్యదేవాలయ గోపురమునఁ గూరుచుండి మరల

తే. జయము శ్రీరామవిజయము జయము జయము
శత్రుసూదనుఁడౌ రాము జనపతీంద్రు
సేవకుఁడ నాంజనేయాఖ్యఁ జెలఁగువాఁడ
వాయుపుత్త్రుండ సుగ్రీవుభటుఁడ నేను.

అని జయధ్వనులు చేసిన నమ్మహాశబ్దము పట్టణమున నెల్లనిండినఁ బౌరులెల్ల భయమున గుండెలుపగుల బెదరిరి. దేవాలయపుఁ గావలివారు పైఁబడిన నతం డొక్క భూరిస్తంభంబు పెకలించి గిఱగిఱఁద్రిప్పి విసరివైచె. దేవాలయమున నగ్గిఁబెట్టె. కావలివారిని జంపి యంతటఁ బోనీయక హనుమంతుఁడు గర్జనలుసేయ నానాదములు దిక్కుల నిండె. రావణుఁడు రాక్షసశూరుల నొకరివెంట నొకరిఁ బోటికిఁ బంపెను. కపివరుండు వెక్కిరించి ఘోషించుచు వారిని జంపెను. ఇందు నందు దుముకును. నింగికి లంఘించును. శిఖరములపై కెగురును. మిద్దెపై నిలుచును. మోటుతనంబున రభసంబున నామునట్లు గ్రుద్దులు గ్రుద్దును. రాక్షసుల నిట్లు జంపుచుండెను. రావణుం డెట్టకేల కితఁడు క్రోఁతిగాదు. యోగబలంబున నేదో యొక భూతంబు మనల బాధింపఁబూడమినదని క్రుద్ధుఁడై మందుచుఁ బలికి యుద్ధంబునకు నేవుర నాయకులఁ బంపెను. వారును ముందుఁబోయిన వారువలె యముని నగరమునకుం బోయిరి. అంత నక్షుండను నతిభయంకరుం డగు

శూరుండు ఘోరంబుగ మల్లయుద్ధమునఁ బోరి నేలం గూలె. తుట్టతుదకు రావణుని కుమారుఁడును మహాబలుండు నగునింద్రజిత్తు పోరాడ సంగ్రామంబు భీమంబయ్యె. ఇరుదెసల విజయంబు చేకూరదయ్యె. అట్టియెడ నింద్రజిత్తు ధ్యానముచేసి హనుమంతుని కట్టుబఁగట్టవచ్చుం

ఇంద్రజిత్తు హనుమంతుని బంధించుట.

గాని చంపనోపనని యెఱింగి వానిపై బ్రహ్మాస్త్రంబును బ్రయోగించె. ఆయస్త్రము బంధించిన హనుమంతుఁడా కట్టులఁ ద్రెంపనోపక చేష్టలుడిగిపడి యీరాక్షసులు నన్నస్త్రపాశనిబద్ధుని రావణునికడకుం గొనిపోదురేని లెస్సయగు. వానింజూడఁ గుతూహలంబుండెఁ గదా! నా కోరికఁదీర్ప దైవం బిట్లుచేసెం గాఁబోలును. రావణుని తోటి సంవాదమున నాకెంతయు మేలగునని తలఁచి యుల్లమునఁ బట్టరాని నవ్వుల నవ్వుచుండె. అంత రాక్షసులు నారత్రాళ్లతో నూలుత్రాళ్లతోఁ గట్టుచుండఁగాఁ జేయఁ బూనిన వేడుక చెడకుండఁ జూచువారికి దుఃఖించువాడుం బోలె నార్తస్వరముల మూలుగుచుండె. కట్టులు గట్టిన బ్రహ్మాస్త్రబంధనము వదలిపోవునే. అట్లగుటచే నేనోపినవు డీకట్టులఁ దునియలుగాఁ ద్రెంచివేయనోపుదును. ఇది తెలియక యీరాక్షసులు నన్ను బంధించిరి గాఁబోలు. అని యంతరంగమున వారి యజ్ఞానమునకు సంతసించుచుం

డెను. దానింగని యింద్రజిత్తు మనంబున విచారించె. అక్కటా! యీరక్కసులు నాచేసిన మహాకార్యమును నిరర్థకముచేసిరి. మంత్రగతు లెఱుఁగరు. బ్రహ్మాస్త్రము చెడిన నితరాస్త్రము లేమియుఁ జేయనోపవు. నిక్కముగ మేము ప్రమాదకరమగు చిక్కునఁ జిక్కితిమి. అని జ్ఞానవంతుఁడగు నాశూరుండు దివ్యాస్త్రకోవిదుఁడు గావున విచారమున మునిగె.

౧౭౮. అట్లు కట్టి రావణుని గ్రమ్మాకులంగొనిపోవ హనుమంతుఁడు మనంబున హర్షము చెందియు వెలుపల సంకటపడు నార్తుని బోలి నటించుచుండె. రావణుఁడు పరిచరులతో వీని వృత్తాంత మరయుఁ డనియె. మారుతాత్మజుఁడు కొంటెలమారియై నే రాయబారిని. అనుడు వెండియుఁ బృచ్ఛసేసిరి. తోఁటనేల పాడుచేసితివి? ఏల వనపాలకులఁ జంపితివి? రాయబారు లిట్లు చేయుట చిత్రము గాదే. అనిన నడఁకువతో హనుమంతుఁ డిట్లనియె. యశోనిధియగు రాక్షసరాజు దర్శనముపడయఁగోరి యతుల సుందరోద్యానమును జెఱిచితిని. రాక్షసులు నన్ను మార్కొనిరి కావున నేఁ బోరితిని. నా దేహమును రక్షించుకొనవలదే. రామునిపనికై రాక్షసరాజును జూడవలదే. ప్రభూ! నావార్తను వినుము.

హనుమంతుఁడు రావణునకు బుద్ధిసెప్పుట.

౧౭౯. రాముఁ డమితవిక్రముఁడు. అతని నెవరును బోరి జయింపనోపరు. సీతను విడువుము. అని గంభీరముగ జ్ఞానము నెఱుపుచు వేఁడెను. రావణుఁడు వీనింజంపి వీనినో రడంచుఁడని కింకరులంబంచె. అంత విభీషణుఁడు చెచ్చెఱ వారించుచు నిట్లనియె. దూతనుజంపరాదు. ఇది యెల్లెడ ల రాజధర్మము. ఎల్లరును విశ్వసించునది. దూత పోల నిపను లొనరించిన వానిని దండించుటొప్పు. చంపుటొప్ప దు. అనిన రోషమున మండుచుండియు రావణుఁడు ధర్మ మునకుం గట్టుపడి దూతప్రాణంబు లంటరానివనియొప్పి తమ్మునింబొగడుచు నిష్ఠుర తిరస్కారవచనముల హాను మంతున కిట్లనియె. క్రోఁతికిఁ దోఁకయందు మోహాముం డును. కావున నీక్రోఁతితోఁకను గాల్చుట తగుదండన మగుననియె. అంత రాక్షసులు నూనియలో నానినప్ర త్తితో హనుమంతునితోఁకనుఁ జుట్టి దాని వెలిఁగించి శ త్రువుల వేఁగులవాఁ డీతఁడని కేకలిడుచు నగరములోఁ బ్ర దక్షిణముచేసిరి. ఆవార్త నెఱింగించిన సీత మిత్రుఁడు పడుపాట్లు తన మృదుహృదయమందు శూలములై నాఁ టఁదపించి యగ్నిహోత్రునిం జేరి హుతాశనా, దేవా, నేను రామునకుం దప్పినదుపకుంటినేని హనుమంతునకుఁ జల్లగనుండుమని ప్రార్థించె. "తథాస్తు" అని అగ్నిశిఖలు

విజృంభించె. వాయుదేవుఁడును గుమారునిపైఁ జల్లగవీచె. హనుమంతుఁడు నాకేలొకో నిప్పి తెలియరాదు. పెను మంటలంటియుఁ దోఁకయేలొకో చల్లగనుండెను. అని యాశ్చర్యమునొందుచు హాస్య మింకఁజాలునని దాఁజే యుచున్న వేడుకనుజాలించి పనిపూనె. అంతఁ దటాలునఁ దనకట్లు త్రెంచివైచి తనపైనుండు కావలివారిని జంపి ముందుఁ జేయుదాని నాలోచించెను. రాక్షసు లగ్నిహో త్రమును బ్రజ్వలింపఁజేసిరి. ఆహుతులు వేయుట ధర్మము గదాయని నిశ్చయించి హనుమంతుఁ డరుదుగ నటనమా డె. గృహమునుండి గృహమునకు లంఘించె. కోటనుండి కోటకుదాఁటె. నగరునుండి నగరునకెగరెను. తాఁబోవు చోటులకెల్లఁ గాలుచున్నతోఁకతో నిప్పుపెట్టె మెఱపు మెఱయు జ్యోతిభంగి నింగిపైఁబాఱసాగె. తోఁకతాఁకిన దంతయుఁ గాల్చుచుంబోయె. ఇట్లంతయుఁ బాడుసేయు చు హనుమంతుఁడార్చి జయధ్వనులు చెలంగనార్చిన సర్వ భక్షకుఁడు ప్రతిధ్వనిం గావించెనో యనునట్లు పురంబున మంటలు పెట్లు పెట్లుమనియె. తుదకుఁ బురమంతయు నొక్కసుదీప్తమగు గొప్పమంటంబోలి ప్రజ్వలించె. పుర ప్రాసాదంబులు పాడువడియె. పురలక్ష్మిగుందె. అంత హ నుమంతుఁడు సముద్రములోఁ దోఁకఁజల్లార్చి మనంబున విశ్రాంతినొందె.

౧౮౦. అంతటఁ దటాలున సీత మంటలోఁ బడిపోనే మోయని పేరడలుగదిరెను. రభసమున నాకోఁతియూ టలో సీతను మఱచితిని. సీత యగ్నిపాలాయెనే. అని భయపడుచో దివ్యవాణి జానకి చెక్కుచెదర్పక సుఖం బున్నదని నుడివె. హనుమంతుఁడును జెచ్చెఱనేగి కన్ను లారఁజూచి సీత క్షేమంబున నున్నంగని మగిడి సముద్రము ను బూని గడిచి యుత్తరతీరంబు సేరె. సంతోషమునఁ బెల్లుగనార్చె. తక్కుంగలకోఁతులు కోరిక లడర వానిం జూచి చుట్టుముట్టి స్వాగతం బడిగిరి. సంతోషమున నెగి రిరి. కేకలువేసిరి. వారలకు హనుమంతుఁడు తనచారిత్ర మును దెలిపినంత నాకోఁతు లుల్లాసంబునఁ బెల్లార్చి పెద్ద యుం బొద్దునకుఁ గొంతశాంతిల్లి మరలి దరలిరి.

౧౮౧. మార్గంబునఁ గ్రోఁతులు స్వాభావికంబుల గు చేష్టలంజూపించి సుగ్రీవుని శిబిరముచేరి తమకథను చెప్పుకొనిరి. రాముఁడు సీతావృత్తాంతమువిన నువ్విళ్లూ రుచుండ నెల్లరు హనుమంతునిఁజెప్ప నియమించిరి. హను మానుఁ డశోకవనంబునఁ గన్నదంతయుఁజెప్పి సీతవృత్తాం చిన వార్తఁదెలిపి సీత శిరోమణిని సీతాపతి కిచ్చెను. రాముఁ డారత్నమునుజూచి నిన్నెల్లెడల సాంపారధరించు సుందరాననం బాసితివే యని కుంది వెచ్చనూర్పుచు నె నరు చిగుర్చొత్త హనుమంతుని గాఢాలింగనముచేసికొని యె. హనుమంతుఁడు ప్రేమతోఁ జేసిన మేలున కిది తగు సన్మానమగును. శ్రీ. శ్రీ. శ్రీ.

యుద్ధకాండము.

రాముఁడు కపిసేనతో లంకకుఁ బ్రయాణమగుట.

౧౮౨. రామచంద్రుఁడు సీతావృత్తాంతంబును విని మనంబున సంతసించియు మరల నలజడిఁబడియె. మనము చేయఁబూనుపని సామాన్యము గాదు. దీని నెట్లు సాధింపన గును ? సముద్రము నెట్లుగడుతుము. దవ్వులనుండు లంక నెట్లుసేరుదుము. అని చింతించియు సదాయుత్సాహము గల రామచంద్రుఁడు వేవేగబయలువెడలుమని సుగ్రీవు నిఁబురికొల్ప నాతని మహాసేన పయనమయ్యె. శీఘ్రమున దక్షిణసముద్రముచేర నది తరంగకల్లోలములచే నుప్పొంగుచు విశాలముగ వారలకుం గానంబడియె.

౧౮౩. అటలంకాపురంబున యుద్ధసన్నాహములు నెల్లె. రాక్షసులు బలవంతుఁడగు తమరాజునకు జయంబు నిశ్చయమని నమ్మిరి. రాముని శౌర్యమునుగుఱించి తాము విన్నకథల లక్ష్యపెట్టరు. విభీషణుఁడొక్కఁడు నకు శంకగలిగె. వాఁడు శుచి. దైవభక్తిగలవాఁడు. రాక్షసరూపముదాల్చినను ధర్మపరుండు. కావున నన్నం గని రామునిఁజేర సీతనంపుమని వేఁడుకొనియె. అచటి

గుంపంతయు విరోధముచేయుచుండ వాఁడొక్కరుండేమి సేయునగును? వానిమాటలన్నియు వమ్ములయ్యె. రావణుఁడు సభలోఁ గఠోరముగ వానినిదూఱెను. అంతట విభీషణుఁడు విధిగతికి నిస్పృహుఁడై వానినివిడిచి రామచంద్రునికడ కేగెను.

౧౮౪. విభీషణుఁడు వానరసేనను జేరఁగాఁ దొలుదొల్త వానిని బ్రియంబున నాదరింపరైరి. సుగ్రీవుఁడు యోచనలేక వీఁడు వేఁగువాఁడని నిందించెను. ఇది సహజమే. అందఱుఁ బెక్కువిధంబులఁ జర్చించుచుండ హనుమంతుఁడు విభీషణునిపక్షవాదించి వానిని జేర్చుకొనుటలగ్గనియె. రామచంద్రుఁడు వానియెడఁ బ్రసన్నుండయ్యె. విభీషణుఁడు మిత్రుఁడేనివానినిరక్షించుటయేధర్మము. శత్రుభావమున వచ్చినను గాచుటతప్పుగాదు. అనిరాముండు పలికినఁ జెచ్చెఱసుగ్రీవుఁడిట్లనియె. ఆపత్కాలంబున నన్నుంబాసిన సోదరు నెన్నండును నమ్మరాదు. అనిన సత్వరంబుగ వానిని వారించి శ్రీరాముఁ డిట్లనియె. ఈరాక్షసుఁడు నాకెగ్గొనరింపనేరఁడు. అది యట్లుండ మిత్రుండేని శత్రువేని శరణాగతుఁడైనఁ గాపాడుటనావ్రతము. రావణుఁడేని శరణమునుగోరిన నభయంబిచ్చువాఁడ. అనిరామచంద్రుఁడు విభీషణునికి శరణంబొసంగెను. లంకాపురి సింహాసనమున

నిన్నుంచెదనని యనుగ్రహించి యప్పుడే వానిని రాక్షసాధిపతిగ నభిషేకించెను. వారు సముద్రమెట్లు దాటవచ్చునని విభీషణుని నడిగిన వాఁడు శ్రీరాముఁడు సముద్రరాజును సహాయమువేఁడుట మేలని విన్నవించెను. రామచంద్రుఁడు త్రిరాత్రములు సాగరతీరంబుననుండి ప్రార్థించినను సముద్రుఁడు సాక్షాత్కరించకయుండెను. రాముఁ డంతట నలిగి నేబాణంబుల సముద్రము శోషిల్లఁ జేసెదఁగాకయని బాణప్రయోగమునకుఁబూనిన నందలి మహాభూతములడలి యార్చె. అంతట సముద్రుఁడువచ్చి రాముని నాగుమని యడిగియిట్లనియె. విశ్వకర్మకుమారుఁడు నలుఁడను కోతి నాపై సేతువుగట్టనోపును. దాని నే భరించెదను. ధరణిపై నడుచకరణి దానిపై వానరసేన నడిచి నన్నుఁ దరించు ననియె.

౧౮౫. అంతఁ గోతులు చెట్టుల గుట్టలఁ బెకలించి సముద్రములో నొకదానిపై నొకటిఁగూర్చుచువైచి సేతువునై దుదినంబుల ముగించిరి. సేనకదలె. హనుమంతుఁడు రాముని, అంగదుఁడు లక్ష్మణుని మోచుకొనిరి. కొందఱు కోఁతులు సేతువునండన నీఁదినచ్చిరి. కొందఱు మింటికెగయుచు సేతువుపైదుముకుచు వచ్చిరి. అప్పుడు కలకలములు తుముల నాదములు సెలంగె. జయజయ

ధ్వనులు నింగినిండె. పెడబొబ్బలు బ్బె. రామచంద్రుఁడి ట్లు సముద్రమునుదాఁటె. చెఱపడి పది నెలలు పెనువగలఁ బొగిలి తనకై సీత వేచియున్న దేశమును రాముఁడిట్లుచేరె ను. అనిన నావలి కథ నెఱుంగఁ జెప్పుమని శిష్యగణంబడిగి న ననివసంతమాంబ యిట్లనియె.

సప్తమాధ్యాయము.

౧౮౬. రాముఁ డిట్లు లంకాద్వీపము చేరి వేగముగఁ గపిసేనను వ్యూహములుగఁబన్నెను. అంత శుకుఁడను రావణుని వేఁగులవానిని క్రోఁతులు పట్టియుండ రాముఁడు విడిపింప సుగ్రీవున కాజ్ఞాపింప విడిపించెను. శుకుఁడును వేవేగ పాఱి రావణునిగని యిట్లనియె. రాముఁ డనేకసహస్రప్లవంగ భల్లూకములఁతో మనతీరమున విడిసియుండెను. సీతనుబంపుము. కాదేని సీతాపతితోఁ బోరుము. ఇది నిశ్చయము. అనినఁ గినిసి రావణుఁడు దేవతలు రానిమ్ము. దానవులు రానిమ్ము. మఱియెవరైన రానిమ్ము. వారికై నేను సీతను విడువను. మున్ను నేనింద్రయమవరుణులతోఁ బోరాడి గెలువనే. నాతో యుద్ధమున నిలిచిపోర నీ రాముఁ డెంతటివాఁడు. అనియె.

౧౮౭. అని శుకునకు నీవు సారణునితోఁగూడి కొండొకపరి నరిసేనల నరసిరమ్మని నియమించె. వారు క్రోఁతి రూపములఁదాలిచి చని సుగ్రీవుని మూఁకలులెక్కకు మించియున్న నెన్న నేరక మిన్నకుండిరి. విభీషణుఁడు వారినిబట్టుకొని రామచంద్రుని చెంగటికిఁగొనిపోవ దయాపరుఁ డగురాముఁడు వారినివిడిపించి మీరుచూచినదెల్ల మీదొరకుఁ జెప్పుఁడనియునిచె. వారు రావణుని జేరి యొడంబడిక మేలని చెప్పి దేవా, కలహమున నాసయేమియు లేదు. దాశరథికి మైథిలి నిమ్మనిన నేనెవ్వరిభయంబునకు సీతనువిడువనని రావణుఁడు కఠినముగఁ బలికె.

౧౮౮. శుకసారణులు వెంటరా రావణుఁడు సౌధంబుపైనెక్కి శత్రుసైన్యమును బరీక్షించెను. ఆమహాసేనయపారమై మార్కొనరానిదైయుండె. అందలి పోటుమగల శుకసారణులు రాజునకుఁదెలియ వివరించిరి. వారిలో నీలమేఘశ్యాముఁడు పుండరీకాక్షుఁడు నగువీరుఁడే రాముఁడు. శుద్ధస్వర్ణప్రభాకరుఁడు విశాలవక్షస్స్థలుఁడు నీలకుంచిత శిరోరుహుఁడు వీరుఁడు లక్ష్మణుఁడు. ఇట్లంతయు నరసియు ధైర్యంబు విడువక మాటిమాటికి నేనెవ్వరి భయంబునకు సీతను విడువ ననుచుండె.

౧౮౯. శత్రువులు గ్రమ్ముచుండియు రావణుఁడు సీతపై నున్నయాడేరని కామమును మఱువఁడు. మాయావిదుఁడ

గు విద్యుజ్జిహ్వునిరప్పించి నీవు మాయామయమగు రామ శిరస్సు నొక్క మహాధనుస్సునుగొని నావెంట సీతకడకు రమ్ము. అని వానిందోడ్కొని సీతను డాసి రావణుఁడు రాముఁడుచచ్చె. యుద్ధమునఁ బడియె. నాసేన రాముని సేనం దాఁకిపోగి నుగ్గొనరించె. అందు రాముఁడు నిదురించుచుండఁ బ్రహస్తుఁడు చూచి తలఁ దెగనఱికి తెచ్చె. పెక్కండ్రు యోధులు మడిసిరి. లక్ష్మణుండు పాఱె. అని గర్జించి రాముని శిరస్సునుఁ దెచ్చిన విద్యుజ్జిహ్వుని బిలువుఁడనిపంచిన వాఁడు వచ్చి యాతలను బెను విల్లును సీతముందఁ బడవైచెను.

౧౯౦. అక్కటా! అంత సీత దానెన్నఁడు పడని శోకంబునఁబడియె పూజ్యంబైన యాశిరంబు నెత్తుటఁదోఁగియు ధూళియుక్తంబయ్యు నుండినఁ గని జానకిమూర్ఛిల్లె. మఱియును దేరి మవ్వంపుఁ దలఁజిక్కంబట్టి యార్తాలాపంబుల నేడ్చుచుఁ దనప్రియుని గుఱించి విలపించెను. ఓరావణా! రాముని వెంట నన్నును జంపుము. నాదుశిరస్సును రాముని శిరస్సుతోఁ జేర్పుము. అని పలువిధముల నేడ్చుచుండ రావణుఁడు పనివడి నాతురమున నరిగె. వాఁడు పోవ శిరంబును శరాసనంబు నదృశ్య మయ్యె. సీత మరల మూర్ఛిల్లి నేలంబడియె. శరమయను రక్కసి సీతకుం గూర్చునది

గావున వచ్చి సీత నాదరించె. ఇంతలో సీత తేరిన శరము యిట్లనియె. దేవీ, మాయచే మోసపోతివి. ఇత్తటి రావణుఁడు శత్రుసేన నెట్లు మార్కొనఁ దగును? జయించు టెట్లని మంత్రులతో మంతనంబు లాడెను. ఇందువచ్చి యాసేనను గెలిచితినని బొంకులాడె. నీవోడకుము. అని యూఱడిలంబలికిన సీత శాంతిల్లె.

౧౮౧. కొండటిది యసాధ్యము. కన్నులఁ గనఁదగి చేతులఁ దాఁకఁదగిన తల నింద్రజాలమున నెవ్వరును జేయ లేరు. ఈకథ నమ్మరాదనియందురు గాక. మనంబునఁ గొంకుదురుగాక. యథార్థముగ నది యట్లుగాదు. యూరోపు దేశీయులును నిట్టి యింద్రజాలముల హిప్నొటిజమ్ (Hypnotism) అను పేరఁ జూపుదురు. ఇట్టిమాయల సులభముగఁ జేయనగుననియు, యథార్థముగ నుండనివస్తువుల మనశ్శక్తిచేతఁ గల్పించిచూచు వారికిఁ గనఁబడునట్లును, దాఁకువారికిఁ దాఁకునట్లును, జేసి మోహింపఁ జేయుదురు. సీతకుఁజూపినతలయు నిట్లు కల్పితమని తెలియనగు. మనోబలముచే సీతను మోహింపఁజేసిన రావణుండుండు దాఁక నదియుండె. వాఁడుపోయిన నది తటాలున నదృశ్యమయ్యెను. ఇక్కాలమునందును ఇట్లు కల్పించినదానిని మేమనేకపర్యాయములు చూచియున్నాము. కావున నీ పురాణకథలు కట్టుకథలనియు వానిలోఁ జెప్పినట్లు జరగ

నసాధ్యమనియు నెంచరాదు. నిజమనియు మనమిప్పుడు నిట్టివి నిదర్శనముగఁ జూడనగుననియుఁ దెలియఁదగు.

౧౯౨. అట రావణుండు మంత్రులతో నాలోచన ము చేయుచుండ వాని మాతామహుఁడు మాల్యవంతుఁ డు సంధ చేయుమని సహేతుకముగ నొక్కి వాదించెను గాని రావణుఁడు వినఁడు. పెనుఁగినుకతో వానిమాట లను ద్రోసివేసెను. ఇది యేటిబుద్ధి? రాముఁడు మను ష్యమాత్రుఁడు. క్రోఁతుల నెలుఁగుల గుంపుగఁ జేర్చికొనివ చ్చినవాఁడు. నన్ను మార్కొన నతఁడు సమర్థుఁడే. రణరం గమున నేను సురలజయించనే. ఎవ్వని ముందు ప్రాల వాలమున నిల్చి పోరాడ దేవతలుచాలరో యట్టిరావణున కెట్లు భ యముగలుగును? నన్ను రెండుగఁ జీల్చినను లొంగను. అని పురిని రక్షింపఁదగు సన్నాహముచేసి తాను త్వరగో పురమును గాచుచుండెను. సైన్యమునుదీర్చి రాముండును బల్లిదుఁడైన శత్రువున కెట్టయెదుటఁ దనసైన్యముతో నిలిచె.

౧౯౩. మఱునాఁడు రేపకడ రాముఁడు సేనాప్ర ముఖులును సువేలాద్రి నెక్కి లంకాపురిని గలయఁ జూచు చుండ సుగ్రీవుఁడు రావణునిబొడఁగాంచి తటాలున నుత్సా హము పొడమ రావణుఁ డుండుగోపురంబున కెగరి వానికి

రీటమును బడఁదన్నె. అంత వారిద్దఱు పెనుఁగులాడి పె
ద్దయుం బ్రొద్దు భీకరంబుగఁ బోరాడియు మేలు సేయు నేనని
చూపలేకుండిరి. ఎట్టకేలకు బలవంతుఁడగు కపిరాజు లా
ఘవమున మెఱసి యసురరాజు నలయించి గంతులు వై
చుచు మగిడి సంతసమున నిజస్నేహితులం జేరెను.

అంగదరాయభారము.

౧౯౭. అంతట రామచంద్రుఁ డంగదుని రాయబా
రమంపెను. ఇది నావచనము. దీని రావణున కెఱింగిం
పుము. "భర్తను జేర సీతను బంపుము. కాదేని సీతభ
ర్తతోఁ బోరాడుము." అని తెలిపి పంపిన నాకుమా
రుఁడు వెడలి రావణునిం గని యట్లు నుడివెను. దానం
గనలి రావణుఁడు వీనిని వధింపుఁడనిన నలుగురు రా
క్షసు లంగదుని బిగియం బట్టిరి. పట్టునఁ జివుక్కుమని
తప్పించుకొని ప్రాసాదాగ్రమున కెగసె. ఆ యుద్ధతి
చే బిగువుసడలి వానింబట్టిన రాక్షసులు నేలంబడిరి. అం
గదుండును నానగరుకప్పును బలిమిమైఁ దన్ని బ్రద్దలు
చేసి మింటికెగిరి తనవారిని జేరెను. దానింగని వానరులు
పోరికిం గడంగిరి. చెట్టులగుట్టలం బెఱికి లంకాపురద్వార
ములఁ బొడుచుచు వాకిటి బంగరు పని సింగారముల నుగ్గు
చేసిరి. అంత నిరువాగులవారును బ్రాణములపై నాశలేక
మొనసిపోరిన నల్లెడల యుద్ధఘోషము వ్యాపించె.

రామలక్ష్మణులు నాగపాశబద్ధులగుట.

౧౯౫. సూర్యాస్తమయమయ్యెఁ గయ్యము నిలువదు. విడువక చీఁకటి రాత్రిలోఁ బెనుఁగులాడుచుండిరి. అంగదుఁ డింద్రజిత్తునుదాఁకి వానిపై గ్రమ్మి కీర్తివడసెను. అంత నింద్రజిత్తు మంత్రబలంబునఁ దన నెదిరించు ప్రాయంపు వీరుని కదృశ్యుఁడై రామలక్ష్మణుల శరపరంపరలంగప్పె. ఆనాగాస్త్రంబులు ప్రజ్వలించుచు రామలక్ష్మణులఁ దగులుచు వారిం గఱచి కట్టివైచెను. కట్టువడి రాముఁడు మైమఱచి పుడమినొరగె. లక్ష్మణుండును వెంట భూమిపైఁబడియె. అదృశ్యుఁడగు నింద్రజిత్తు సంతోషించి పెలుచనఱచి దాశరథులగెలిచితినని ప్రకటించియు భల్లూకాధిపతియగు జాంబవంతుని నొప్పించియు నాంజనేయాంగదాదుల గాయపఱచియు రామలక్ష్మణులు చచ్చిరని నమ్ముచు నిజపురమున కరిగె. వాని విజయంబును గని రాక్షసులు జయార్భటులొనరించిరి.

సీత రామలక్ష్మణులంజూచి విలపించుట.

౧౯౬. ఇదికదా రావణునకు జయమున విఱ్ఱవీఁగు సమయము. రావణుండు రాక్షసాంగనలం బిలిచి మీరు సీతం గొని రణరంగమున కేగి కన్నులారఁ దనభర్త మృతుఁడై పడియుండునది చూపుఁడని చెప్పిపంపెను. వారలు పుష్పకంబుపై సీత నెక్కించుకొని రణరంగమును జేరిరి. ఆ

పుష్పకంబు ధనపతియగు కుబేరుని తేరు. ఈయద్భుతరథం బును గుబేరునినుండి రావణుండు బలిమిం గొనియె. ఆరణ రంగమందుఁ జచ్చినవారును, జచ్చువారును బడియుండిరి. అచ్చట సీత బంగారు లేడిని నాకుఁ గొనిరమ్మని తానంపిన నాఁటనుండి దాఁజూడని వానిని బుడమిపైఁబడి యున్న వానిని శరపీడితుని బ్రజ్ఞావిహీనుని విధ్వస్తకవచుని, సాయ కచ్ఛిన్న సర్వాంగుని బ్రాణనాథుని జూచి దుఃఖార్త యయ్యెను. ఏడ్చి యేడ్చి కన్నీరు గంటఁగార్చియుండియు నాథుంజూచి బోరున నేడ్చెను. అక్కటా! ఎల్లరునన్నుంగని నాథునితో రాజ్యమేలెదవని రే. కాలజ్ఞులిట్లు పలికిరే. శకునంబు లప్పగిదిఁ దోఁచెనే. వైధవ్యము ప్రాప్తించి దుర్గ తిగలుగు సూచనలు గానరాలేదే. అవియన్నియు బొంకు లయ్యెనే. రాముఁడు విగతదేహుఁ డయ్యెనే. అయ్యో! యొందఱిలోనఁ గౌసల్యాదేవి దుర్గతి యెక్కుడు. అనుఁగుఁ గొడుకు రాకకై వేచియుండునే. అని పలుదెఱంగుల విల పించుచుండె. ఇట విభీషణుండు రామలక్ష్మణులంగని తా ను మృతులైరని నమ్మక మూర్ఛ తేరునందాఁక వారలఁ గా చియుండ సుగ్రీవున కాజ్ఞాపించియుండె. వారట్లు గాచుచుండుటం జూచి వివేకవతి యగు త్రిజటజానకి నోదార్చుచు నిట్లనియె. చూడుమా! వీరు లా శరీరములఁ గాపాడుచుండెదరు. భయంపడరు. సందియమందరు. అని

యెతింగించిన సీత యూరడిల్లి యది యట్లయగుంగాక యనియె. వారు మగిడి లంకకుం జనిరి.

౧౯౭. అంతలో రాముఁడు తెలిసి కూరుచుండి దుర్బలుఁడై చుట్టు తిరిగిచూడఁ దనప్రక్కన ముద్దులతమ్ముఁడు భూమిపైఁ బడియుండె. వానింజూచి రాముఁ డుమ్మలికంబునఁ గడు వాపోయె. సీతను మరలఁ బొందిన నాకేమి ప్రయోజనము; నాప్రాణములు దక్కిన నాకేమి ఫలము గలుగును? అక్కటా! నేఁడిదె నాతమ్ముఁడు యుద్ధమున నోడి పడియుండెను. లోకమున వెదకినను సీతంబోలు నాతిం జూడవచ్చుంగాని లక్ష్మణునింబోలు తమ్ముని మిత్రుని బోటుబంటును జూడనగునే. అయ్యో! కౌసల్యాదేవితో నేమందును? కైకకేమని చెప్పుదు; పుత్త్రదర్శన కుతూహాలయగు మాతల్లి సుమిత్రకేమి చెప్పుదు? శత్రుఘ్నునకుఁ దేజస్వియగు భరతునకు సౌమిత్రి నాతో వనమునకు వచ్చె. వానిని విడిచి నే మరలి వచ్చితినని నే నెట్లు చెప్పఁగను. నాకుఁజూడ లక్ష్మణుఁడు సంగ్రామభూమిం బడి ప్రాణములఁ బాసినట్లున్నది. హా! లక్ష్మణా, నేవిపణ్ణుండ నగుచున్న యెడ నన్ను నాశ్వాసించుచుంటివి. నేఁడు నిప్రాణంబులఁ దొఱఁగి నేదుఃఖించుచుండ నోదార్ప నేరవు. నావెంట నీవడవికి వచ్చితివి. ఇప్పుడు నే నీతోడ

యమునింటికి వచ్చెద. అని శోకించి నేఁ దమ్ముని పార్శ్వ
మునఁ బ్రాణములు విడిచెద. మీరు తొలఁగి చనుఁడని
సేనం బుత్తెంచె. ప్రేమాస్పదమగు రాముని హృదయము
సీతావియోగముచే నొచ్చియుండె. తమ్ముని మరణంబునఁ
దుత్తునియలై విఱిగె ననుటకు సందేహము లేదు.

౧౮౮. హా, హా, యప్పుడాకాశమున గాలి చలించిన
శబ్దము వినవచ్చె. మెఱపులు మిఱుమిట్లు గొలిపె. పెను
తెఱ్ఱలు గొట్టుట తోఁచె. ఆ పెనుగాలి మధ్యమున నగ్ని
జ్వాలలంబోలి రభసమున వచ్చు నుల్కయో యనఁగ
గరుత్మంతుఁడు విష్ణువాహనము పక్షికులరాజు పన్నగ
కులవైరి వచ్చె. అటు వచ్చుచుండ మంత్రప్రయుక్తములగు
నాగాస్త్రములు బుసకొట్టుచుఁ దొలఁగిపోయె. గరుడుని
యొడలు సోఁక గాయంబులుమానె. అన్నదమ్ము లిద్దఱు
బలంబినుమడింపఁ దేజోవీర్యసహితులై లేచి కూర్చుండిరి.
రాముఁ డాశ్చర్యపడి నీవెవ్వండవని యడిగిన మహావీర్య
వంతుండగు నైనతేయుండానందంబునఁ దనకన్నులు వెలుం
గ నిట్లనియె. నేను నీసఖుఁడ. వెలుపల సంచరించు నీ
ప్రాణంబునేన. గరుడుండ. అని రాముని నాదరంబున
నిమురుచు వెండియు నిట్లనియె. సఖా! రాఘవా, శత్రు
వులందేని వాత్సల్యము గలవాఁడా, నేనేగెద. నాకానతి

యిమ్ము. మన సఖ్యమెట్లు గలిగెనో యన్ని యరయఁబో
కుము. జయలక్ష్మి నిన్నుఁ బొందినంతట మన చెలిమి
తెలియనగు. రావణుం జంపి సీతను జేకొందువు. అని గరు
డుండు చనియె. పాంచభౌతిక దేహంబునఁ జిక్కి రాముఁ
డు తన్నుఁ దా నెఱుఁగకుండె. వీరకుమారుండగు రాముఁ
డు విష్ణువనియు, లోకములందెల్లఁ దనపై నెక్కి విహరిం
చువాఁ డనియు గరుడుఁ డెఱుఁగు.

౧౯౯. పగతులు చచ్చిరంచు సంతసించుచుండు
రావణుఁడు శత్రుసైన్యమున దీనార్తస్వనంబు లుడిగి యా
నందనిర్ఘోషములు సెలంగంగని వ్యాకులచిత్తుఁడగుచు నా
యుత్సాహం బాకస్మికముగఁ గలుగఁ గారణం బరసిరం
డని వడిగల దూతలంబనిచె. వారు పోయి భయంబున
నడఁలుచు మగిడి వచ్చి రాక్షసేశ్వరా, నీకొడుకు మం
త్రబలంబునఁ బఱగించిన శరములనెడు మృత్యుపాశము
లకుం జిక్కియుండి విడిపించుకొని రామలక్ష్మణులు కట్టు
త్రాళ్లం ద్రెంచుకొని తిరుగు గజముల తెఱంగున రణ
రంగమునందు విచ్చలవిడిగ నిప్పుడు తిరిగెదరు. అనిన రా
వణుండు విషణ్ణవదనుఁడయ్యె. వైరు లిద్దఱు నాగాస్త్ర
ములనుండి విడిపించుకొనిరి. ఇఁక నా బ్రదుకు స్థిరమగునే
యని చింతాక్రాంతుఁడగుచు ధూమ్రాక్షుని 'బలశాలిని
బిలిచి ససైన్యముగ రాముని జంపి రమ్మని పనిచె.

౨౦౦. మరల సంగ్రామము భీమమయ్యె. అంత ధూమ్రాక్షుండు నాంజనేయుఁడు నుండఁగొరులఁ జంపక విడువమని గలిసి పెనంగిన హనుమంతుఁడు శైలంబొక్కండెత్తి మొత్తిన నారాక్షసుఁడు నేలంగూలె. రాక్షససైన్యంబు పగిడి లంకకుఁ బాఱఁ గపులు జయంబున విజృంభించుచుఁ దఱిమిరి. అంతటఁ బెనుగోఱలుగల వజ్రదంష్ట్రుఁడంగదుఁడు రణమున నిలిచి యున్నయెడఁ జేరిన వారిరువురకు ఘోర యుద్ధమయ్యె. అం దంగదుఁడు జయించె. మఱియొక రాక్షసవీరుఁడు తలదెగి యులఁబడియె. వాఁడు పడిన నకంపనుఁడు నిక్కి జగడమునకువచ్చె. జనస్థానమునుండి రామునివార్తఁదెచ్చిన యామేటిని హనుమంతుఁడు మారొక్కని యొకచెట్టు పెకలించివైచి చంపెను. ఇఁక మరణవర్షముగురియు పోరికెవ్వరు మొనయుదురని రావణుఁడు శంకించుచు హతశేషులగు సేనానాయకులఁ గలయఁజూచె. వానిదృష్టి ప్రహస్తునిపైనిలిచె. ప్రహస్తుఁడు రావణుని ముఖ్యసేనానాయకులలోఁ జేరినవాఁడు. రణమున మొనసి మేలుగఁదేఱిన మేటిగావునఁ బ్రహస్తుఁ డిట్లనియె. సీతను భర్తకప్పగింపకయున్నఁ బోరువాటిల్లునని చూచి మరల నిచ్చుటమేలని మున్నె యెఱింగించితి. నన్నెన్నండును దానసన్మానప్రియవచనంబుల మన్నించెదవు.

నీకెద్ది మేలొనరించునో దానింగడంగి సేయకుందునే. నా ప్రాణంబులెంత? భార్యాపుత్త్రులెంత? నేను దానిని గణింపను. ఇదె చూడుము. నీకొఱకు రణయజ్ఞమున నా ప్రాణముల వేల్చెద. అని యారావణుని కూరిమిబంటు చావునొడిగట్టుకొని వెలువడి విజృంభించిపోరె. తుదకు నీలుండు పెనుగొండతో మోది వానినలిపించంపె. అంత వానిదండు బెండుపడి చెదరి లంకకుం బాఱె.

౨౦౧. పిమ్మట రావణుండు మనంబున నోహో యింద్రునిసేనను జెండాడిన ప్రహస్తుండు వైరిచే మడిసె. నావైరి నింక నిర్లక్ష్యము సేయరాదు. నేనే యుద్ధరంగము సొచ్చెద. మున్ను ఛీ! కీశభల్లూకసేనయెంత? దానిని గూర్చుకొని నడుపుచున్న నరమాత్రులిద్దఱెంత? బలశాలి రావణుండు వారినిమార్కొననే. అని నిర్లక్ష్యముచేసితి. నేనే యిప్పుడేగి వారిని వారిసేనలనెల్లను దునుమాడెదనని నిశ్చయించెను.

రావణుని మొదటి యుద్ధము.

౨౦౨. లంకాధిపతి యుద్ధమునకుంబోవ వెనువెంట నింద్రజిత్తు నికుంభుండు మొదలగు విశ్రుతవీరులుం బరివేష్టించి నడచిరి. రావణుండు దివ్యాంబరాభరణభూషితుండై మహాతేజంబున దీపించి సూర్యునివలెం బ్రకాశించె. వాని భాసురకాంతి రామునికనుదోయికి మిఱుమిట్లుగొలి

పె. రావణుఁడును దళంబునుజూచి వెనుకకుంబోయి సుఖంబుండుఁడని నియమించి తా శత్రుసైన్యమును రభ సంబునఁజొచ్చి నిక్కంబుగ నక్కడ నవతరించిన యముఁడు వోలె నాశముచేయుచుండె. సుగ్రీవుండు మూర్ఛిల్లి నేలం గూలె. హనుమంతుఁ డెదిరించి తాఁకిన భళిరా మర్కటా! నీవు నాకుందగువైరివి. అని పెనుదెబ్బనడచి హనుమం తుని బలముడిగించెను. నీలుండును మాఱుకొని యుద్ధతి తోఁబోరాడి చూపరులాశ్చర్యమొందఁ గొంతవడి బల్లి దుఁడగు రాక్షసాధిపతి యాటోపంబు నివారించి నిలిపెను. నిలిపియు నెట్టకేలకు నీలుండోడి మృత్యువు వాఁతంబడి నట్లయి తప్పించుకొని నేలపైదొరలె. వానింగని లక్ష్మ ణుఁడుమోహరించి పైకొని చిక్కనుక్కిన రావణుండు వానిశక్తికి నచ్చెరువందె. ఇరువురు గాయములచేఁ గడు నొచ్చియు విడువక పోరుచుండఁ దుదకు సౌమిత్రి భుజంబు న నొక్క వాడిబాణంబు గాఁడిన నతండు నొచ్చె. చెచ్చెఱ రావణుండు వానింబట్టికదలింపసమకట్టెంగాని నేరఁడయ్యె. హిమవన్మేరుపర్వతముల బిట్టాడించిన రావణునకు సుమి త్రాతనయుని గదలించుట యలవిగాదయ్యె. అయ్యా పత్కాలంబున లక్ష్మణుండు విష్ణ్వంశమునఁ బుట్టినవాఁడు గాఁ దన్నుం దెలిసికొనియె. అజ్ఞానబలముచేత జగద్రక్ష కుఁడగు విష్ణువంతశక్తిగలవాఁడయ్యె. రావణుం డతనింగ

దలింపనేరక శ్రమపడుచుండ హనుమంతుఁడు రాక్షసాధి పుపైకుఱికి పిడికిటంబొడిచిన నతండు విస్మృతుఁడై ధాత్రిపైఁగూలె. హనుమంతుఁడు లక్ష్మణుని నాయొత్తడి నుండి యెత్తికొనిపోయె. అంత రాముండు రావణునిపై నుఱకంబోయిన హనుమంతుఁడో రామా! నన్నెక్కి పరాక్రమము నెఱపుమని వేఁడిన గరుత్మంతునిపైని విష్ణువోయన హనుమంతునిపై నెక్కి పోరె. ఇట్లు రామరావణులు ఘోరముగఁబోర రాముని భయంకర శరజాలమున రథరథ్యసారథులు తుత్తునియలైరి. మఱియు రాముఁడశనిపాతంబునంబోలు కొండొకయమ్మొరంబున నాఁటవైచిన రావణుండు సొక్కుచుఁ దనవిల్లును దిగవిడిచె. మఱియొక్క మొఱుఁగుటమ్మున వాని మణిమయ కిరీటంబు రెండు తునియలయ్యె. రాముఁ డంతఁ దన బాణప్రయోగంబునాపి మృదుగంభీరస్వనమున విశదంబుగ నిట్లనియె. నీవు తేజోవంతములగు మహాకార్యములను జేసితివి. నీచే నాసేనయందలి వీరశ్రేష్ఠులుపడిరి. నీవు పరిశ్రాంతుఁడవైతివి. నేనిప్పుడు నిన్ను మృత్యువశునింజేయను. లంకకుంబొమ్ము. నీవును నీవారును విశ్రమించిరండు. రథమెక్కి మగిడివచ్చిన నాబలంబును జూపెదఁగాక. అని పుత్తెంచెను. అట్టియెడ రామునకుఁ దా విష్ణుమూర్తియనియు, రావణుఁడు తనభక్తుండనియు స్మరణకు వచ్చెనో, భక్తుఁడు

శీఘ్రకాలమునఁ దన చరణారవిందములను మగిడి చేరఁ గోరెఁగదాయని తలఁచి కరుణాకటాక్షములు వికసించెఁగాఁబోలు. ఇదికలయో నిక్కువమో. అస్మర ణంబున రామచంద్రుఁడు తియ్యందనమున నయ్యా! యిం టికింబోయి విశ్రమించి రమ్మని పంపెనేమో.

కుంభకర్ణుని మేలు కొలుపుట.

౨౦౩. అట్లు మృగరాజసదృశుఁడగు రాక్షసరాజు మృగరాజగర్వముడిగి ధైర్యముచెడి లంకంజేరి తనదు పాపకార్యములచేఁ దాఁదెచ్చుకొన్న యనేకశాపముల స్మ రించె. ఇట్లు భయంపడియుఁ గట్టకడగ నొక్కపరి తెగించి పోరనిశ్చయించి బంటులనంపి మహాబలశాలియుఁ దన త మ్ముఁడును నగు కుంభకర్ణుని మేలుకొలుప నియమించె. కుం భకర్ణుని నిద్ర మంత్రబలమునఁ గలిగె. వాఁడు పెక్కునెల లొక్కుమ్మడి నిద్రించు. వాఁడు మేలుకొన్నచో వాఁడు పేరాఁకలిచే లోకమును మ్రింగఁబూనును. కావున వాని యాఁకలిఁదీర్ప వానిని లేపకమున్న శాల్యన్నరాసులును, మృగమహిష వరాహసమూహములును వాని కన్నంబు గ కొండలుగాఁ జేర్చిరి. కాలుసేతులుసాచి కుంభకర్ణుఁడు పెన్గొండవలె సాగిలిపడి నిదురించుచుండె. మహా మారుతమున కెనయై వానియూపిరి యెదుటనగువారి నెగురఁగొట్టుచుండె. అందుఁ జని రాక్షసబృందము భేరీ

వాద్యముల వాయించిరి. శంఖంబులొత్తిరి. కూసిరి. బొబ్బరించిరి. బండలచే గట్టిగ మోదిరి. నిద్ర తెలియక సుఖంబుగ నిదురించుచుండె. చుట్టుప్రక్కలనెల్లరుఁ దరంగములఁబోలి మ్రోగుచుండ వాఁ డొకరుంతు గదలకయుండె. అందుఁ గొందఱు వాని చెవులు కొఱికిరి. జలమ్ముగ్రుమ్మరించిరి. ఢక్కాలు మ్రోయించిరి. కుంభకర్ణుఁడు నిదుర మేలుకొనఁడాయె. వేయియేనుంగులు కొండను దాఁకుచందంబున వానిం దాఁకిన నెట్టకేలకు నావలించుచు లేచె. వాఁడు లేచినఁజూచి యచటివారు భయంకరముగఁ దమపైఁబడునో యని భయమున వానితోఁ బలుక నోడి చుట్టునఁ జేర్చియున్న యన్నరాసుల వానికి సైఁగతోఁ జూపిరి. అంత వాఁ డా రాసులపైఁబడి కబళించెను.

౨౦౪. అంత నాఁకలిదీరినఁ దన్నేల లేపిరని విస్మితుఁడై తన మ్రోల భయంబున వడఁకాడుచున్న వారిం గని నన్నేల మేలుకొలుపవలసె. రాజునకు సౌఖ్యమా. కాక ముప్పుమూఁడెనే. నాతోడుపాటు కావలసెనే. నా వంటివాని నెవరును అల్పకారణమున నిద్రనుండి మేలుకొలుపరు. అని యడిగిన వారు సంక్షేపమున నయ్యాలంకానగరము ముట్టడివేయఁబడినది. రాముఁడు నరమాత్రుఁడయ్యు దేవదైత్యదానవుల కెవరికి నలవిగానిపనులఁ జేసె. రావణుండు వానిచేఁజిక్కి ప్రాణములు గోలుపోనుండియు

వాఁడు పొమ్మని పంపిన మిగిలివచ్చె. అనినఁ గుంభకర్ణుఁడు రోషభీషణుండై నే రామలక్ష్మణులఁ గ్రోఁతిమూఁకలఁ జంపెద. అనుచో నొక్కకింకరుండు వచ్చి రావణుఁడు నిన్ను రమ్మనియెనని తెలిపినఁ గుంభకర్ణుఁడు కుంభిని గదల నడిచివచ్చి పర్వతమునుబోలి లంకకుఁ దరలె.

౨౦౫. రావణుఁడు తమ్ముని సంతోషమ్మున మన్నించి లంకాపురికిఁ బ్రాప్తించిన విపత్తుల సంగ్రహముగ నుడివి రాక్షసబలంబు పెల్లుగంజచ్చుటయు లంకంజుట్టియుండు వానరబలంబులు చూడంజూడం దఱుగకయుండుటయుఁ దెలిపి యిట్లనియె. మున్నెన్నఁడును సహాయమునుగోరను. ఇపుడు మనంబున భయంబుపుట్టె. అనినం దమ్ముఁడిట్లనియె. అన్నా! యీదురవస్థ నీదుష్కార్యముచే నీవే తెచ్చుకొంటివి. అని దూఱినఁ గోపంబుగదుర నేను పెద్దవాఁడను. నన్ను సేవింపుము. కఱకులాడఁదగదు. గడచినది దూఱనేమగును? ఇపు డున్నపనికై తోడుపడవలయు. అనిన రావణునూఱడించి కుంభకర్ణుఁడు పగవారలఁ బరిమార్చెద. సంతాపంబు విడువుము. అతులమగు నాబలమును నమ్ముము. అని బంగరు కవచంబు దొడిగి కడింది యాయుధముల ధరించి యొక్క మహాశూలంబుఁ గొని యనికి వెలువడియె. ఇట్లుత్సాహంబునఁ బోరికివ

చ్చు పర్వతసన్నిభుఁడగు వాని నెదిరింపనోడి కోఁతులెల్ల నల్లెడలఁ బాఱె.

౨౦౬. పాఱిన నంగదుఁడు కలగుండువడక బెదరిన దళంబునుగూర్చి పోరికిఁ బురికొలిపె. అంతఁ గోఁతులు కుంభకర్ణునిపైఁ గవిసియు వానియపారబలంబు నెదిరింపనోర్వక వెండియుఁ జెల్లాచెదరైరి. అంగదుఁడు వారినిదెగడియుఁ గోపపూరితంబు లగు వచనంబులాడియు మఱియొక్కతేప గుమిగూర్చినఁ గ్రోఁతు లాకుంభకర్ణునితోఁ బెనఁగిరి. హనుమంతుఁడు వానిమార్కొని మహాశైలంబుతో మోదినఁ వాడును గడునొచ్చియు హనుమంతుని వెడఁదవక్షంబునఁ బొడిచిన క్షణకాలం బాంజనేయుఁడు బలంబుడిగి విహ్వలుఁడయ్యె. అంత నంగదుఁడు తలపడి రాక్షసుని సొమ్మసిల్లఁజేసెంగాని వాఁడంతనలేచి యంగదుని మూర్ఛిల్లనేసె. దానింగని సుగ్రీవుండు చెనకినిలిచినఁ గుంభకర్ణుఁడు వానింబొడువ శూలంబెత్తి గిఱగిఱంద్రిప్పిన హనుమంతుఁడు దానింబట్టి మోకాల మోపెట్టి విఱిచె. విఱిచిన విడువక కుంభకర్ణుఁడు శైలంబున సుగ్రీవునడచి మూర్ఛితునింజేసి జేనింగానక వానరసేనలు చీకాకు పడుఁగాక యనితలంచి వానిమోసికొని లంకకరిగె. అట్లులంకఁజొచ్చి పోవుచుండ సుగ్రీవుఁడు మూర్ఛతెలిసి క్రోఁతియాటలతోఁ దన్నుఁజెఱగొన్న రక్కసుని ము

క్క సెవులం బెఱికి ప్రక్కలంజించినఁ గుంభకర్ణుండు తన్నుఁ గుట్టునట్టి పురుగుంబోలె సుగ్రీవునింబట్టి నేలం బాఱవైచి కాలంజఱమఁబోయె. అంతలో మహాలాఘువంబున నెగిరి యతఁడు తనసేనం జేరెను.

కుంభకర్ణుని మరణము.

౨౦౭. అంతఁ గుంభకర్ణుఁడు కినిసి సంగరరంగమునకు మగిడివచ్చి మర్కట సంఘమును మ్రింగుచుండ లక్ష్మణుండు వాని కెదురేగి నిలిచి వానిని బాణముల నొంచె. ఆకడిందివిక్రమంబునకుఁ గుంభకర్ణుఁ డచ్చెరువంది దేవతావివృతుఁడై యైరావతంబెక్కి వచ్చు దేవేంద్రుఁడు నా మోర్లి నిలీల నిలువఁడు. నీనికిం దొలఁగుటమేలని లక్ష్మణునటువిడిచి రామునింగని వానిపైకురికె. ఉఱికిన రాముండు తూపులవేవేగ నెఱపి వానియాయుధముల విఱిచియు వానియొడలెల్ల నమ్ములు నాఁట నేసెను గాన దాన వాని బలము తగ్గకయుండె. వాని నెప్పిఁ ప్పనైనను జాలకయుండె. అంత వాఁడు భూరిభుజములచే గదను ద్రిప్పుచుఁ గవిసిన రాముం డొక కఱకుటమ్మున బఱపి యాభుజమును ద్రుంప నాగదయు భుజమును నింగిని బాఱి పెక్కండ్రు కోఁతులపైఁ బడి చంపి పుడమింబడియె. రాముఁడు మఱియొక బాణంబునఁ దక్కిన భుజమును ద్రుంచి యర్ధచంద్ర బాణములరెంటిని బ్రయోగించి వాని పెందొడలు విఱిచి

నవాఁడు దొడ్డ మొండెము తలయును మిగిలి నోరుతెఱ
చి బొబ్బరించుచు నిలిచె. అంతనిలువక మెఱుఁగుఁదూపు
లు ప్రయోగించి వాని గొప్పతలను నఱికిన నది పర్వతము
నుంబోలె నేలందొరలె. డొక్కయుఁ జేసువనున్న సము
ద్రమున నెక్కింతయు గోపుర ద్వారమున కడ్డముగ నొక్కిం
తయుఁబడియె. ఇట్లు కుంభకర్ణుఁడు దేహమువిడిచె. వాఁడు
మహాబలవంతుఁడు. వానింజూచిన పారమార్థికవాసన
లేమియులేక యిహలోకవాసనలుమూర్తీభవించినట్లుండె.
వాఁడు మడిసిన రావణునడియాసయు మడిసె.

౨౦౮. సోదరుని చావు విని రావణుఁడు శోకాక్రాం
తమానసుఁడై మూర్ఛిల్లి తెలిసి పెలుచన విలపించె. ఓవీ
రా, వైరిదర్పసంహారా, కుంభకర్ణా, మహాబలా, నన్నుం
బాసి యమసదనంబును జేరితివి. ఇఁకనాకు రాజ్యమేల ?
ఇఁక సీతతో నేనేమిచేయుదును. కుంభకర్ణుఁడు లేమి ప్రాణం
బును రుచింపదు. తమ్మునింజంపిన రాఘవుని యుద్ధమున
నేఁజంపకున్న నాకు మరణంబు శ్రేయస్కరము. నాజీవితము
వ్యర్థము. నేఁడే నే నాతమ్మునిఁ జేరఁబోయెద. అని యిట్లు
కృపణత్వమునఁ దమ్మునికై విలపించుచు శోకమున నేలం
బడియె.

౨౦౯. మిగిలిన రాక్షస రాజకుమారులు రావణుని
జేరి యూరడించి మేము శత్రువుల మార్కొని యపజ

యంబు దోలంగ జయంబుఁగొనియెదము. అని తెలిపి చెచ్చెర నావీరులు శత్రుసేనపైఁగవిసినఁ గయ్యంబు భయంకరముగనయ్యె. ఇరువాఁగుల వారును బెక్కులు సాహసకృత్యములఁ జేసిరి. అంగ దాంజనేయు లపూర్వపరాక్రమంబు నెఱపిరి. మహోదర నరాంతకాది రాక్షసులును వారి కినుమంతయు వెనుదీయరైరి. అట్లయ్యు నొకరి వెంబడి నొకరుగ రాక్షసవీరులు గూలిరి. పగవారిబంటుములు మిగిలి రణరంగమునందు విక్రమంబున వెలసిరి.

అతికాయుని మరణము.

౨౧౦. అట్టియెడ దేవతలజయించి దానవులఁ బలుమాఱు పాఱఁదోలిన బలశాలి యగు నతికాయుఁడను రావణపుత్త్రుఁడు తండ్రిసేనయందలి శూరాగ్రేసరులు మడిసిన రోషంబున మెమఱచి బవరంబునఁ గరంబుమెఱసె. అంత శూరశిఖామణియగులక్ష్మణుండు విల్లెక్కుపెట్టి మార్కొనిన నతికాయుఁ డతని వారించి తొలఁగిపొమ్ము. నీవు బాలుండవు. కాలుంబోలు నాతో నేలపెనఁగెదవనిన నే బాలుఁడనైననేమి? వృద్ధుఁడనైననేమి? పోరిలో నీవుచచ్చెదవని లక్ష్మణుండు వానిపై మొనసిన నాద్వంద్వయుద్ధంబు భీమంబైయడరె. మంత్రపూర్వకముగ దివ్యాస్త్రప్రయోగ నిపుణతయందు సములగు నావీరు లిద్దఱు పెద్దయుంబ్రొద్దు సమముగఁ బోరిరి. ఎట్టకేలకు నేలొకో నాయ

మ్మలు వీనిందాఁకి మొక్కపడి నేలవ్రాలుచున్నవని లక్ష్మ ణుండు విచారించుచో వాయుదేవుఁడు వచ్చి శత్రువుపైఁ బ్రహ్మాస్త్రంబుఁ బ్రయోగింపుము. తక్కినయస్త్రంబులు వానిందాఁకవు. అనియె. లక్ష్మణుఁ డంతనభిమంత్రించి బ్రహ్మాస్త్రంబును వైన నది యాకసంబున బుసకొట్టుచు నతికాయుంగవిసె. అతికాయుఁడు దానిమరల్చి రెండుగఁ దుంపఁబూనిన నయ్యది యనివారితమై మంటలెగయుచు వచ్చి వానికిరీటాలంకృతశిరంబుపై మొనసి భేదించిన వానిపనిముగిసె. దానింగని రాక్షసులు భయపీడితులై పలవించుచు లంకకుం బాఱ వారిమొఱలు రోదసి నిండె.

ఇంద్రజిత్తు రెండవయుద్ధము.

౨౧౧. ఇట్లయ్యు నింద్రుని జయించి యింద్రజిత్తను పేరు వడసిన మేటి మగం డొక్కండు మిగిలియుండెను. రావణుం డు దనవారందఱు నశించి యుండుటం జూచి చింతించు చుండ శూరుండగు వానికుమారుఁడు వచ్చి తండ్రీ! యిం ద్రజిత్తింకను బ్రాణములతో నుండఁడే. శోకింపకుము. అని యుత్సాహము పుట్టించి యుద్ధమునకు వెడలెను. రణ రంగమున నక్షతలతోడను బుష్పములతోడను అగ్నిని ముందుగ వేల్చి రథంబును విల్లును అభిమంత్రించి యరా తి బలంబుపైఁ గవిసె. అందలి వీరవరుల వెదక మార్కొ ని సుగ్రీవుని, నంగదుని మఱియుఁ బెక్కండ్రను మూర్ఛల

మును గాఁజేసి నేలం గూలిచె. మఱియు నగోచరుఁడై నా నాదిక్కుల నమ్ములు పఱపి హనుమంతుఁడు జాంబవంతుఁడు నీలుఁడు లోనగు మేటిమగలఁ బడనేసె. అట్టియెడఁజేయున దేమియును లేకుండుటచే శ్రీరాముఁడు తాలిమి వహించుచు లక్ష్మణునకిట్లనియె. ఈశత్రువు బ్రహ్మాస్త్రంబును బొందెఁ. తానదృశ్యుఁడై మనపైఁబడెను. శరీరమును దాఁచిన వీని నెట్లు జయింపవచ్చు. తమ్ముఁడా, నామాటవిని సహించియుందుము. నేఁడితఁడు తనయమ్ముల నెల్లెడల నెఱపనిమ్ము. మనము మూర్ఛిల్లినట్లు నేలవ్రాలిన నియమరారి యింటికి మగిడిచనును. అనియ భేద్యంబగుతాలిమి మిగుల రామచంద్రుఁడు పలికె. వారు యుద్ధము సేయక నేలపై దొరలిరి. అదిచూచి యింద్రజిత్తానందించుచు మందిరము చేరి తండ్రికి సువార్త నెఱింగించె.

౨౧౨. అట విభీషణ హనుమంతులు యుద్ధ భూమియందుఁ బరుండుజీవులలో సజీవులెవరో యని యరయుచు నేగి ఋక్షపుంగవుని జాంబవంతుని గనిరి. అతండు దూలియు బ్రదికియుండెఁ. బుద్ధిమంతుఁ డగుజాంబవంతుఁడు హనుమంతున కిట్లనియె. నీవు వాయు వేగంబునం బోయి హిమవంతమునఁ గైలాసప్రాంతమున నోషధి పర్వతమును జూచి యందుండు [మృతసంజీవని, విశల్యకరణి, సావర్ణ్యకరణి, సంధానకరణి యను] నాలు గౌషధరాజములం దెమ్ము.

అని పుత్తెంచిన వాయు పథంబున వాయువేగంబున హనుమంతుఁడుపఱచిహిమగిరిని జేరి కైలాసంబుఁ గాంచి యా పుణ్యక్షేత్రమందలి వినోదములఁ బరికించి యచ్చట దేదీప్యమాన ప్రకాశంబునఁ దేజరిల్లుమందుల కొండఁగని యందు జాంబవంతుఁడు చెప్పిననాలుగు మందులఁగానక కోపంబున నాపర్వతంబును మూలమునుండి పెకలించి చండమారుతము చెట్టులఁ బాషాణముల రభసంబున నీడ్చుకొని వీచుచుఁ బోవుచందంబున నాపర్వతంబును మోచికొని యాకసంబున వచ్చె. అట్లునుగిడి లంకను జేర నందలి యోషధులవాసన దాఁకినంత మాత్రమున మర్కటసైన్యము తేఱితెలిసె. గాయంబులు గలవారి గాయములు మానె. చచ్చిన వారు బ్రదికి కూరుచుండిరి. ఇంద్రజిత్తుపనియంతయు వమ్మాయె. హనుమంతుఁడు గ్రమ్మఱ నాగిరిని గొనిపోయి యున్న యెడనునిచి సంతుష్టుఁడై రాముని జేరవచ్చెను.

౨౧౩. నాఁటిరేయి సుగ్రీవుని బలంబు లంకపైఁ బడి దాఁకినఁ గుంభనికుంభులనుకుంభకర్ణుని కుమారుల నిద్దఱం బిలిచి ముట్టడించు మూఁకల వెడలఁగొట్టిరండని రావణుం డంపెను. వారు వానరులతో నతిక్రూరముగఁ బోరిరి. అందు సుగ్రీవుండునొచ్చియుఁగుంభునిం జంపె. నికుంభుఁడు హనుమంతునిచేఁజావునందె. అంత ఖరునికొడుకు మకరాక్షుఁడు తలంపడి కయ్యమొనరించి దండకారణ్యమునఁ దన తండ్రి

మడిసినట్లు రామచంద్రుఁడు విడిచిన యొక్క బాణంబునన ప్రాణంబులు విడిచె. పిమ్మట రావణుఁడు మరల నింద్ర జిత్తు నంపెను. అతం డగ్నిని బ్రేల్చి యదృశ్యుఁడై శత్రు వుల కగపడక రణం బొనరించె. రామలక్ష్మణులు వానిని గానక వాని బాణములు వచ్చు దిక్కులు గుఱిగా నమ్ము లనేఁపిరి. ఇంద్రజిత్తు నానావిధమాయలఁ బన్నుచు మా యామయమగు సీతవంటి రూపమును సృజించి దృశ్యుఁ డై దాని కేశములంబట్టి తల దెగనేయఁబూనె. హను మంతుఁడు కోపమునఁ దన్నుఁ దామఱచి వలదు వల దని వారించినను వినక పరిహసించుచు నింద్రజిత్తు దాని శిరస్సు నఱికె. అక్కటా! సీత చచ్చెనని నమ్మి క్రోఁతులు పాఱిరి.

ఇంద్రజిత్తు లక్ష్మణునిచేఁ జచ్చుట.

౨౧౮. పాఱిన నిర్భరకోపంబున రేఁగి హనుమం తుఁడు వానరసేనను జేర్చి రాక్షసులపైఁబడి పోరెను. కొంతవడిఁబోరి సీతచచ్చె. ఇఁకఁ బోరుట నిష్ప్రయోజన మనుచు యుద్ధము చాలించి రామునిఁజేరి జానకి చావు నెఱింగించెను. ఆవార్తవిని రామచంద్రుఁడు మైమఱచి వేళ్లు తెగిన వృక్షంబట్లు నేలంగూలె. లక్ష్మణుఁడు రాము నోదార్చెంగాని రాముఁడూఱడిల్లకయుండ లక్ష్మణుం డిట్ల నియె. రామా! ధర్మంబు నిరర్థకంబు. చూచితే నీయట్టి ని

ష్కళంకున కిట్టి యనర్థకంబులువచ్చె. నీధర్మంబె కాదేనీకీకష్ట ములుదెచ్చె. అని చెప్పుచుండ విభీషణుండువచ్చి సీతవార్త ను విని ఇది నిక్కంబుగానేరదు. సీతను రావణుఁడు తెచ్చి నది చంపుటకుఁగాదు. వాని యుద్దేశ్యము వేఱుగనున్నది. ఇంద్రజిత్తు మాయలుపన్ని యిదంతయుఁ జూపించె. అతం డిప్పుడు హోమములు చేయఁబోయె. అదిముగిసిన నా తఁడజేయుఁడగు. ముగియకమున్న వానినిజంపవలయు. అట్లు సలిపినచో వాఁడు మడియునట్లు వానికి శాపముగ లదు.అనిన రాముఁడు తమ్మునితో నీవు హనుమంతునితో జాంబవంతునితోఁ బోయి మాయామంత్ర కోవిదుండగు వానింజంపిరమ్మని పంపెను. అంతఁ దనయన్న కోరికను దీర్ప లక్ష్మణుండు సంతోషంబునఁ జనియె. ఆసైన్య మిం ద్రజిత్తు చేయు హోమమును రక్షించుచున్న రాక్షసు లపై రభసముగఁ గవిసి పైకొనిరి. అంత నింద్రజిత్తు నిరా శ చేసికొని చేయునదిలేక హోమమును ముగించక విడిచి లేచి తన తలను మరణపాశంబునఁ దూర్చుకొనియె. అది యెట్లన్న. లక్ష్మణుఁడు హనుమంతునిపైనెక్కి వానింగలి సిన ఘోరంబగు ద్వంద్వయుద్ధము వెలసె. ఇట్లు దీర్ఘకా లము ఘోరముగఁబోరియు నొక్కఁడేని వెనుదీయఁడయ్యె. ఇంద్రజిత్తు తేరు తునకలయ్యె. వాఁడెక్కిన వేఱొండు తేరు నట్లయయ్యె. ఒకండభిమంత్రించి యస్త్రములం బ్రయో

గింప మఱియొకఁడు వాని నుపసంహరించు. ఇట్లిరువురును బోరుచుండఁ దమదోర్బలంబును నస్త్రవిద్యాకుశలతయు సంపూర్ణముగ వినియోగించిరి. ఎట్టకేలకు లక్ష్మణుం డైం ద్రాస్త్రమునుగొని రాముఁడు ధర్మాత్ముఁడేని సత్యసంధుఁ డేని నీవు రావణకుమారునిజంపుమని ప్రయోగింప నది ఇంద్రజిత్తు శిరంబును ఖండించె. దేవతలజయించినవాఁడు ను బలవంతుఁడగు తనతండ్రికి రక్షకుఁడునునగువాఁడిట్లు మడిసె. ఇట్లు వానిశరీరము నేలంగూలియుండఁ గళంక ముగనుండిన యాకాశము తేజోవంతమయ్యె. నిర్మలోద కంబులఁ బ్రవాహంబులుపాఱ భూలక్ష్మి చిఱునవ్వులనవ్వి నట్లుండె. పుష్పవర్షముగురిసె. దేవతలెల్ల సంతసిల్లిరి. ఋక్షమర్కటసైన్యము లక్ష్మణునిచుట్టుముట్టిబొబ్బలుపెట్టి గర్జనలుచేసిరి. వీరుఁడగు దశరథకుమారుని బెలుచన పొగడిరి.

౨౧౫. అతికష్టమగు నావార్తవిని రావణుఁడు గుం డెలుపగిలి పేరడలుపొఁక నిశ్చేష్టితుఁడై యంతలోన దెలి సితేచి కేవలపాపకర్మగుఁరీతిని బగఁదీర్చెదనని దారుణ నిశ్చయముచేసె. నాగాదిలిపట్టి వనచరుల వంచనచేయ మాయచే సీతరూపమునుగల్పించి దానినిజంపి సీతయే యనిచూపించె. ఆమంగళకార్యమును దథ్యంబుచేసెద. క్షత్రియమిత్రుఁడగు రామునకు భర్తరాలగు సీతనుజం

పెద. అని ఖడ్గంబుఁగొని సీతనుజంపఁబూని యుద్ధతిశో నశోకవనమునకుంబాఱె. అంత వానియమాత్యులలో నొక్కఁడు సుపార్శ్వుండనువాఁ డెంతయు సాహసించి దోషపూరితుఁడగు వాని కడ్డపడి నివారించుచు వలదు వలదు. ఈపాపిష్ఠి కార్యము సేసి నీకీర్తిని జెఱుచుకొనకుము. అనదయైన మానిసిని జంపకుము. దానినాథుని జంపుటొప్పదే. అంత మైథిలి నీదగును. అని వారించిన రావణుఁడు నిలిచి విన్నఁదనంబున మరలి యిల్లు చేరెను.

మూలబల యుద్ధము.

౨౧౬. ఇట్లు రావణుఁడు దుఃఖించుచుఁ గూరుచుండియుండ వాని సైన్యము సాహసంబును విడువక మరలఁ దరలిరి. రావణుఁడు వారికి నిట్లాజ్ఞాపించె. మీరు రాము నొక్కనినే మార్కొనుఁడు. వాఁడు మీచేఁజావఁడేని యెల్లి నేన నాశముచేసెద. అనిన వారట్లు చేయఁబూనిరి. వారు రామునివెనుక నవసరములేదయ్యె. ఎల్లెడలఁ దాన యై రాముఁడేయగపడెను. సంగ్రామభూమిలో రాములు వేల కొలఁదిగనుండిరో యనఁదోఁచె. ఇందునందు నతిజవంబునఁ దిరుగుచుఁ గన్నుల నిలిపిచూడ నెందున్నదియుఁ దెలియనట్లును, ఒకసారి చూచువారికిఁ గనఁబడకయుండ మాయమైనట్లునుండె. లంకలోని రాక్షసస్త్రీలు భర్తలను సోదరులను బుత్త్రులను బోఁగొట్టుకొనియేడ్చుచు

రాక్షస నాశకారణమగు స్త్రీయొకతె పుట్టునని తాము తొల్లివిన్న మాటను స్మరించి యదియేసీతయని విలపించిరి. రోదన ధ్వనులతోఁ బురమెల్ల నిండియుండె.

౨౧౭. ఆయార్తనాదంబులు విని కినిసి రావణుఁడుతన బంధువులును నాయకులును జచ్చియున్నందునఁ గసిదీర్చువాఁడై రథమునకు గుఱ్ఱములఁ గట్టుఁడు. ఆయుధములు గొనితెండు. అనియాజ్ఞాపించి హతశేషులగు శూరులతో యుద్ధమునకు వెడలె. వెలువడుచో దుర్నిమిత్తంబులు దోఁచె. వాని కోపంబునకును, దేజస్తిమిరములకుఁ గలుగఁ బోవు పోరునకును నడలినట్లు భూమియంతయు వడఁకె. కడపటి పోరుకైకదా శ్రీరాములవతరించినది. అధర్మమునంతయుఁ జేర్చుకొని యేలు వానితోఁ బోర సమయము వచ్చె.

రావణుని రెండవ యుద్ధము.

౨౧౮. రావణుఁడు ఘోరంబుగఁ బైఁబడి యురవడించినం జూచి కోఁతులమూఁక విచ్చిపాఱె. అయినను సుగ్రీవుం డొక్కటికయ్యమున మహోదర విరూపాక్షులం జంపె. అంగదుఁడు మహాపార్శ్వుని నోడించె. రావణుండు పురము వెడలు తఱి వాని రథంబు నెక్కివచ్చిన మువ్వురు నాయకులు మడిసిరి. ఈనష్టముచేఁ గోపము హెచ్చి రావణుఁడు రాములతో మార్కొనినంత వారి ద్వంద్వ

యుద్ధముత్కటమయ్యె. ఒక్కని నొక్కండు నొప్పింపనేరం
డయ్యె. ఒకనియమ్ముల వేఱొకండుపసంహరించె. వార
స్త్రవిద్యయందును గౌశలమునందును సము లగుటంజేసి
వారియస్త్రంబు లన్నియు మొక్కలై పడియె. అట్టియెడ
లక్ష్మణుండు రావణుని సారథిపైం గవిసి వధించె. విభీష
ణుండు తేరిగుఱ్ఱములం గూల్చె. ఐనను ధైర్యము వదలక
రావణుండు తమ్ముని మార్కొన భూమిపైకి లంఘించిన
లక్ష్మణుండు శూరుండై విభీషణునకడ్డము సొచ్చె. సొచ్చి
న రావణుండు విభీషణునిపైం బ్రయోగించిన శూలంబు
లక్ష్మణునిం దాంకె. ఆశూలంబు బుస కొట్టుచు నాకసం
బున వచ్చుచుండ రాఘవుండు చూచి తమ్ముని గావ
వానికి స్వస్తియగుం గాక యని దీవించెంగాని యది ని
ష్ఫలమయ్యె. రాముండు ప్రేమచేం బన్నిన కవచంబును
రాక్షసుని రోష దీప్తి భేదించె. శూలంబు లక్ష్మణుని

లక్ష్మణ మూర్ఛ.

దాంకిన వాండు మూర్ఛిల్లి నేలంబడె. వాని వీక్షించియు
నది విషాదమునకుం గాలంబు గాదని రాముండు రావణు
నిపై ఘోనసెం గాని యంతలోన నట లక్ష్మణుని వక్షం
బున నాంటిన శూలమును గోంతులు పెఱుకంజాలక యు
న్నంజూచి కయ్యంబు చాలించి తమ్ముని రక్షణార్థము

పోయెను. అంతఁ దన్ను రక్షించుకొనకుండిన రాముని శరీరముపై రావణుండు శరవృష్టిని గురిసె. క్షణకాలమున శూలము నూడఁదీసి రాముఁడు మగడి శత్రువును నతి రౌద్రంబుగఁ దాఁకిన రావణుండు వెఱగు పడి పాఱె. రాముఁ డంత లక్ష్మణుని కడ కేఁగి వాఁడు చచ్చె నని యెంచి యార్తధ్వనుల విలపించె. ఇఁక నా ప్రాణ మేల? లక్ష్మణుఁడు నొచ్చి రణరంగమునఁ బడియున్న వాఁడు. ఇఁక నాకు యుద్ధమేల? దేశదేశములందు భార్యలఁ బడయవచ్చు. దేశదేశముల మిత్త్రులఁ గనవచ్చు. కాని తమ్మునిం జూడనగు దేశము గానరాదు. హా, హా! తమ్ముఁడా, పురుషసింహుఁడా, బల్లిదుల మేటి మగండా, ఏలరా, నన్నుఁ బాసి పైలోకములఁ ద్రిమ్మరి యెదవు? తమ్ముఁడా, నీకై విలపించు నాతో మాటుమాటాడ వేల? లెమ్మా. ఏలయిట్లు పడియుండెదవు? కన్నువిచ్చి నన్నుఁ జూడుమా, అనివసరుచుండు సుషేణుఁడు లక్ష్మణునందుఁ బ్రాణచిహ్నములంజూపి రామునోదార్చి హనుమంతు నంపి యొక్క మంత్రౌషధిని దెప్పించి నలిపి ముక్కునఁ బిండిన సౌమిత్రి తెప్పిరిల్లి లేచె. అంత రాముఁడు సంతోషించి తోఁబుట్టువును బ్రియంబున నక్కునం గ్రుచ్చిపట్టి యోశూరా! చచ్చియు నదృష్టవశంబున మరలఁ బుట్టి

తివి. నీవు లేకుండినఁ బ్రాణంబును జయమ్మును సీతయు నిరర్థకంబులని యేడ్చె.

౨౧౯. లక్ష్మణుఁ డనవరతము రాముని యశంబును గోరువాఁడు గావున రావణునిచే జయింపఁ బడకుండ రాముఁడు నాకుపచారము సేయుచుండఁ దగునేయని యప్రియమునంది రాక్షసుని నాశముచేసెద నన్నమాట జరపవేయని రాముని వేఁడెను.

రావణ వధ.

౨౨౦. రఘునందనుఁ డంతటఁ గ్రమ్మఱ రావణుని వెదకుచు నేగె. వాఁడును వేఱొండు తేరెక్కి వచ్చిన నింద్రుఁడు మాతలిసారథిగ నంపు తనరథంబును దనకవచంబును విల్లును బాణములను శూలమునిచ్చె. ఇట్లు వారిరువురు సమానబలులై తమయరదంబులందుఁ గూరుచుండి పోరిరి. రావణుఁడు బాణములు వైచిన నవి యగ్నిమయసర్పములయిన వానిని జంపు గరుడరూపములు దాల్చిన బాణములఁ బ్రయోగించి రాముఁ డుపసంహరించెను. అట్లయ్యు రావణుఁడు రాముని పైఁబడి నొక్కిన దేవతలు తల్లడిల్లిరి. సముద్రము కల్లోలమందె. సూర్యునికాంతి మందమయ్యె. రావణుఁడు వజ్రతుల్యమగు శూలంబు వైవ నది రాముని బాణంబులచేఁ జెడక మించి యగ్నిశలభంబుల దహించునట్లు వానిం దహించె. రాముఁ డంతఁ

గ్రోపానల దీపితాంతరంగుఁడై యింద్రశక్తిం బ్రయోగిం
చి రావణుని శూలమును ఖండించి శరవర్షము గురిపించి
న దిగ్భ్రమచెంది రావణుఁడు పోరనేరక నిలిచె. వాఁడు
దుర్బలుఁడగుటఁ జూచి రాముఁడంత యుద్ధమును నిలిపె.
వానిసారథి తేరును రణరంగమునుండి తొలఁగించి కొని
పోయె. అంతలో రావణుఁడు తెలిసి లేచి యతి రోషం
బున వానిని దూఱుచు నోరీ! నేను యుద్ధముచేయు కో
రికచే దహింపఁ బడుచుండఁ బగవానియెదుట నన్నుఁ బి
ఱికివానిగఁ జేసితివి. రాముఁడరుగకమున్న సమరభూమిఁ
జేరవేవేగ రథమును మరలించితోలుము. అని యాజ్ఞాపిం
చె. అట పోరుఁజూడవచ్చిన యగస్త్యమహర్షి రాముని
దరియవచ్చి యాదిత్యదేవతాకమగు నాదిత్యహృదయ
మహామంత్రమును జపింపుమని బోధించిన రాముఁ డట్లు
చేయువాఁడై చిత్తము నేకాగ్రముగఁ జేసి తనశక్తినంత
యు వినియోగించి జపించె. తదనంతరము రామ రావణు
ల యరదంబులు రెండు నొండొంటిని నీలమేఘమును బో
లి తాఁకిన నాఘోషము మేఘ గర్జనం బయ్యె. శరాగ్ని
జాలంబులు మెఱుపుఁదీఁగెలయ్యె. గ్రద్దలు గుమిగూడె. న
క్కలఱచె. చండమారుతము వీచె. ఆకాశమున మబ్బు
గ్రమ్మె. వారొండొరులఁగలియ నితరులందఱు యుద్ధంబు
చాలించి కోఁతులును రాక్షసులును ఆమహా హావంబును

జూచుచుఁ గదలక నిలిచిరి. వారి యరదంబులు రెండును మండలవీథి గిఱుగిఱుఁ దిరిగె. వారొండొరులఁ గడచిపోరఁ జూచిరి. శరములు సోనవానవలెఁ గురిసె. రాముని దివ్య శరంబున రావణుని శిరంబొక్కండు తునిఁగి పడినఁ దత్క్షణం బ వేఱొండు తలయచట మొలిచె. ఇట్లెన్నియో పర్యాయములు తలలు తెగఁ దలలు మొలుచు చుండె. అట్లయ్యు రావణుండు వెనుదీయక పోర నాభీమసంగ్రామమ్మేడహోరాత్రములు విడువక చెల్లె. ఎట్టకేలకు రాముండు తనకుంగలయుత్తమోత్తమాస్త్రంబును గ్రహించె. ఆయస్త్రంబును సర్వభూతసారమునుగొని బ్రహ్మసృజియించి యింద్రునకిచ్చె. అది బలంబున యమునింబోలియుండె. రాముండు దాని వైదికమంత్రముల నభిమంత్రించి ప్రయోగించిన నది రావణుని వక్షస్స్థలమధ్యమును దూఱివ్రచ్చె. అంత నాయుధములు రావణుని చేతులనుండిజాఱె. వాఁడరదంబుపైఁ గూలి యందుండి నేలకుం దొరలె. తామసాధిపతి యిట్లు తనువు దొరఁగె. రాముఁడవతరించిన పనిముగిసె. అప్పుడు విభీషణుఁడు వేఁడిన రాముఁడు సాభిప్రాయములగు వచనముల నిట్లనియె. మావైరంబు మరణంబున ముగిసె. మాపనితీరె. నీకుంబోలె నాకును రావణుఁడు ప్రియుఁడు. వానికుత్తరక్రియలఁ గావింపుమనియె.

⟶ విభీషణ పట్టాభిషేకము.

౨౨౧. ఉత్తరక్రియలు చెల్లినంత రామచంద్రుఁడు విభీషణుని లంకాధిపత్యమునకు నభిషేకించి యాంజనేయునిం బిలిచి నీవేగి సీతనరసిరమ్మనియె. ఆపరమభక్తున కిదికాదేసంతోష సమయము. తొల్లియాదేవి పెనుసంకటములఁ జిక్కియుండ నాదేవి సాన్నిధ్యమునకుఁ బోయియుండె. ఇప్పుడు ఆనందంబున సాన్నిధ్యమునొంది జయవార్తను దెలిపి దేవీ, రావణుండు చచ్చె. ఇఁకనిక్షేమము నిరపాయమయ్యెననిన సంతోషమున మేనుమఱచి సీత ప్రత్యుత్తరం బీయకుండియు నంతన తెలిసి స్నిగ్ధములగు మృదువచనంబులవాని సంభావించి కొనియాడె. అంత హనుమంతుఁడు దేవీ, నిన్ను బాధలు పెట్టిన రాక్షసస్త్రీలఁ జంపనానతీయవే యనిన సీతమెల్లన వాని వారించి వీరు కేవల భటులు. రాజాజ్ఞకులోఁబడి నడిచిరి. అది యట్లుండఁ గష్టములన్నియు మనము చేసికొన్న దాననే వచ్చును. మనల్కఁ గష్ట పెట్టువారు నిమిత్తమాత్రులై వచ్చుచున్నారు. మనము వారియెడఁ గారుణ్యముచూపుట ధర్మము. పగదీర్చుకొనరాదు. అని భక్తప్రియయుఁడగు భర్తనుజూడవలఁతు నని హనుమంతుని రామచంద్రుని కడ కనిపిన నతండరిగి సీత పలుకుల రాఘవున కెఱిఁగించెను.

౨౨౨. శ్రీరాముఁ డించుకసే పూరకుండి ధ్యానించి నిట్టూరుపు నిగుడించుచు సీతను రాజకీయాలంకారసంయుతను గాఁజేసి తోడుకొనిరమ్మని విభీషణు నియమించిన హర్షంబున రాక్షస రాజు చని రామసందేశమునుసీత కెఱింగించెను. సీతయువిని రాక్షసాధిపా! నేను స్నానమైనను లేకయే నాభర్తను జూడఁ గోరెదననిన నతండుమందస్వరంబున నీభర్త రాముని యాజ్ఞానుసారము గావించుట లెస్సయనియె. సీతయు నట్లయగుంగాక యని వినయంబునఁ బలికి స్నానమొనరించి దివ్యాంబరాభరణములఁ దాల్చి రాజకీయాలంకారములఁ జేసికొని శిబికనెక్కిన నాదేవిని భర్తను జేరఁ దోడి తెచ్చిరి. అట రామచంద్రుఁడు సమాధినిష్ఠుఁడై యుండి కన్నులు విచ్చిచూచి విభీషణా సీతను చేరువకుఁ గొనిరమ్మనియె. అట్టియెడఁ జుట్టుముట్టి గుంపులుగఁ జూడవచ్చిన జనుల విభీషణుండు తొలఁగఁ ద్రోచిన రాముఁడు వానిని వారించి వారలనుండనిమ్ము. వారెల్లరు నావారేకదా. వైదేహిని శిబిక నుండి దిగి రమ్మనుము. మేము కలియుట నెల్లరుఁ జూడవలయు నని నియమించెను.

౨౨౩. రాముని గంభీర వాక్యముల తాత్పర్య మెఱుఁగి లక్ష్మణసుగ్రీవహనుమంతు లిది చిరకాల మెడఁబాసిన భార్యాభర్తలు కౌతుకంబునఁ గలియుటయే గాదని యుల్లములఁ దల్లడిల్లిరి. విభీషణుఁడు కొనిరాఁ బాదచా

రిణియై సీత రాముని డాసె. ఆదేవి దివ్యాంబరములం గట్టుటం జేసి వాడిన మోమును గృశించిన దేహమును జక్కఁగ వెల్లడి యయ్యెను. ప్రేమహర్షములచే సౌమ్య వదనంబు తేజరిల్లె. నిజమనః కమలంబునకు సూర్యుఁడగు నమ్మహానుభావుని జూడఁ దమకమున నాఁకొన్న భంగిఁ గన్నులు రామునంద నిలుకడతో నిలిచియుండె. అంత రాముఁ డల్లన విశదముగ నిట్లనియె. శాంతాత్మురాలా! రణమున శత్రువులఁ జంపి నీపగవాని జయించితిని. ఒక్క పెట్టుతో నాయవమానమును నాశత్రువును నాశనము చేసితి. అని సంగ్రహముగఁ దాఁ జేసినపనిం దెలిపె. సీత చింతాక్రాంతయై మృదునయనములఁ గన్నీరు దొరుగఁ దనపతిని ఱెప్ప వేయక చూచుచు మనంబున నివి యెక్కడియుపచారములు? భార్యకు స్వాగతవచనంబు లిట్టివియగునే, యని తలంచెను. తన ప్రియకాంత యగు సీత సమీపించుచుండఁ జూచి గాఢముగ యోచించి "తులువయగు రావణుని యింట నొక్క సంవత్సరంబు సీత యుండె. అదియనింద్యచరిత్రయనినిరూపించకమున్న దాని యందలి గాఢప్రేమకు లోఁబడి దాని గ్రహించిన నన్ను రాజునుగాఁ బాటించు ప్రజలకుఁ జెడ్డతోవను జూపినవాఁ డనగుదు. నాకామమును బ్రధానము చేసి ప్రజలమేలును సత్ప్రవర్తనమును రక్షించుటను విడనాడినట్లగును."

అనియొత్తింగి గాఢమగు తనయాశ నడంచుకొని సీతతోఁ గఠిన వాక్కుల నిబ్బరమున నిట్లనియె.

౧౧౮. "రావణుఁడు చేసిన యపరాధమును దండించితిని. నీకై శ్రమపడితిని. యుద్ధము చేసితిని. నీవు చిరకాలము పరగృహమున వసించితివి. రావణుఁడు తొడలపై నిన్నెక్కించుకొనియె. మదనాతురదృష్టితో నిన్ను నతఁడు చూచెను. నీయిచ్చ మెయి నరుగుము. నీకిష్ట మగుచోట వసింపుము." అని

౧౧౯. తననిష్కళంక చారిత్రమును ప్రాణేశ్వరునికై తాఁబడిన పాటులన్నియుఁ, జిరకాలము తాననుభవించిన వేదనలును, దననిశ్చల పాతివ్రత్యమును నెఱుంగు సీత దీనికేమననేర్చు? ఆఁతుదిగాన కొంతసేపు కన్నీరు విడిచి యేడ్చె. వీరపత్ని కావున వేవేగ ధైర్యంబుఁ బూని యిట్లనియె. వీరవరేణ్యా! ప్రాకృతపురుషుఁడు ప్రాకృతాంగనలఁ బలుకుచందమున నీకుంబోలని కఠినవాక్కులేల పలికెదు? నేను నీతలంచు నట్టి దానను గాను. నన్ను నమ్ముము. నాశీలముసాక్షిగా సత్యమాడెద. నాథా! నాదేహంబు నొరుండంటెఁగాని నేను బరవశనైయుంటిని. నేనొక్కటియుం జేయను. నాహృదయము నాయధీనము. అది నీయందవర్తించును. నాశరీరమునకో నేనేమిచేయుదును? అది పరాధీనమయ్యె. నా యధీనమున లేకయుం

డె. పెద్దకాలంబు మనము కూడియుంటిమి. నీవు న న్నె
ఱుంగ నోపవేని నిశ్చయముగ నే నెప్పటికిని జెడినదాన
నగుదు. ఇక్కడికి రాకమున్న త్యజింప రాదే. అట్లయిన
నీ ప్రాణమున కపాయము గలుగకుండు. నీ మిత్రులకు
ను భారంబు లేకయుండు. హనుమంతునితో నిట్లు చెప్పి
యున్న నే నప్పుడె ప్రాణంబుల విడుచనే. సర్వజనుల శీ
లము లెఱుంగు నీవు నాశీలము నేల గమనింపవు? అని ప
లికి లక్ష్మణుని దెసc దిరిగి దృఢంబుగc దడcబడక యిట్ల
నియె. సౌమిత్రీ! నా కొక్క చితిం బేర్పుము. అదియే యీ
విపత్తునకు మందు. నిష్కారణముగ నిందుకు లోc బడి
జీవింప నిచ్ఛయించను.

సీత యగ్నిలోc బ్రవేశించుట.

౨౨౬. అనిన సందియమ్మంతో లక్ష్మణుండు రా
మునిం గని రాముసైcగవలన భావ మెఱింగి చితిం బేర్చె.
ఎల్లరు రాముం జూడను, వానితోc బలుక నోడిరి. రా
ముcడు యమునివలె నిలిచి మాటాడకయుండె. అంత సీత
రాము ననుజ్ఞనుగొన మాటాడక యతనికి వలగొని వచ్చి
కావు మని యడుగక కరుణింపుమని సంజ్ఞలనైనc జూపక
యగ్నిం జేరి పావకా! లోకసాక్షీ, నాహృదయము రాము
ని నెప్పు డెడcబాయదు గాన నన్నుc గావుము. లోక
సాక్షీ, శుద్ధచారిత్రను, నన్ను రాముcడు నీచురాలిని

గఁ దలంచుఁ గాన నన్నెల్లభంగులఁ గావుము. అనిప్రా ర్థించి వినయంబును, అతుల గాంభీర్యంబును ప్రకాశింప దీపించుజ్వాలలలోఁ బ్రవేశించెను. మంటలు సుడివడి యా వరించిన నాదేవి బంగారమ్మును బోలి తేజరిల్లె. అంత లోన నాజ్వాలలకాంతిచే నాదేవి మఱుఁగుపడి యగోచర యయ్యె. ఎల్లరు హా హా నినాదంబు లొనరించిరి. అగ్ని జిహ్వాలు విజయంబు నొందెనో యన మించి ప్రజ్వలించె.

బ్రహ్మాదులను రాముఁడు చూచుట.

౨౨౭. అంత రాముఁడు మరల సమాధిం గూరు చుండె. అపుడు బ్రహ్మయు శివుఁడు, వరుణుఁడు, యముఁ డును గనఁబడిరి. దేవగణంబున విష్ణువేల లేఁడని చూచు చున్న రామునకు నిట్లనిరి. ఓ యీశ్వరా, దేవోత్త మా, నీ వేల నిన్నెఱుంగవు. నీవు సర్వలోకరక్షకుఁడవు. జ్ఞానివరేణ్యుఁడవు. అగ్నిఁ బ్రవేశించిన సీత నేల రక్షింప వు. ప్రాకృతుండవుపోలె వైదేహి నేల యుపేక్షించెదవు. అనిన రాఘవుఁ డిట్లనియె. నేను మానవుఁడ నని యెఱుం గుదు. దశరథ సుతుఁడగు రాముఁడ. నేనెవ్వఁడను. ఎం దుండివచ్చితిని. పితామహా వివరింపవే. అనిన బ్రహ్మయి ట్లనియె. నీవు నారాయణుఁడవు. చక్రగదా ధరుఁడవు. పు రుషోత్తముఁడవు. విష్ణువు. ఋషుల కాశ్రయుండవు. లో కంబుల కాధారంబవు. సీత లక్ష్మి. రావణుని జంప మ

నుష్య దేహముఁ ధరించితివి. నీపనియయ్యె. సంతోషమున దివంబునకు మగిడెదము.

౨౨౮. అని బ్రహ్మపలికిన నగ్ని దేవుఁడు జ్వాలలలోనుండి యావిర్భవించె. సీత యా దేవుని యంకతలమునఁ దేజరిల్లె. అగ్ని శాఖలు రాజసింహాసనమునఁ గ్రాలు తోరణము వలె తన ప్రభువుఁ జుట్టి గ్రాలె. అప్పు తోఁచి యగ్ని దేవుఁ డిట్లనియె. రామా, యిదె నీ వైదేహి. ఏ పాపం బీదేవిం బొరయదు. రాక్షస సంఘము చుట్టుముట్టి గాచియుండియు నేప్రొద్దు నీయందె యీ దేవి మనస్సు నిలిచి భక్తితో నుండె. ఈదేవి నిర్మలచిత్త. పాపము దీనిం బొరయదు. కావున మైథిలిని మరలఁ గైకొనుము.

౨౨౯. ఆవిన రాముఁడు మరల ధ్యానము చేసి యిట్లనియె. ఈ శుభాంగి దీర్ఘకాలము రావణుని యంతఃపురంబున నుండెఁ గావున నెల్లరుఁ జూడ నిట్లు పునీతఁ జేయవలసె. ఇట్లు సేయక జనక తనయను నేను గ్రహించి యుంటినేని దశరథ సుతుఁడగు రాముఁడు కామవశుఁ డనియు ధర్మమును దెలియఁ డనియు లోకులందురు. జనకాత్మజ భక్తితో నాయందు మనస్సు నిలుపునది యనియు నితరులఁ దలంపనిదియనియును బూర్ణముగ నే నెఱుంగుదు. సముద్రము చెలియలికట్టను గడువనేరనట్టులు

నిజ పాతివ్రత్యముచే రక్షింపఁబడును. సీతను రావణుండం టనేరఁడు. ప్రజ్వలించు నగ్నిశిఖంబోలి డాయరాని మైథిలిని జెనక నేరఁడు. రావణు నంతఃపురమున నుండియు నా దేవి మనస్సు చలించనేరదు. సీత మఱియొకరిది గాదు. ప్రభ భాస్కరుని దగునట్లు సీత నాది. ముజ్జగంబుల యెదుట సీత పునీతయయ్యె. కావున నా దేవిని నేను ద్యజింప నేరను. ధర్మవంతుఁడు కీర్తిని విడనాడునే. అని సీతను జేకొనియె. ఇట్లు మరల సీతారాములొండొరులఁ గూడిరి.

అని యెఱింగించి తదనంతర కథాకర్ణన కుతూహాలులైన మాణవకుల కనివసంతమాంబ యిట్లనియె.

అష్టమాధ్యాయము.

౨౩౦. శ్రీరాముని దేవతలు పొగడుకొనుచో మహేశ్వరుఁడు శ్రీరామా ఈసమయమున నీసంతోషమును మాతోఁగూడ ననుభవింప వచ్చియుండు మీతండ్రి దశరథుని దర్శనము సేయు మనుటయు రాముఁ డట్లు చేసె. దశరథుఁడు రామునిఁ గౌఁగిలించుకొని తండ్రీ నీవియోగము వలన స్వర్గము నాకు సుఖంబీఁ జాలకున్నది. అని వెండియు నీవనవాసకాలము గడిచె. నీమాట చెల్లె. రాజ్యప్ర

తృప్తితుఁడవై తమ్ములతో దీర్ఘాయువు కమ్ము. అని దీవించిన రాముఁడు తండ్రీ నాఁడు కోపంబునఁ గైకను, ఆమె కొడుకుతోడఁ ద్యజించితివి. ఆశాపమును మరల్పుము. అనిన దశరథుఁడు. అట్లగుం గాక యని లక్ష్మణునిం జూచి నీవు భక్తితో సీతారాముల శుశ్రూషఁ గావించితివి. అని యాశీర్వదించి సీతంగని యిట్లనియె. వైదేహీ, రాముఁడు నన్నుఁ ద్యజించె నని వానియెడ నలుగుట నీకొప్పదు. నీహితంబును గోరి నీకు శుద్ధిగావింప నిట్లొనరించె. బిడ్డా, నీసుశీలమును స్థిరపఱుప నీవు చేసిన యీకార్యము దుస్సాధ్యము. నీవు చేసిన యీమహాకార్యము స్త్రీవర్గమున కంతకును గీర్తికర మైనది. అని దశరథుఁడు చనియె.

౨౩౧. అంత నింద్రుఁడు రామునిం జూచి వరంబడుగుము. నీమనస్సునఁ గోరునది యిచ్చెద ననవుడు రాముఁడు దేవేంద్రా! నాకై యుద్ధము చేసి చచ్చిన క్రోఁతులకు భల్లూకములకు మరలఁ బ్రాణమీయ వే. వీరు సంచరించు స్థలములం దెల్ల ఫలంబులును మూలములును బుష్పములును విమలజలమును నిండియుండుఁ గాక. అని ప్రార్థించిన నింద్రుఁ డట్ల యగుంగాక యనియె. అంతఁ గ్రోఁతులు నెలుంగులును గాయంబులుమాని లేచె. సురలు రాముని నయోధ్యకుం జని రాజ్యాభిషిక్తుఁడవు కమ్మని పనిచి దివంబున కరిగిరి.

232. మఱునాఁడు శ్రీరామచంద్రుఁడు అయోధ్య కుం బయనమయ్యె. విభీషణుని బిలిచి యుద్ధమున విక్ర మంబునఁ బోరినసైన్యమునకు బహుమతు లొసంగ నియ మించి పుష్పకంబును రప్పించె. ఆదివ్య విమానము రావ ణుఁడు తనసహోదరుఁడగు కుబేరునొద్దనుండి తెచ్చె. అది స్వర్ణమయము. రత్నఖచితము. మధురస్వనఘంటా జాలములతో రాజిల్లునది. పై యంతస్తును గ్రింది యి ల్లును వేదికలపై గృహములును గలిగి పర్వతముం బో లె గొప్పదై యొప్పు. కామగమనముగల యా దివ్య వి మానమున రాముఁడు సీతాలక్ష్మణులు నెక్కిరి. విభీ షణ సుగ్రీవులును వారి పరివారమును వెంట రాఁగోరి వారు నెక్కిరి. ఇట్లు వాయు మార్గమునఁ బోవుచో రాముఁ డు సీతను చూడుము. యుద్ధభూమియిది. ఇది సైనికులు నేను సముద్రము దాఁటి విడిసిన రేవు. ఇది కిష్కింధ. సుగ్రీవుని రాజధాని. అని చూపుచుఁ జనియె. సీతకోరికపై కిష్కింధయందు విమానమును నిలిపి వానరశ్రేష్ఠుల భా ర్యలంగొని మరలఁ బ్రయాణమైరి. అటుపోవుచో సీతను వెదకునప్పుడును, వనవాస కాలమందును విశేష కార్యము లు జరిగిన స్థలములను రామచంద్రుఁడు సీతకుఁ జూపుచుఁ బోయెను. ఇట్లు చని లంకనుండి వెలువడిన యేనవదివసం

బున నయోధ్యను బొడగని విమానమును నిలిపి మునీం
ద్రు నాశ్రమంబు విడిసిరి.

౨33. భారద్వాజుని వలన నంతయుఁ గుశలం బని
తెలిసి రాముఁడు హనుమంతునిబిలిచి నీవేగి నారాక గు
హునకును భరతునకుఁ దెలుపుము. భరతుఁ డీవార్తనువిని
మోదమందునో ఖేదమందునో దీనిని జక్కఁగ నరయుము.
చిరకాలము రాజ్య మనుభవించెఁగాన వానిమనస్సు మా
ఱియుండ నగు. భరతునకుఁ బ్రియంబేని రాజ్యము వాని
యంద నిలుపందగు. అని పనిచినఁ బవనతయుఁడతిత్వరి
తగతిం జని యాశుభవార్త గుహున కెఱింగించిన గు
హుఁడు హృదయమున నానందమందె. అంత మారుతి
భరతుని జేర నేగె. అయోధ్యాపురంబునకు వెలిగఁ గ్రో
సెడుదూరమున నాశ్రమమున నున్నవాని, వాడి వరుసై
మునివృత్తినిదాల్చినవానిని, నన్నకు గుఱుతుగనుండు పాదు
కల నెప్పుడు తనముం దునుచుకొని యుండువాని నమా
త్యసైనికులతోఁ గూడియుండి లోకులనెల్ల రక్షించు
వాని భరతునిజూచి హనుమంతుఁడు నమస్కరించి తటా
లునఁ దనవార్త నెఱింగించెను. భరతుఁడు చిరకాలోపవా
సముచే దుర్బలుఁడై యుండెఁ గాన నావార్తను విని హర్ష
మున మూర్ఛిల్లిపడియె. అంతన తెలిసి యిందువచ్చిన నీవు
దేవుఁడవో, మానవుఁడవో యనుచు హర్షమున నన్నవృ

త్తాంతములఁ బరిపరివేఁడి తనయన్న నెప్పుడుచూతునో యని పైఁబైఁ గోర్కులనెఱపె. హనుమంతుఁడు జరగిన వృత్తాంతమును దెలుప భరతుఁ డాకథామృతమును గ్రోలిగ్రోలి రాముఁ డతిసమీపమున నున్నవాఁడనియు రేపు వానిఁ జూడనగుననియు విన్నంతనె హా, చిరకాలమునకు నాకోరిక యీడేరెనని యత్యంతప్రయత్నముగ నడచె.

భరతుఁడు రాముని జూడఁ బయన మగుట.

౨౩౮. అంత రాజురాకకు సిద్ధము చేయ నియమించి భరతుఁడు భరద్వాజాశ్రమమునకుఁ బయనమయ్యె. అప్పు డయోధ్యయం దెల్ల హర్షంబుచేఁ గలకలము పుట్టె. వేలకొలఁది దండుచేరి భరతుని వెంటవచ్చె. కౌసల్యా సుమిత్రలును దక్కుంగల దశరథుని భార్యలు నయోధ్య నుండి వచ్చిరి. భరతుఁడు పాదుకలవెంటఁ గొని నడిచె. వారు చని యాకాశంబునఁ బుష్పకంబును గనిరి. కనిన నదె శ్రీరాముఁడదె శ్రీరాముఁడని ఘోషలువుట్టె. పెక్కేఁడు లెడ పడియున్న యన్నదమ్ము లొండొరులఁ జూచి యానందించిరి. భరతుఁడు రాముని పాదములకు మ్రొక్కిన లేవనెత్తి రాముఁడు భరతు నక్కునఁ జేర్చి కౌఁగిలించి పరస్పర కుశలం బడిగిరి. అంతట నలుగురన్నదమ్ములు సుగ్రీవు నతి ప్రియంబున గార

వించి నీవు మాకై దవవాఁడ వని పేర్కొనిరి. రాముఁడు కౌసల్యాదేవి పాదంబులకు మ్రొక్కి సుమిత్రా కైకల నట్ల మన్నించె. అంత భరతుఁడు పాదుకంబుల రామ పాదములకుఁ దొడిగి యిట్లనియె. నీవు నా స్వాధీనమం దుంచిన నీరాజ్యము మరల గ్రహింపుము. ఇదె యిచ్చితి. నీవు మరలి యయోధ్యకు వచ్చి రాజగుట నేను నేఁడు చూచుటం జేసి నాజన్మము కృతార్థమయ్యె. నామనోరథము నెఱవేఱె. నీకోశకోష్ఠాగార పురబలంబు లరయుము. నీయనుగ్రహముచే దీని నంతయుఁ బదంతలు గాఁ జేసితిని. అని భరతుఁడు తనమీఁది భారమును దీర్చుకొనె. రాజ్యమును విడుచుచో రాజ్యమును బొందిన వారలకంటె నెక్కుడుగ సంతోషించెను.

శ్రీరామపట్టాభిషేకము.

౨౩౫. వెనువెంట నమ్మహోత్సవము మోదంబునఁ గదలి యయోధ్యం జేరం జనియె. రామలక్ష్మణ భరత శత్రుఘ్నులు రాజవైభవంబుల రాజిల్లిరి. సీతయు వానరశ్రేష్ఠుల భార్యలును రత్నభూషణముల శోభిల్లిరి. ఎల్లరకు నెక్కుడై రాముఁడు లావణ్యమునఁ గ్రాలె. వానింజూచి యెల్లరు హృదయోత్సాహ మందిరి. ఇట్లు మహోత్సాహమున నగరమును బ్రవేశించిరి. తొల్లి పదునాలుగేఁ

ములు నాఁడు నగరమునుండి రామునితో వెలువడిన పౌరశ్రేష్ఠు లనేకులు నేఁడు రామునితోఁ బురప్రవేశము చేసిరి. ఆదుఃఖ నిర్గమనం బెక్కడ? ఈశుభాగమనం బెక్కడ? అట్లు మహావైభవంబునఁ బురముఁ జేరిన మఱునాఁడు వసిష్ఠుఁడు రత్నమయసింహాసనమున సీతారాములఁ గూర్చుండఁజేసి రాముని రాజుగ నభిషేకించి వంశానుగతమగు రత్నఖచిత కిరీటమును రామచంద్రు శిరంబున నమర్చెను. దశరథ కుమారుఁ డగు రాముఁడు తన రాజ్యమును బొంది యయోధ్యరాజుగ నభిషేకింపఁ బడెనని సురలు పుష్పమాలిక లంపిరి. గంధర్వులు పాడిరి. అప్సరసలాడిరి. పుడమి పంటల నిండియుండె. ఎల్లరు సంతసించిరి.

౨౩౬. ఆయభిషేక మహోత్సవమున రాముఁడు నిజ సుందరికి నతులాభరణములనిచ్చె. అందు దివ్య ముక్తాహార మొక్కటి. సీత యాముక్తాహారమును మెడనుండి తీసి భావగర్భితముగ మగనిని వానరులంజూచె. రాముఁడు చిఱునవ్వునవ్వుచు భామినీ. సౌభాగ్యవతీ. ఎవ్వనికొసంగ ముదమయ్యెడునో వానికీ ముత్తెములదండ నిమ్మనియె. సీత యంత హనుమంతునిదెసఁ దనచేయి యొప్పుగఁ జాఁచి నేనొంటరినుండి దుఃఖించుచుండ శ్రద్ధతో నాకడకు వీఁడు వచ్చెనని వానికా యమూల్యహారము నిచ్చె.

౨౩౭. అంత రాముఁడు లక్ష్మణుని యువరాజుగ నుండి తనతోఁగూడి రాజుగఁ గూర్చుండు మనిన వాఁడొల్లక నేను నీతోఁ గూడి రాజునై యేల నాకుం బ్రియంబు గాదు. నీకుఁ గేవల పరిచరుఁడనై యుండుటయే నాకుఁ బ్రియంబనియె. అంత భరతుని యౌవరాజ్యంబున కభిషేకించిరి. రాముఁడు పదునొకండు వేలేండ్లు రాజ్య మేలెం గావున.

౨౩౮. క. ఎలమియుఁ గలిమియు నెల్లెడ
నెలకొనె; జనమానసముల నెమ్మి దనరె; భూ
తలమునఁ బతిసుత శోకా
ర్తలు లేఁఱెట ముదిమినిండ బ్రదుకుట జనముల్.

క. కఱవును జ్వరమును వానల
కొఱఁతయు హాత్యలును నాఁచి కోలులులే వె
త్తెఱఁగున వర్షాతపములు
తెఱి తప్పక చెల్లఁ జెల్లుఁ దద్దయుఁ బంటల్.

క. లేమియు రేపటి వగయు వి
రామముఁ బొరయనిభయంబుఁ గ్రిమ్మెదు నెగుల్గ
దా మెఱుఁగక లోకులు స్వ
గ్గామోదమున మన భూమి యానందించెన్.

౨౩౯. ప్రాచీన గ్రంథానుసరణిగ నీయుద్ధకాండాంతమున గ్రంథము పఠించు వారికిం గలుగు ఫలస్తుతి యుండుటం జేసి పూర్వమున వాల్మీకిమహర్షి చేసిన రామాయణ మీకాండముతో ముగిసెనని యనేకుల మతము.

యుద్ధకాండము సంపూర్ణము.

శ్రీ. శ్రీ. శ్రీ.

ఉత్తరకాండము.

౨౮౦. వారుత్తరకాండము ప్రసిద్ధమగు వాల్మీకికృత రామాయణమునందలిది కాదని యెంచెదరు. దానియందలి విషయములనుబట్టి కొందఱిట్లనుకొనియుండవచ్చును. అనిందితులును ప్రేమాస్పదులును నగు సీతాలక్ష్మణులకుఁ దుదకువచ్చినగతులు బాహ్యదృష్టికి దుఃఖకరములుగఁదోఁచవచ్చును. ఇట్లయ్యు నుత్తరకాండము మనకుఁ దెలియఁజేయఁదగిన విషయములతో నిండియున్నది. పూర్వకథయందలి కార్యగతుల కుత్తరకాండమునఁ గారణంబులు తెలియుచున్నవి. ఇందు గహనమగు కర్మగతి పోవుమార్గము నిదర్శనముగఁ జూపఁబడియున్నది. కర్మముగాదే సర్వలోకాధారమగు భగవత్సంకల్పమును మనకు వ్యక్తముచేయుచున్నది. ఈయనాదియగు కర్మమంతట వ్యాపించియున్నది. దానినుండి యుత్తమోత్తముఁడగు నీశ్వరుఁడు మొదలధమాధమమగు కీటము పర్యంతము నెయ్యదియును దప్పించుకొనఁజాలరు.

౨౮౧. ఈకర్మ మెల్లెడలఁ జెల్లునదియను ముఖ్యాంశ మీ యుత్తరకాండమునందు బోధింపఁబడియున్నది.

దానికి లోఁబడనిది బ్రహ్మాండమున నేదియు లేదు. ఈగ్రంథమువలన దేవతలు మానవులు రాక్షసులు నసురులు నెల్లరొక్కరీతిగ దానికి లోఁబడుట తెల్లమగును. దానికి లోఁబడకుండు టెట్లగును? జగన్నిర్వాహ వ్యాపార మహాప్రవాహమం దొకకల్పము వెంట మఱియొకకల్పము వచ్చి బ్రహ్మాండమును లోకములును బుట్టి పెరిగి లయించుచుండ నెచటచూచిన నీకర్మగతి వెల్లడి యగుచుండు. ఎల్లరును దాని వశవర్తులై మెలఁగుచుందురు. దాని నెవ్వరును దప్పించుకొననోపరు. దానిని గడువ నెవ్వరికిని శక్యముగాదు. మఱికొన్ని యంశములతోడ నీయంశమును బోధింప విష్ణువు రాముఁడగును. బ్రహ్మాండమునందునంత దాఁక విష్ణువుతో నెడఁబాయకయుండు లక్ష్మీదేవి సీతగను బ్రాకృతులై యీలోకమునకువచ్చి మనుష్యులవలె వర్తించిరి. వారిసంకల్పమే కర్మరూపముగఁ బరిగణింపఁబడియున్నదిగాదే. వారు కర్మస్వరూపులే గావున నందఱిలో వారే దానిని బాగుగ ననువర్తించుచుందురు. ఇట్లుండ దుర్గుణబీజములను నాఁటి యుగములకొలఁది వృద్ధినొందించుటకంటె నాబీజములు శీఘ్రముగ నశించునట్లు మానవులకు రాఁదగిన బాధల నన్నింటిని రానిచ్చి కర్మమంతయు ననుభవించి దానిని బూర్ణముగఁ దుదముట్టింప నట్టి మహానీయులుగాక మఱియెవరు సమర్థులగుదురు?

రాముని కగస్త్యుఁడు రావణవృత్తాంతమును జెప్పుట.

౨౮౨. ఉత్తరరామాయణకథ యెట్టిదనిన వినుండు. శ్రీరాముఁ డయోధ్యాపురిలో రాజ్యపరిపాలనము చేయుచుండ నగస్త్యాదిమునిసత్తము లనేకులువచ్చి రామా, రావణుని జయించితివి. అంతబలశాలియగుతండ్రినిమించిన యింద్రజిత్తును గెలుచుట దానికంటె నెక్కుడు. అని రామునితో సంతసంబునఁ బలికిరి. అంత రాముఁడు రావణునిశక్తులకుఁ గారణంబడిగిన నగస్త్యుం డిట్లనియె. తొల్లి ప్రజాపతిసుతుఁడగు పులస్త్యుండు తపస్సుచేయుచో నప్సరసలును నరకన్యకలును నచట నర్తనాది క్రీడల నలుపుటం జేసి వానితపస్సునకు విఘ్నంబగుచుండ నేనుం దుస్థలమున కతిసమీపమునకువచ్చిన కన్య వేఁకటియగును గాకయని శాసించెను. దాని నెఱుంగని యొకకన్య ముని పెట్టియున్న మేర మీఱివచ్చినంత దాని నెఱింగి దాని తండ్రి పులస్త్యునిం జేరి తనకూఁతు భార్యగాగ్రహింపుమని ప్రార్థించెను. మునీశ్వరుండియ్యకొని దానిం బెండ్లియయ్యె. అదియుఁ దపస్సుచేయుచున్న పతికి వినయమున శుశ్రూషలుచేయుచుండి మునియనుగ్రహంబున నుత్తముఁడగు పుత్త్రునిగనియె. అతఁడు విశ్రవసువను నామంబునొంది యధ్యయనపరుండును దపోనిరతుఁడయ్యెను. వానికి భర

ద్వాజముని తనయువలనఁ గుమారుండుపుట్టి వైశ్రవణుఁ డనంబరఁగి మహాతపస్వియయ్యె. బ్రహ్మ వానికి వరంబిచ్చెద నడుగుమనిన వైశ్రవణుండు ప్రజలభరించి రక్షించు శక్తి నియ్యవేయని ప్రార్థించె. బ్రహ్మ వానిని నాలవలోకపాలునిగఁ బ్రతిష్ఠించి ధనేశ్వరునిం జేసి పుష్పకవిమానమిచ్చె. వానికి నివాసంబుగఁ దొలుత విశ్వకర్మచే నిర్మింపఁబడి యక్కాలమున విజనంబై యున్న లంకాపురి నిచ్చె.

౨౮౩. వెండియు విశ్రవసు వొక్కనాఁడగ్నిహోత్రము చేయుచుండు వేళ సుమాలియను రాక్షసరాజునకుఁ గుమార్తె కైకసియనునది సంతానాభిలాషిణియైయాతని నిష్ఠకుంజెఱుపుసేసె. అంతవిశ్రవసుఁడునీకుబిడ్డల నిచ్చెదఁగాని నాయత్నంబుఁ జెఱచినందుచే నీపిల్లలలోఁ గనిష్ఠుఁడొక్కఁడే ధర్మనిష్ఠుఁడగు. తక్కినవారలు రాక్షసులయ్యెదరు. అని చెప్పె. కైకసికి దశాననుఁడును, కుంభకర్ణుఁడును, శూర్పణఖయు, ధర్మాత్ముఁడగు విభీషణుఁడును బుట్టిరి. ఒక్కనాఁడు వైశ్రవణుఁడు విహరించుచుండఁ గైకసి వానిని దశాననునకుం జూపి యిదె మీయన్నఁజూచితే. వానివిధంబున నీవు పాటుపడి యట్టి యాధిక్యమును బొందుమాయని యాజ్ఞాపించె. అంత దశవదనుఁడు తన యిద్దఱు తమ్ములతోఁగూడి తాపసవృత్తి నవలంబించె. తపంబున నాహుతిగా దశాననుఁడు తన తలల నొక్కటొ

క్కటిగఁ దొమ్మిదింటిని వ్రేల్చియు మిగిలిన యొక్క శిరంబు నఱుకనున్న బ్రహ్మ వారలకుఁ బ్రత్యక్షమై వరంబిచ్చెద నడుగుమనియె. దశాననుఁ డమరత్వమును గోరెను. దాని నియ్య శక్యముగాదనిన వాఁడు విహగోరగ సురయక్షదైత్య దానవ రాక్షసులచేఁ జావకయుండఁగోరె. తదితరుల సరకుగొనఁడయ్యె. ఆవరంబిచ్చి వెండియువాఁడు గోరిన రూపములఁదాల్ప శక్తినిచ్చి వాఁడగ్నిలో వ్రేల్చినతలలు మగిడి వానికొసంగె. విభీషణుని వరంబడుగు మనుడు వాఁడు నామనము ధర్మంబున నిశ్చలమై దృఢముగ నిలుచుఁగాకయనిన బ్రహ్మయు నట్లగుఁగాక యని యతఁడడుగకుండినను వానికమరత్వమిచ్చెను. అంతఁగుంభకర్ణుని వరంబడుగుమనిన సరస్వతీదేవి వానివాక్కునావేశించి యనేకసంవత్సరములు నిదురింపఁ గోరెదనని వానిచే నడిగించెను. బ్రహ్మ వాని కట్లు వరంబిచ్చెను. కావున యుద్ధకాండమునఁ జెప్పినట్లు కుంభకర్ణుఁడాశ్చర్యముగ నిదురించె.

కుబేరునోడించి రావణుఁడు పుష్పకమునుగొనుట.

౨౮౮. వైశ్రవణుఁడు లంకయందుఁ జేరఁబో నది విజనంబైయుండెఁగాని యంతకుము న్నందు రాక్షసు లుండిరి. దశాననుఁడు దనమాతామహుఁడగు సుమాలి ప్రేరణచే లంకను దనకిమ్మని వైశ్రవణు నడిగిన నుదారచిత్తుఁ

డైన యాధనపతి దానిని దమ్మునకిచ్చి తాఁ గైలాసమున కరిగె. దశవదనుఁడు మయునిపుత్త్రిని మండోదరిని భార్యగాగ్రహించి దానివలనఁ గాలాంతరమున నింద్రజిత్తను పేరునఁబరఁగిన మేఘనాదుండను పుత్త్రునిఁబడసె. రావణుఁడు తన్నుఁజంపనోపు వారికెల్లరకు బ్రహ్మవరమున నజేయుఁడనైతినని భయమువిడిచి తనవరమునకుఁ గారణమగు ధర్మమును ద్యజించి లోకముల భంజింపసాగెను. అంత వాని యగ్రజుండగు వైశ్రవణుఁడట్లు చేయరాదని వార్త నంపె. దశముఖుఁడు వచ్చినదూతను వధించి కైలాసమున కన్నపై దండెత్తిపోయి ధనపతి యనుచరులగు యక్షులఁదెగటార్చి ధనపతిని ద్వంద్వయుద్ధమునఁ బరాజితుంజేసి ప్రసిద్ధమగు వాని పుష్పకవిమానమును గొనియె. ఆపుష్పకంబెక్కి కైలాసంబు వెలువడుచుండ నావిమానము తటాలున నిలిచిన పంక్తిముఖుఁ డచ్చెరువంది చూచుచుండె. అంత శంకరుని భటుఁడగు నంది వచ్చి యిచ్చోటు తొలఁగిచనుము. ఈగిరిపై శంకరుఁడు వేడుకగాక్రీడించెడు. అనిన గర్వపూరితుండగుచు దశాననుఁ డెవఁడీ శంకరుండని పరిహాసించుచు గిరిసమీపమునకు వచ్చె. అందు నంది కపిరూపముననుండ వానింజూచి వెక్కిరించిన నందియుఁ గపులు నీకులంబును వినాశనము చేయునని శపించె. అట్లయ్యు వాఁడాగిరిని బట్టి మూల

మునుండి యీడ్వఁజూచిన మహాదేవుం డవలీలగాఁ దన కాలి బొట్టనవ్రేల నణఁగఁదొక్కె. వాని బాహువులందుఁ జిక్కిన వాఁ డఱచుచుఁ బడియెట్టకేలకు నీలకంఠునకు విధేయుఁడైన హరుండు వానిని విడిచి వాఁడు రావము చేసెఁ గావున రావణుం డను పేరిచ్చి పంపె.

౨౮౫. ఇట్లు గర్వభంగ మొందియు భయము లేక భూమిని జీకాకు పఱచుచు నొక్కనాఁడు హిమవంతంబున కుంజని యం దతిసౌందర్యమున నొప్పు తపోనిష్ఠయగు కన్యకను డాసెను. ఆమె దా విష్ణువున కర్పింపఁబడితి నని యెఱింగించినను వినక దుర్బుద్ధితో దానిం బట్టిన నామె బలవంతముగ విడిపించుకొని చితిఁ బేర్చి నేను మాతృగర్భమ్మునఁ బుట్టక పుడమికి మరల వచ్చి నీకు వధం బేఁగూర్చెదనని శపథంబు చేసి చితికగ్గిఁ బెట్టి దానిపై మిడిసె. కృతయుగంబున నట్లు జరగె. ఆకన్యయే త్రేతాయుగమున జనకుండు పొలము దున్నుచుండ నాఁగటిచాలున సీతయై పుట్టె.

౨౮౬. ఇట్లు రావణుఁడు జయంబులు గొనుచు భూలోకంబు నందలి రాజులనందఱఁ దనతోఁ బోరాడుఁ డటు గాదేని పరాజితులమని యంగీకరింపుఁ డని నిర్బంధించుచుండె. అనేకులు వానికి విధేయులైరి. అయోధ్యాధిపతి యిక్ష్వాకు కుల సంభవుఁ డనరణ్యుఁడు పోరి రావణునిచే హతుఁడై పడి మహాత్ముఁడగు నిక్ష్వాకు వంశమున

దశరథ నందనుఁడగు రాముఁడను నొక్కండుపుట్టి నీప్రా ణంబులఁ గొనునని చెప్పి మృతుండయ్యె. ఇట్లు రావ ణాసురుఁడు దానే చేసికొన్న దుష్కార్యములచేఁ దన మృతికి వి త్తనము వేసి ఫలమును దా ననుభవింప వలసి వచ్చెను.

యమ రావణుల యుద్ధము.

౨౮౭. రావణుం డెందేని తిరుగువాఁ డొక్కచో ము నిపుంగవుని నారదునిం గనిన నతం డిట్లనియె. ఓ రావణా, ముందె కడునిడుమలకుఁ బాల్పడియుండు మానవుల నీవు గాఱింపకుము. యముఁ డెల్లర నిగ్రహించు. నీవు యముని ని గ్రహింపుము. అనినఁ బ్రహృష్ట మానసుఁడై రావణుఁడు ద క్షిణ దిక్కునకుం జని తన్నెదిర్చిన యమభటులఁ దును ముచుఁ జనుచుండ యముం డరద మెక్కి మృత్యురూప మునఁ గాలదండ ధరుఁడై వాని యెదుట నిలిచె. వానిం జూచి రావణుని పరివారము పరుగెత్తి వాని నొంటరిగ వి డిచి చనియె. అట్లయ్యు రావణుఁడు వెనుదీయక సర్వసం హారకుఁడగు కాలునితోఁ బోరెను. ఇట్టిద్ద ఱేడహోరా త్రములు పోరి తుదకు యముండు వానిం జంపఁ గాలదం డమెత్తిన బ్రహ్మ ప్రత్యక్షమై యముని వారించి ప్రాణ భయము లేకుండ నేను రావణునకు వరమిచ్చితి. నావచ నముల భంగము చేయకుము. నీకాలదండమును నేన సృ

జించి యెల్లరం జంపుశక్తి దానికే నిచ్చితి. రావణునిపై నదిపడిన నన్మృత మవశ్యము చేకూరును. అది స్వాభావ సిద్ధముగ రావణుంజంపిన వానికే నిచ్చిన వరము తప్పును. వానిం జంపదేని దానికి శక్తియిచ్చిన నా మాటతప్పును. కావున లంకేశునిపై నెత్తిన దండమ్ము నిలుపుము. లోకంబుల మేలోకింతయుఁ గోరుదేని సత్యంబును నిలుపుము. అనిన యముఁడు చాలించి యదృశ్యుఁడై యుద్ధమును ముగించె. రావణుఁడును యముండోడెనని యమసదనమునుండి మరలి దైత్యులతో నొకయేఁడు రణమొనరించి వారితో సమాధానము చేసికొని వరుణునిపై దండెత్తిపోయె. వరుణుఁడత్తఱిఁ బురంబున లేఁడు. వాని తనయులు రావణునితోఁ బోరిమడిసిరి. అంతఁ దనియక రావణుఁడు వెడలి బలిసద్మముఁ జేర ద్వారమునఁ గావలియుండు మహాకాయుఁ డొక్కరుఁడు లోనరుగుము. నీకుం బ్రియంబేసి బలితోఁబోరుము. అనినఁ జొచ్చి బలింగనియె. బలియు నవ్వి రావణుని శిశువుంబోలె మోఁకాలిపై నెక్కించుకొని నీకేమి వలయునని యడిగిన మదంబున రావణుఁడు నన్ను విష్ణువు కట్టిన బంధములనుండి విడిపించెదననియె. అనిన మఱియు బలి నవ్వి యదె నేలపై నుండు దీప్యమాన చక్రమును గొని తెమ్మనియె. రావణుఁడు దానింబట్టి కదలింప నేరక కొండొకపరి యెత్తఁబూని నేలం

బడి నెత్తుటదోఁగె. అంత వానింగని బలి యుల్లసిల్లెను. ఇది నాపెద్దలలోఁ జేరిన హిరణ్యకశిపుని కుండలము. విష్ణువు నరసింహుండై వాని వధించె. ఇఁక నీవే యోచింపుము. నీచేఁ గదలింపరాని కుండలమును ధరించిన దైత్యుని జయించిన హరిని నీవెట్లు మార్కొనియెదవు. ద్వారమున నీవు చూచినవాఁడు విష్ణువే. హరినారాయణుఁడు లోకరక్షకుఁడు. అనిన విని రావణుఁడు హరితోఁ బోర ద్వారమునకుం బాఱుడు బ్రహ్మకై హరి వానిం జంపఁగోరక యదృశ్యుండయ్యె. రావణుఁడు సుఖంబున నేగె. ఇట్లనేక సాహస కార్యములు రావణుం డొనరించె. వాని మీఁకుం దీరక యగుచోఁ జదువుఁడు. ముఖ్యముగ నందొక్కచో వానికి విరోధమై సీతకుం దోడయ్యె. దానివినుండు. అట నొక సుందరీమణింగని దానిం బొందఁగోరిన నాయుబల నన్నుఁ బోనిమ్ము. నే నీయన్నకొడుకునకు భార్యననిన దాని మొఱ్ఱ యాలింపక దానిం బొందెను. అంత వైశ్రవణుని సుతుం డలిగి నిన్నుఁ గోరని పడఁతిని జెఱిచితి వేని నీవు మృతుండవై పడెద వని శాపంబిచ్చెను. ఆశాపంబు సీత కనుకూలమయ్యెను.

—— రావణుఁ డింద్రునిఁ జెఱగొని పోవుట. ——

౨౪౮. రావణుఁడు సురలపై దండెత్తి చనుచోఁ దన పుత్త్రుని మేఘనాదునిం దోడ్కొని యేగెను. అప్పుడు

రాక్షసులకును దేవసైన్యమునకును మహారణంబు ఘోరంబుగఁ జెల్లెను. రాక్షసులు పరాజయంబునందు సమయమువచ్చిన మేఘనాదుఁడు రాక్షసులఁ జేరఁగూర్చి మాయాబలంబున నంధకారముచేఁగప్పి సురల యుక్కడంచిన దైత్యాధిపుఁడగుపులోముఁ డింద్రసుతుని కొనిచనియె. అంత నింద్రుఁడు వెలువడి రావణునిపైఁ గవిసిన మేఘనాదుఁడు వాని మార్కొనియె. ఇంద్రుఁ డతనిదెసఁ దిరిగిన వాఁడదృశ్యుఁడై పోరి సురపతినలయించి మాయాబలంబున వానిం గట్టి లంకకుం జెఱఁగొని పోయె. వేలుపులంత బ్రహ్మను మున్నిడుకొని లంకకువచ్చిరి. పితామహుండు మేఘనాదునకు ఇంద్రజిత్తను పేరొసంగి యింద్రునకు మాత్రమిగోరెద వనిన నతఁ డమరత్వం బడిగె. అదిచేకూరదు. వేఱొండువరమును గోరుమనిన నింద్రజి త్తిట్లనియె. యుద్ధమునకు మున్ను నేనగ్నిని వేల్చిన నందుండి తేరును గుఱ్ఱంబులును వెడలిన నాయరదంబుపై నేను నిలిచినచో నమరత్వం బుండుఁగాక. హోమంబు ముగింపక కయ్యంబునకుఁ గడంగిన మృతిం బొరయుదుంగాక యని వరంబడిగె. ఇట్లు మేఘనాదుఁడు తనమరణంబునకుఁ దానె విత్తనము నాటుకొనియె. ఇట్లోడి చెఱఁగొనఁబడిన కారణంబున నింద్రుండును గౌతమసతియగు నహల్యపైఁ జేసిన దోషంబునుండి ముక్తుం డయ్యె.

౨౮౯. ఇవిమొదలగు కారణములనుండి రామా యణమందుఁ జెప్పఁబడిన కార్యములు ఫలరూపముగాఁ బరిణమించినవి. ఆగ్రంథమందలి తక్కుంగల కథలను జెప్పెద.

రాముఁడు చారులవలనఁ బౌరవార్తలనాలించుట.

౨౯౦. ఒక్కనాఁడు సాయంసమయమున సంధ్యాది దేవకార్యములు జరిగినపిమ్మట సీతతో స్త్రీప్రియం బెయ్యది నేఁ గావించెద నని యడిగిన సీత గంగాతీరమున వసించు ఋషులఁ జూడ నతికుతూహలము గలదనిచెప్పె. అంత రాముఁ డెల్లి యేర్పాటుచేసెద నని రాముఁ డచటనుండి తనచెలికాండ్రు తమలోఁ దా మిష్టాగోష్ఠిగ మాటలాడుచుండ నచ్చటికరిగె. అందు మాటాడుచు నగరంబుల దేశంబుల జను లాడుకొనువార్త లేమి? నాతమ్ములంగూర్చి భార్యనుగూర్చి కైకనుగూర్చి యేమనియెదరు? అనిన భద్రుఁడు జనులు మంచివార్త లనేకము లాడెదరు. రావణుని వధనుగూర్చి యెంతయు నను కొందురు. అని యనుచుండ భద్రుఁడు చెప్పురీతిని సంశయించి బాగుగఁ బరిశీలించి రాముఁ డిట్లనియడిగె. శుభములేని యశుభములేని జనులమాట లన్నింటిని దెలుపుము. వానినెఱింగి జనులకయిష్టములగునవి సవరింపనగు. అనిన జనులు కలిసినచో వారు మాటిమాటికాడు నప్రియంబులం జెప్పెద. నీచేసిన సేతుబంధనంబును, రావణవధయు నద్భుతకార్యము

లని పొగడెదరుకాని రావణునితో నుండిన సీతను నీవు గ్ర హించు టెట్లని దూఱెదరు. సీత రావణుని తొడపైనెక్కె. వాఁడు రాక్షస స్త్రీలకాఁపున నామె నునిచె. అట్లయ్యు నేని దాము దమభార్యల చెడునడతల సహింపవలయు. "యథాహికురుతేరాజా ప్రజాతమనువర్తతే" అని యందురు. అనిన మిక్కిలి నొచ్చి రఘునందనుం డెల్ల ర నిదినిక్కంబేయని యడుగ నొక్కరొక్కరు దైన్యముతోఁ బ్రజ లిట్టులాడుదు రనిరి.

౨౫౧. రామచంద్రుఁ డంతఁ బ్రణిధుల వీడుకొలిపి తమ్ములరప్పించి వారిని కౌఁగిలించి కన్నులనీరునిండ మీరే నా సర్వస్వము. మీరే నా ప్రాణమని పలికి కూరుచుండనియమించి లోకాపవాదముల వినిపించి యి ట్లనియె. ఏనెట్లు సీతను మన్నింతునట్లు జనులును దాము నింద్యచరిత్రలగు భార్యల మన్నింపవలసె నను న్యాయము ను వాదించెదరు. ఇది లోకమున సుశీలమునకు భంగ కరమగును. నేఁదొల్లి లంకయందు వెనుదీసినదియు సీత యగ్నిప్రవేశముచేసి దోసములేదని నిరూపించినదియును మీ రెఱుంగుదురు. సీత శుద్ధయనియు, నిష్కళంకయని యు నా యంతరాత్మ యెఱుఁగు. అట్లయ్యు మానము ముఖంబునకంటెఁ బ్రాణమునకంటెను బ్రియతరము.

కావున నాభార్యను విడువవలయు. లక్ష్మణా! సీతను వాల్మీకియాశ్రమమునకుఁ గొనిపొమ్ము. సీత యచ్చటికిఁ బోఁగోరినది. సీత యందయుండుఁగాక. అనుడు లక్ష్మణుండు మాటాడఁబోయిన సైఁగతోఁ దటాలునవారించి యేమియుఁజెప్పకుము. నన్నే మడుగకుము. సీతనుగొని పొమ్ము. అని యాజ్ఞాపించె. ఇట్లు రామచంద్రుఁడు దాఁ జేసిన త్యాగములలో గొప్పదగు త్యాగముచేసెను.

౨౫౨. రామచంద్రుని కార్యముల మొండుగఁ గొంద ఱాక్షేపించి దూఱుదురు. అపనిందలుచేయువారి దుర్బుద్ధికినోడి భార్యను దిగనాడుట తగదని పెక్కండ్రు రామునిపై నిందమోపుదురు. రాముఁడు భార్యను నిర్దోషియని నిరూపించి సంరక్షించుటకుఁగాఁ బడినపాటుల వలన రామున కామెయందుఁగల గాఢానురాగము విశదమగుచున్నది. ఐనను సీతకుఁ దానెట్లు భర్తయో యట్లు ప్రజలకుఁ బ్రభువు. కావునఁ బ్రజాపాలనమునఁ దాను జరపఁదగు ధర్మము ధర్మములన్నింటిలో మొదటిది. ఆధర్మములు భార్యాభర్తల కిరువురకును సమానము. వారు రాజునురాణియు నగుటచే వారు నడుచురీతిని లోకులు ననువర్తింపఁగా లోకమందు సుశీలమునకు వృద్ధియు హానియుఁగలుగు. వారు కూడియుండిరేని వారి

మానమునకుఁ గళంక మేమాత్రమైనను రాకతీరదు. వారినిజూచి స్త్రీలు సన్మార్గమును దప్పుటకేడమిచ్చును. కావున ధర్మమును గాపాడుట శ్రేష్ఠమని చూపుటకు వారు వేఱుగనుండుటకంటె నెక్కుడగు నిదర్శనమును వారేవిఁ చూపఁగలరు? ఇట్లు రామచంద్రుఁడు ధర్మచింత చేసి నిశ్చయించెను. రాముఁడును దాను నొక్కటియై యుండుటంబట్టి సీతయు నట్లె నిశ్చయించెను. రాముఁడు సీతను ద్యాగముచేసెను. అదిరామునకుంబోలె సీతకును విషప్రాయమయ్యె సీతయు నోడంబడి తానును రాముని తోసరిగ త్యాగముచేసెను. అదియెట్లనిన. లక్ష్మణుఁడు సీతను వాల్మీకియాశ్రమంబునకుం గొనిపోవఁ దనకిచ్చిన యాజ్ఞను గద్గదస్వరంబున నుడివిన సీత పలికినపలుకులను వినుఁడీ శిష్యులారా! సహజముగ దిగ్భ్రమను చెంది దుఃఖముతో మొట్టమొదట కొన్నిమాటలాడెను. తరు వాత లక్ష్మణునితో నిట్లనియె. ధర్మాత్ముఁడగు రాము న కిట్లనుము. "రాఘవా, సీత సుశీలయనియు, నీయందు నిశ్చలమగు భక్తిగలదియనియు నీహితము సీతయుఁ గోరు నదియనియు నీకుందెలియును. అపకీర్తికి భయమంది నీ విట్లుచేసితివని నేనును బాగుగనెఱుంగుదును. నీవేనాకుఁ బరమశరణ్యుఁడవు. కావున నీకువచ్చు నపవాదమును దూషణయుఁ దొలఁగించుట నాకు ధర్మము. అని లక్ష్

ణుఁడు వెడలిపోయినంత మానవులందఱుంబోలి సీత దుఃఖంబునఁ గుందుచు నేలం గూలె.

సీత వాల్మీకియాశ్రమమున నుండుట.

౨౫౩. మునిపుత్త్రిలాయార్తనాదముల విని వాల్మీకి నామెనుగావ రమ్మనిపిలిచిరి. వేగిరముగ మునీశ్వరుఁడువచ్చి మధురవాక్కుల సీత నోదార్చి నాయాశ్రమము నియిల్లుగభావింపుము. అని పలికి తనతోనుండు తన శిష్యురాండ్రగు యోగినులచెంతకుం గొనిపోయి సీతను స్నేహగౌరవములతోఁ గాపాడుఁడని నియమించెను అచట నివసించి సీత యిద్దఱుకొడుకులంగనియె. వారలకు వాల్మీకి కుశలవు లను పేరు లిడియె. వారును మునిసంఘమున సుగుణోన్నతిఁగాంచి యౌవనమునఁ గాంచిరి.

౨౫౪. లక్ష్మణుఁడు తాఁజేసిన దుఃఖకార్యమునకు సంతాపమున మఱిగిడి చనుచోఁ దనదుఃఖమును గడుఁగూర్చు సుమంత్రునితోఁ జెప్పిన వాఁ డిట్లనియె. పూర్వమే దుర్వాసుఁడు దశరథునితో రాముఁడు భార్యను భ్రాతలను విడనాడు ననియె. దశరథుఁడు దానిని రహస్యముగఁ గాపాడుమని నాతో నుడివెను. అదివివరించెదను. ఒక్కనాఁడు దుర్వాస మునిని

మహీశుఁడు చూడఁబోయి నా పుత్త్రిలకు రాఁగలఫల ములఁ దెలుపవేయని యడిగిన నాఋషి తొల్లి దేవాసుర సంగరమున నసురులు భృగుపత్ని శరణముఁ జొచ్చిననా పె వారలఁ గాచుచుండె. దానికి విష్ణువుగినిసి చక్రింబున నామె శిరస్సును దెగనేసె. అంతభృగువు నీవుమానిసివై పుట్టి పెక్కేఁడులు భార్యావియోగము నొందుమని శా పంబిడె. విష్ణువు రావణుని వధించి శాపం బనుభవించెద' నని లోకహితము నుద్దేశించి యనియె. విష్ణువే రాము డుగఁబుట్టె. తాను బహునేకంబువేలేండ్లు పాలించి సీతవ లనఁ దాఁగన్న నిరువురఁబుత్త్రిలను నయోధ్యకుఁ బట్టము గట్టును. అని దుర్వాసుఁడుపలికె. అనిన సుమంత్రుని వచ నములకు మిగుల సంతసించి సౌమిత్రి యయోధ్యఁ జేరి రాముఁడు దుఃఖసాగరమున మునిఁగియున్నంగని దుఃఖ మునువిడిచి లెమ్ము. రాజధర్మమును జరపుము. అట్లుకా దేని లోకహితార్థము సీతం దృజించితి వది వృథగాదే. అని బోధించెను.

శత్రుఘ్నుఁడు లవణాసురుం జంపుట.

౨౫౫. పిదపఁ గొద్దికాలమునకు శత్రుఘ్నుని మధు రాజ్యమునకుఁ బట్టము గట్టిరి. ఆదేశమున లవణుండను నసుర ప్రజలఁ బీడించుచుండెను. వానితో యుద్ధముచేసి రాజ్యమాక్రమింప శత్రుఘ్నుఁడు దండుతో వెడలెను.

మార్గమునఁ దనసేనను ముందుపంపి తా వాల్మీకి యాశ్ర మంబున వసించెను. వాఁడచ్చటనుండ సీత కిరువురుపుత్త్రు లు పుట్టిరి. అందుండి యేడు దినములునడిచి శత్రుఘ్నుఁ డు మధునగరమును జేరెను. అపుడు మునివరులు శత్రు ఘ్నున కిట్లు హెచ్చరిక చేసిరి. శివుఁ డొక్క-శూలం బితని తండ్రి కిచ్చె. తండ్రివలన నీతండు దానింబడసె. ఆశూలం బు ప్రయోగించినచో నది చంపకమానదు. అదిలేకుండినఁ గాని వానిఁజంప శక్యముకాదు. వానిచేతిలోనదియుండు నందాఁక వానిఁజయింప నెవరికి నలవిగాదు. వాఁ డాశూ లంబునఁ బగతుల భస్మముచేయును. అనినవిని ఆహార మునకై ప్రభాతంబున లవణుఁడు పురినుండి వెడలిన శత్రు ఘ్నుఁడు వాఁడు పురమునకు మరలఁజేరకమున్న వాని నడ్డగించి యుద్ధముకుగోరెను. లవణుఁడు తనయాయుధ ములఁ దేఁగోరెదనన్న శత్రుఘ్నుఁడు వానినపుడె పోరు మని నిర్బంధించె. వారిద్దఱు పోరిన శత్రుఘ్నుఁడు పడి యు లవణుండు నగరమును జొచ్చుటకు మున్ను లేచి వానిందాఁకి విష్ణు నిర్మితమగు దివ్యశరంబున వానింజంపె. అంత శత్రుఘ్నుఁడు మధునగరమున నిలిచి చక్కఁగఁబా లించెను. అట్లు పండ్రెండు వత్సరములు గడిచిన నన్నను రామునిం జూచు కుతూహలంబునఁ బ్రయాణమాయెను.

౨౫౬. ఏడుదినంబు లరిగి వాల్మీకియాశ్రమంబును బ్రవేశించె. ఆ మునిశ్రేష్ఠుఁడు శత్రుఘ్నున కతిథి పూజలు గావించి గారవించెను. నాఁటిరేయి భోజనంబగుడు సంగీతముతోడ రామచరిత్రంబును గానము చేయఁబడియె. శత్రుఘ్నుఁడు పరమానందమున మునిఁగియు సంకోచమున మునిపుంగవు నేమియు నడుగకుండె. మఱునాఁడు తరలి యయోధ్యంజేరి నేనిచ్చోనుండెదనని రాముని బ్రార్థించిన రాముఁ డంగీకరింపక సప్తరాత్రంబులుండి నీ రాజ్యమ్మునకు మగిడి పొమ్మనుఁడు శత్రుఘ్నుఁడు దీనుఁడై యానతిరీతి మరలి మధునగరమునకుం బోయెను.

రాముఁ డశ్వమేధయాగమును జేయుట.

౨౫౭. కొంతకాలము పిదప రామచంద్రుఁడు అశ్వమేధయాగము సేయ నిశ్చయించిన నయ్యజ్ఞమునకు ననేక మునులతోడఁ గూడి వాల్మీకివచ్చెను. వారిశిష్యులలో రాజవైఖరి నొప్పియు మునివేషములతో నిద్దఱు కుమారు లుండిరి. ఆకుమారులంగని వాల్మీకి మీరు నేనురచించిన శ్రీరామచంద్రుని చరిత్రమగు రామాయణమును నేనేర్పినవిధమున గానము చేయుఁడు. ధనమున కాశపడకుఁడు. ఎల్లచోటుల దానిని బాడనగు. రాజుకోరిన భయపడక వారిప్రోలఁ బాడుఁడు. అని నియమించె. అట్లుకుశల

వులు పోయి పాడుచుండిరి. రాముఁడు వారిపాటలు విని దానినంతయు వినంగోరి మహాసభం జేర్చి యాబాలురఁ బాడమనియె. వార లిరువదిసర్గలఁ బఠించిన నెల్లరుల్లసిల్లిరి. వీరలిద్దర త్యద్భుతముగ రామునిపోలిక నున్నారు. మునివేషమున నుండుటయే రామునకు వీరికిని భేదము. అని వారొండొరులతోఁ బ్రజ లనుకొనుచుండిరి. రాముఁ డప్పుడు లక్ష్మణా వీరికిఁ బదునెనిమిదివేల సువర్ణంబు లిమ్మనినఁ గుశలవులు మేమువనవాసులము. సువర్ణముతో మేమేమి చేయఁగలము. అనిన నరపతి విస్మయము నొంది యీకావ్యము నెవ్వరు చేసిరని యడిగిన బాలురు వాల్మీకి యీగ్రంథమును జేసెను. అమ్మహర్షి దర్శనమునకు వచ్చితివేని దానినంతయు వినఁగునని చెప్పిరి

౨౫౮. ఇట్లు రామాయణకథను వినుచుండఁ బెక్కుదినములు గడచె. ఎట్టకేలకుఁ గమనీయ తేజోవంతులగు నాగాయకులు వైదేహీపుత్త్రులని రామచంద్రుఁడు విని సీత వనవాసంబున నిష్కళంకయై యుండెనేని నీయనుమతిమెయి వచ్చి బహిరంగముగఁ దన నిష్కల్మషత్వమును గుఱించి బాసచేయవలెను నని వాల్మీకమునికిఁ జెప్పిపంపిన నాఋషి యంగీకరించె. అంత మహాసభ చేరిన వారి నడుమకు వాల్మీకియును, వారివెంట సీతయు వచ్చిరి. సీత తొల్లిటి చం

దమున మాధుర్యమును సొంపును గలిగియుఁ గృశించి దుఃఖాకులయైయుండె. వాల్మీకి తన తపస్సు నొడ్డి గంభీర వచనంబుల జానకి నిష్కళంక యనియు, గంభీరులగు వీరు కుశలవులు నీకుమారులనియుఁ బ్రమాణమ్ముగఁ బలికిని రాముఁ డల్లన నిట్లనియె. నీవచనములు నాకుం బ్రమాణములు. నే వేఱుప్రమాణమును గోరను. కాని జానకి యీసభయెదుట తాను బరిశుద్ధురాలనని తానే పల్కనేని నెంతయుఁ దనియుదు. అనుఁడు వైకుంఠపు ముద్దుల రాణి పాపినరుల యెదుటఁ దన సుశీలమును గూర్చి ప్రమాణముచేయు నంగీకరించె. బ్రహ్మను మున్నిడుకొని దేవతలందఱు నలుదిక్కులనుండి వచ్చిరి. దేవతలను జూచి రాఘవుం డిట్లనియె. "మునిశ్రేష్ఠా! మహాత్ములగు ఋషివాక్యంబుల కల్మషంబులు. కావున నీవచనంబులనె మైథిలి శుద్ధచారిత్రయని నేనెంతును. కాని యిచ్చటి కెల్లరు సీత మాటయిచ్చునని చూడవచ్చిరి. కావున వారి యెదుటఁ దాను సుశీలయని నిదర్శనముగఁ జూపిన నాకెంతయుఁ బ్రియంబయ్యెడు."

సీతను భూదేవి తోడ్కొనిపోవుట.

౨౫౫. అనిన జనకతనూజ సీత సురనరులు విననిట్లు పలికెను. ఆపలుకులు మృదువులై విస్ఫుటధ్వనితో

నామహాసభయందు ప్రమోగె. తనపై నపవాదమును మోపిన వారియెడ నపారమగు కనికరంబునఁ బరితపించుచు నిఁక భూమిపై నుండనొల్ల నను నిశ్చయమును జూపె. * "నేను రామేతరు నెవరిని నామనస్సునం దెన్నండును దలంపను. దానాశీల్యబలమున వసుంధరాదేవి నాకెడ మిచ్చుఁ గాక. నేను నిత్యము మనోవాక్కాయ కర్మముల రాముని మేలు ప్రార్థించితి. ఆకారణమున వసుంధరాదేవి నాకెడమిచ్చుఁ గాక."

౨౬౭. అని ప్రార్థించిన నేలచీలి భూదేవి దివ్యసింహాసనమునఁ గూరుచుండి వచ్చి చేతులు సాఁచి సీతను జేరువకుఁ దీసికొని తనసింహాసనమునఁ గూరుచుండఁజేసె. బళిరా! ఎంత బాగుగఁ జేసితివి సీతాయని కొనియాడుచు వేలువులు సీతపైని పూలవానగురిసిరి. ఆరత్నఖచిత సింహాసనము పుష్పములతో నిండి భూమిలోనికి దిగెను. ధరణీజాతయగు సీత దాఁ బుట్టినచోటఁ దిరోహితమయ్యె.

౨౬౮. సీత యిట్లు పోవుచుండ రామచంద్రుఁడు పలుకకుండె. పిమ్మట రాముని చెక్కులఁ గన్నీరు దొరగి

---

* రామస్వామిపదాంబుజంబు లెద నారాధింతు నేనిక్ సదా
రామాజ్ఞన్ జరియింతు నేనిఁ దగు జాగ్రత్స్వప్న సుప్త్యాదులన్
రాముందప్పని దాన నాటయ యథార్థంబేని నాతల్లి యో
భూమీ యీయెడఁ ద్రోవఁజూపి ననుఁగొంపోవమ్మ నీలోనికిన్.

పాతె. పునస్సమాగమము కలుగుతటి సీత విడిచి పోయె. ఇఁక భుడమిపై సీత సుందరాకారము చూచు నయనోత్సవము రానేరదు. ఓ దేవీ! నాసీతను నాకిమ్ము. అనుచుఁ దుట్టతుదకు నాకు సీతను మరలఁ గొనితెమ్మ యని కూయిడె. ఆకూయి సీతను జేరదయ్యె. సీత భూమి యందలి శబ్దములు విన రాని స్థానమును జేరియుండె. అది యాశబ్దముల కతీతము. శాంతిస్వరూపము. అంత బ్రహ్మ యిట్లనియె. ఓ రామా, నీవు సంతాపముఁ బొందఁ దగదు. విష్ణువువలనఁ బుట్టితినని మరల స్మరింపుము. సీత స్వభావముగ సిద్ధ విశుద్ధశీలయనియు నెప్పుడు నీయనుచారిణియనియు నెఱుంగుము. సీతను మరల స్వర్గంబునఁ గూడెదు. అనిన రాముఁడు ప్రాసాదము సేరి సీతకై విలపించుచు రాతిరి పుచ్చె.

౧౬౨. అదిమొదలు మనోవ్యథతో రాముఁడు రాజ్యమును బాలించెను. పునర్వివాహ మొల్లఁడు. కనక విగ్రహ మొకదానిని నగరున నిలిపి నిత్యనైమిత్తిక విధులందు దానిని సీతాస్థానమున నుంచుచుండె.

౧౬౩. రాముఁడు భూమిని విడుచు సమయ మాసన్నమగుడుఁ దనవంశమున ముందు జరగు పనులకు నేర్పాటులుచేసెను. భరతలక్ష్మణ కుమారులను జేరువ నున్న రాజ్యముల నునిచె. ఈయేర్పాటులు చేయుచుండఁ

గాలపురుషుఁడు తాపస రూపమున వచ్చి రామునితో నే కాంతమున సంభాషింప వేఁడి వెండియుఁ దమపలుకు చో నడుమ వచ్చు వానిని వధింపవలయునని ప్రార్థించె. అం దులకు రాముఁ డొడంబడి లక్ష్మణునిం గావలియుంచె. అంతఁ గాలపురుషుఁడు రామునితో నీవు విష్ణుమూర్తివి. భూలోకమున నీవుండవలసిన కాలము గడచినది. ఇఁక భువి నుండిన నుండుము. స్వస్థానమునకు వచ్చిన రమ్ము. అనిన రాముఁడు చిఱునవ్వుతో నేనును దాని నే తలంచుచుంటిని. నీవునువచ్చితివి. నా స్వస్థానమున కరుగ వలఁతు ననియె.

లక్ష్మణుఁడు మృతినొందుట.

౨౬౪. ఇట్లు సంభాషించుచుండ దుర్వాసుండు వచ్చి రామునిం జూడవలయు ననిన లక్ష్మణుం డయ్యా, రాజు కార్యాంతరమున నుండు వాఁడు. నిలువవే యని వేఁడిన కోపముతో దుర్వాసుఁడు నీ వీక్షణంబున నేఁగి రామునకు నా రాక నెఱింగింపవేని నిన్ను నీతోఁబుట్టువుల ను నివంశమును రాజ్యము నంతయు శపింతు ననియె. సౌ మిత్రి తనలో నెల్లర చేటు పాటిల్లుటకంటె నాయొకని చావుమేలనుకొని రాముని కడకేఁగి మునిరాక నెఱింగించె ను. రాముఁడు మునివరునకు సత్కారము చేసియుఁ గాలున కిచ్చినమాటను స్మరించి దుఃఖించెను. పిమ్మట లక్ష్మణుం డు రామునిగని కాలుని కిచ్చిన మాటను స్మరించి నీమా

టను జరపవేయనిన రాముఁడు సభంగూర్చి వారలకావిష యము నెఱింగించెను. సభలో వసిష్ఠుఁడు రామునకిట్లనియె. మాటనుబొంకుసేయ రాదు. ప్రతిజ్ఞ చెడిన ధర్మమునశించు. ధర్మముపోయిన లోకములు నశించు. త్రిలోకముల క్షేమ మునుజూచి లక్ష్మణునెడఁబాటున కోర్చి లోకములరక్షిం పుము. అనిన నందఱు దాని కంగీకరించిరి. అంత రామచం ద్రుఁడు ప్రియతముఁడగు లక్ష్మణున కిట్లనియె. లక్ష్మణా! విరోధముగ నడువఁ బోలదు. కావున నిన్నుఁ ద్యాగము చేసెదను. సాధువులకుఁ ద్యాగము వధయు నొక్కరూ పయగు. అని శాసించిన లక్ష్మణుండు మరలి యయోధ్య చెంతనుండు సరయువు తీరంబున కరిగి తపంబొనరించి త నువుఁ దొఱంగి దివంబున కేగిన దేవతలు విష్ణువు చతు ర్థాంశంబని పూజించిరి. ఇట్లు లక్ష్మణుఁడు తన నిష్కలంక భక్తికి ఫలముగ శాంతినొందెను. తానెప్పుడు ననుగమిం చు రామునకు స్వాగతం బొసంగ నాస్థానమును రాము న కంటె ముందుగఁ జేరి వారి రాకకై వేచియుండెను.

౨౬౫. లక్ష్మణుఁడు చనిన రామచంద్రుఁడు భర తునకుఁ బట్టముగట్టి లక్ష్మణుని వెంటనంటి పోవఁ దలంచి న భరతుఁడు దానికి సమ్మతింపక కుశలవుల సింహాసనా సీనులం జేయుము. శత్రుఘ్నునకు మనగమనము నెఱింగిం పుము. అనిన వల్లేయని రాముఁడు తనసుతులకు రాజ్య

మ్ము పంచియిచ్చి శత్రుఘ్నుని బిలిపించెను. అయోధ్యానగరముననున్న జనులు లోకత్యాగము చేసి గాదిలి రాజుతో నడవుల కేనియుఁ జావున కేనియు ననుగమింప నిశ్చయించిరి. శత్రుఘ్నుండును జీవితకాలమందు బలె మరణంబునందును భ్రాతలవెంట నరుగ నిశ్చయించి తనసింహాసనమునఁ గుమారు లిద్దఱునునిచి యయోధ్యకు వచ్చెను. అప్పుడు చూడుఁడీ. కోఁతిదండు, భల్లూకానీకములును, గుమిగూడెఁ. సుగ్రీవుఁ డంగదునకు రాజ్యమప్పగించి వచ్చెఁ. విభీషణుండును భక్తుఁడగు హనుమంతుఁడును జాంబవంతుఁడును వచ్చిరి. అంత రాముఁడిట్లనియె. సుగ్రీవుఁ డిచ్చమెయి నాతోరానగును. విభీషణుఁడు హనుమంతుఁడును భూలోకముందు నందాఁక నిందె యుండవలయును. జాంబవంతుఁడును సహచరు లేడుగురును గలియుగాంతము వఱకు భూమి నుండవలయును. మిగత కోఁతులును భల్లూకములును పార్థివశరీరముల నుండు దేవతలను వారవతరించిన కార్యము ముగిసె. కావున నాతో రానగునని రాముఁడు నియమించెను.

రామ నిర్యాణము.

౨౯౯. మఱునాఁడు రేపకడ వారందఱునుదరలిరి. వసిష్ఠుఁడు మహాప్రస్థానికవిధిని యథావిధిగఁ జేసెను. రా

ముఁడు దక్షిణపార్శ్వంబున సీతయై పుట్టిన శ్రీదేవియు సవ్య పార్శ్వమున వసుంధరాదేవియు నుండఁ బురము వెడలినఁ దమ్ము లనుగమించిరి. రామునితోడ నిర్యాణమొందనిశ్చ యించి పౌరమహాసంఘము సుఖముగ నిశ్చింతతో వారి వెంట వెడలెను. అట్లు సరయువును జేరిన బ్రహ్మ సర్వదేవ పరివృతుఁడై తోఁచెను. అంత రాముఁడు సరయువు నీరం బులోఁ దిగుచుండ బ్రహ్మస్వాగతంబిడుచు నిట్లనియె. ఓ విష్ణుమూర్తీ! రమ్ము. నీకు భద్రంబగుత. సర్వభూతశ రణ్యా! మనసున కగోచరుఁడవు. నీ తొల్లింటిపత్నియగు మాయయే నిన్నెఱుంగు. అన్యులు నిన్నెఱుంగరు. నీవు కోరినరూపమునఁ జేజిల్లి రమ్ము.

౨౬౭. అనిన రాముఁడు మహాతేజోవిరాజమానుఁ డై విష్ణురూపమునఁ దమ్ములతోఁగూడఁ బ్రకాశించిన నె ల్లరు నమస్కరించిరి. ఎల్లయెడల మహాశాంతి నిండియుం డె. రామచంద్రుఁడు తనచుట్టును బ్రేమకిరణములఁ బఱపు చుఁ జావునకని తనవెంట వచ్చినవారిని కరుణాకటాక్ష ములఁ గలయఁజూచి బ్రహ్మతో వారలకు స్వర్గంబున సు ఖస్థానము లుంచుమని పలికి యిట్లనియె. వీరు నాభక్తులు. నాకు మాన్యులు. నాకై ప్రాణంబులు త్యజించిరి.

౨౬౮. ఇట్లెల్లరు నానందస్థానమును బ్రవేశించిరి. ఇదియే ధర్మము. రామచంద్రుఁడు మరణమునకు నరుగు ననితలఁచి తత్స్నేహమునఁ బ్రాణత్యాగము చేయువార లగ్గలంబగు జీవితములఁ గాంతురు. అతనితోడి యానందమును బొందుదురు.

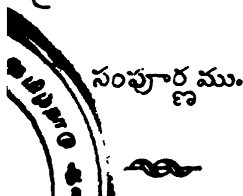
పరమేశ్వరార్పణమస్తు.

శ్రీ శ్రీ శ్రీ.

మ. కడఁకన్ సంతతమున్ జగత్ప్రభవయోగక్షేమ
[సంకల్ప మే!
ర్పడఁ దద్ధారణమూలబంధముగు ధర్మంబున్ విభాగించి చా
ప్పుడు వేళన్ బ్రభవంబుఁ గూర్ప గురులన్ బ్రహ్మాదిమన్వా
[దులం
బోడమం జేసెడు నద్వితీయు సకలాపూర్ణున్ దలంతున్
[మదిన్.

ఉ. శాలి శకంబులెక్కిడఁగఁ జంద్రజగంబులు నాగ
[ముల్ నిశా
పాలుఁడు సౌమ్యయందమరఁ బ్రాజ్ఞవిధేయుఁడ విండ్లచె
[ర్వ్యాగో
పాలకనామధేయుఁడ స్వభాషగడించితి బాలబోధకుం
బోలఁగ రామచంద్రుకథ భూవర ధర్మనిదర్శన ప్రథన్.

శ్రీరామాయణసారము

సంపూర్ణము.